

О. Киричук

КАРДИНАЛ
Сліпий

ХКФ «Глобус»
м. Харків
2018

ББК 63.3(4УКР)
К43

Рецензенти:

Ієромонах Севастіян Дмитрух —
голова сакральної комісії Львівської архієпархії УГКЦ;
Наталя Матлашенко —
завідувачка експозиційного відділу «Історія УГКЦ»
Львівського музею історії релігії

ISBN 978-966-7083-86-1

© ПрАТ «ХКФ «Глобус», 2018
© О. С. Киричук

«Чи через води йтимеш, Я буду
при тобі, чи крізь ріки, — тебе не
затоплять, чи підеш крізь
вогонь — не попечешся, і полум'я
тебе не обпалить».

Книга Ісаї, 43:2

ВІД СІЛЬСЬКОГО ХЛОПЦЯ
ДО ДОКТОРА БОГОСЛОВ'Я І ПРОФЕСОРА
(1892—1924)

17 лютого 1892 року у селянській родині Івана Сліпого-Коберницького-Дичковського і Анастасії Дичковської в багатому подільському селі Заздрість народився хлопчик, якого назвали Йосифом. Щодо прізвища батька майбутнього кардинала Кнус багато плутанини. Дослідник його біографії о. І. Хома вважав, що Іван Сліпий рано втратив батька і мати вдруге вийшла заміж за Олексія Коберницького, прийнявши подвійне прізвище Анна Сліпа-Коберницька. Це подвійне прізвище перейняв і старший її син Іван, бо син від другого шлюбу мав прізвище Георгій Коберницький [31, с. 51]. Невдовзі у Івана Сліпого-Коберницького померла й мати, і він був усиновлений своїм майбутнім тестем Романом Дичковським, який жив у Хмелівці й потім віддав за Івана свою дочку Анастасію. Звідси й третє прізвище — Дичковський.

Це була заможна родина, де шанувалась чесна й важка праця, бо, на відміну від решти земель Галичини, земля на Східному Поділлі особливо родюча й робота на ній забирала весь вільний час.

Майбутній кардинал згадував, що батько завжди щось будував: то дім, то стайні, то шопи, а крім того, у вихідні займався громадською роботою. За своє працелюбство, любов до порядку на господарці, набожність і почуття справедливості та великий авторитет у селі Івана Кoberницького селяни упродовж двадцяти років обирали сільським вїтом. Уже в кардинальському чині Йосиф Сліпий згадував, що у свого батька навчився великої працездатності, бо навіть у неділю після Служби Божої переглядав свою пасіку, а малий хлопець біля нього вчився азів пасічництва [11]. Збереглася хата — велика, яку на Тернопільщині називають «чворак», тобто чотири кімнати. Щоб до такої доробитись селянам, потрібно було багато і важко працювати на землі. У своїх спогадах з дитинства Й. Сліпий писав, що «весною і літом йшла праця на полях серед гомінких співів і вигуків на воли і коні, а пізною осінню і зимою роздавалися монотонні, ритмічні удари терлиць і цїпів по стодолах. Привозили дерево з сусідніх лісів на будову хат, стодїл і хлівів, менше на опал, бо палили соломою» [26, с. 25]. Він зростав у атмосфері праці, пісні, молитви і різних історій та легенд, які розповідали дорослі довгими зимовими вечорами, коли пряли пряжу. «Молися, трудися, учися» — на цьому, проголошеному ще у середині ХІХ столїття галицькими просвітителями життєвому кредо виростало не одне покоління.

У сім'ї, окрім Йосифа, було ще восьмеро дітей: четверо синів — найстарший Микола, Михайло, Роман, Володимир — та четверо доньок — Марія, Розалія, Францішка і наймолодша Євгенія. Іван Кoberницький-Сліпий і Анастасія Дичковська придїляли велику увагу виховуванню християнської поведінки своїх дітей: не підпадати під лихі впливи, бути стриманими, ввічливими, злагодженими, поважати інших, особливо старших, а ще — формували у них культ праці. Цю традицію працелюбства, чесності, принциповості і високої сили Божого духу Йосиф Сліпий пронїс через усе своє

життя: і коли невтомно займався науковими дослідженнями, і коли розбудовував Львівську духовну семінарію та Львівську богословську академію, і коли зносив 18-річні поневіряння по тюрмах і на засланні, і коли розбудовував Українську греко-католицьку церкву (УГКЦ) у діаспорі.

Йосиф у дитинстві ріс хворобливою дитиною. Щоб дитина стала здоровою, мати вирішила піти з сином на прощу до Зарваниці, до Чудотворної ікони Матері Божої, вірячи, що Марія прийме цю жертву і поверне здоров'я синові. 24 кілометри Анастасія Дичковська несла малого сина на плечах і молилася. І дійсно, Йосиф одужав і виріс високим і статним хлопцем. Може, саме там, у чудотворному місці Зарваниці, на хлопчика Йосифа і зійшла Божа іскра, що запалила його на самовіддане служіння Богу і українському народові?

А може, тією великою любов'ю і жертвовною працею на благо народу і церкви його наділила життєдайна земля Терехівщини? Бо, окрім Йосифа Сліпого, ця земля на південному сході Галичини подарувала світові й інші знакові постаті. У сусідньому селі Острівець народилися єпископ Торонто Йосиф Борецький, літературний та громадський діяч Роман Лубківський, брати Гжицькі (Володимир — член Спілки селянських письменників «Плут» і багаторічний в'язень радянського тоталітарного режиму та Степан — основоположник ветеринарної біохімії в Україні, чие ім'я носить Львівська ветеринарна академія). У селі Струсові пройшли дитячі роки відомого актора та режисера Йосифа Гірняка — керівника Асоціації українських акторів Німеччини та Українського театру в Америці, продюсера і диктора української студії радіо «Свобода». Село Романівка — батьківщина художників-візантиністів Михайла Бойчука (одного із засновників монументального мистецтва України ХХ століття, представника «розстріляного відродження»), а село Варваринці — відомого скульптора Михайла

Паращука (члена Союзу визволення України, голови дипломатичної місії УНР у Таллінні). Звертаючи увагу на могутній пласт культури, на якому виростав і формувався майбутній Патріарх Йосиф Сліпий, Р. Лубківський писав, що український патріотизм жителів цього краю бере свої витoki із «щоденної селянської праці, із подвижництва місцевих панотців, які були першими ентузіастами у справі заснування аматорських театральних і хорових гуртків, читалень і фестин, передплатниками українських видань, авторитетними просвітянськими діячами» [9, с. 14—15].

До дев'яти років Йосиф навчався у початковій школі села Заздрість. Очевидно, що школа була добротно побудована, бо її приміщення збереглося донині, і тут розташована шкільна навчальна майстерня. Великий вплив на малого хлопчика мав катехит о. Теодор Цегельський, що доїжджав зі Струсова. Завжди діловий і активний, він був членом майже всіх українських інституцій («Хлопської ради», «Просвіти», ощадно-кредитового кооперативу «Власна поміч» у Струсові та 22 інших кооперативів у Тернопільському повіті). При всіх повітових імпрезах виступав з патріотичними промовами, в яких переконував, що дорогою просвіти, господарською розбудовою та самодостатністю український народ здобуде кращу долю.

В одинадцять років Йосиф закінчив з найкращими оцінками четвертий клас народної школи австрійського типу в селі Вишнівчик. У 1903 р. поступив у Цісарсько-королівську руську гімназію Франца-Йосифа I в Тернополі. Перед початком навчання, на свято Успіння Богородиці, Коберницькі повезли свого сина до церкви села Налужжя, де була особливо шанована на Тернопільщині ікона Богоматері, молитися про покровительство у науці. Згодом Сліпий згадував, що мати зі сльозами проводжала його та наказувала, щоб молився і вчився. Варто згадати, що 11-річного хлопця віддали вчитися за 40 км від домівки [26, с. 35].

У першому класі Тернопільської гімназії батьки винайняли для Йосифа за 12 ринських квартиру в управителя млина Райса. У платню входило і харчування. Досі сільський хлопець звик їсти, коли захотілося, і до скромного триразового міського харчування важко було звикати. Окрім того, польська родина, з якою мешкав Йосиф, дозволяла собі висловлювати неприязнь до українців, і це дуже ранило хлопця. Наприкінці першого року навчання через погане харчування Йосиф дуже схуд, й у другому класі батьки перевели його на іншу квартиру до вдови Бачинської, де більше піклувалися про якісне харчування своїх квартирантів. Але трапилась інша проблема: хлопці, які разом з ним винаймали квартиру, втягнули Йосифа у гру в карти, і через це він став гірше вчитися. Тому у третьому класі Йосиф перейшов жити у бурсу (гуртожиток), але простудився там, захворів на запалення легень і повернувся на квартиру.

Гімназія Франца-Йосифа була школою класичного типу, де обов'язковими предметами були латинська, німецька, українська, польська, грецька мови, релігія, історія і географія, математика, природознавство, фізика і хімія. У сьомому і восьмому класах учили вступ до філософії, логіку та психологію. Необов'язковими предметами були: історія рідного краю, французька мова, малювання, спів, фізкультура, стенографія, каліграфія. Заклад мав дві бібліотеки: для вчителів і для учнів, кабінет географії та історії, природознавчий, моделей і взірців для рисунків, археологічний.

Йосиф Сліпий не надто приязно відгукувався про своїх жорстких і надмірно вимогливих вчителів, особливо про класного керівника, що навчав латини та української мови. Він незлюбив сільського хлопця і, незважаючи на великі старання Йосифа, занижував йому оцінки та вважав його за посереднього учня. Згодом кардинал Сліпий згадував, що тодішня гімназійна методика «стояла низько і звичайно всі предмети треба було виучувати

напам'ять». Учні, які наприкінці семестру отримували двійку, змушені були платити в касу 20 ринських так званого дідактруму (для порівняння нагадаємо, що місячна квартплата становила 12 ринських), і Йосиф дуже боявся, щоб його батькам коли-небудь не довелося за нього додатково платити важко зароблені гроші. З усіх предметів, що вивчалися у гімназії, Й. Сліпий з приємністю згадував уроки співу Івана Левицького, який розпізнав виняткові альт-голосові дані Йосифа і готовив його до сольних концертів у шкільній хоровій капелі, що була організована ще 1903 р. під впливом зустрічі з відомим українським композитором Миколою Лисенком [26, с. 37–38].

У п'ятому класі ставлення учителів до Йосифа змінилося, і допомогла у цьому одна пригода. Новий директор гімназії Омелян Савицький прийшов з перевіркою на урок математики. Викликав до дошки багатьох учнів, і всі одержували двійки. На їхньому фоні виділився Йосиф Сліпий, який правильно пояснив розв'язок задачі. А коли директор поставив перед Сліпим завдання із геометрії, він від хвилювання почав міряти відрізок на дошці то лінійкою, то циркулем, врешті — пальцями. Це викликало сміх у класі, але директор залишився задоволений. Після цього Йосиф Сліпий здобув імідж найкращого учня [26, с. 39].

Гімназія присвячувала багато уваги релігійному вихованню молоді. Щонеділі й у свята учні ходили на богослужіння в Надставну церкву, а тричі на рік сповідалися. У першому класі Йосиф Сліпий вступив до Братства Серця Христового і з тих пір відповідно до приписів організації щодня вимовляв по десять разів молитви «Отче наш» і «Богородице, Діво».

Разом із Йосифом Сліпим у Тернопільській гімназії навчалися брати Гжицькі, актор Мар'ян Крушельницький і відомий режисер Лесь Курбас, фізик Олександр Смакула, громадські та політичні діячі: Катерина Зарицька, Василь Мудрий, Михайло Сорока, Яро-

слав Стецько та багато інших видатних українців. Із її стін вийшли визнані Папою Іоаном Павлом II троє блаженніших священномучеників УГКЦ; кардинал Йосиф Сліпий та отці Микола Кондрат та Микола Цегельський. Останній був сином улюбленого катехита Струсівської школи Теофіля Цегельського.

Хлопці поза шкільною освітою цікавилися історією та соціологічними науками, самостійно готували виступи про популярних тоді громадських діячів — Драгоманова, Грушевського, Масарика, Нусбаума-Гіляровича, Франка; читали «Літературно-науковий вістник» Наукового товариства імені Т. Шевченка; влаштовували концерти в річниці визначних українців, зокрема Тараса Шевченка і Маркіяна Шашкевича. Така атмосфера у гімназії сприяла формуванню патріотичної інтелігенції.

Навчання в гімназії Йосиф Сліпий закінчив з відзнакою. Матуру (державний екзамен) можна було складати на вибір — письмово або усно. Йосиф Сліпий вибрав усний іспит. Закінчив він екзаменаційний захист віршем Самійленка: «Ще стоїть Україна! Не вмерла вона, і вмирати не має охоти. Кожна піч українська — фортеця міцна, там на чатах лежать патріоти» [26, с. 40]. Так він вступив у своє зріле 19-літнє життя.

Чому віддати перевагу: науці чи церкві, філософії чи теології? — такі сумніви дошкуляли юнакові перед першим кроком серйозного життєвого вибору. Він обрав релігію, вступивши до греко-католицької духовної семінарії у Львові. Але наука вабила його не менше. Тому паралельно записався студіювати теологію у Львівському університеті та відвідував лекції із історії у М. Грушевського [26, с. 41–42]. Одного разу під час візиту до семінарії Андрея Шептицького Йосиф Сліпий наважився запитати митрополита, як узгоджується віра із наукою і чи не перешкоджає остання духовному вдосконаленню. Біограф Йосифа Сліпого єпископ Іван Хома писав, що митрополит Андрей тоді відповів на це та-

кими словами: «Можна дуже добре користуватися наукою і навчанням у час служби Богові, і це зовсім не є в контрасті з тайною священства».

Звернувши увагу на природні обдарування семінариста Й. Сліпого, Андрей Шептицький 1912 р. відправив його на навчання до Інсбрукського університету в Австрію. Вимоги для вступника до цього закладу були дуже жорсткими: довелося скласти іспити з історії, Старого Завіту, екзегези, фундаментальної догматики і схоластичної філософії, а також єврейської, арабської, сирійської і арамейської мов.

Університет в Інсбруку був одним з найпрестижніших у Австро-Угорській монархії вищих навчальних закладів, з якого вийшли лауреати Нобелівської премії з хімії Ганс Фішер, з фізики — Віктор-Франс Гесс. Тут учився відомий австрійський ботанік Антон Кернер. Сумніви перед дилемою вибору церковного служіння чи філософських наукових досліджень вирішилися на користь одного й другого, бо в Інсбруку Й. Сліпий отримав можливість навчатися одночасно на філософічному і теологічному факультетах богословської колегії «Канізіяну». У цьому закладі майбутній митрополит пройшов першу школу міжнаціональних відносин, бо із 250 студентів лише 10 були українцями [26, с. 43]. Тут звернули увагу на виняткові наукові здібності українського студента. Про авторитет молодого юнака свідчить те, що його обрали головою «Гомілетичного гуртка українських богословів». Але подальше навчання в Інсбруку довелося перервати з літа по грудень 1913 р., бо далися взнаки недоїдання та навчання без відпочинку і Йосиф Сліпий захворів на тиф. Провчившись першу половину 1914 р., знову довелося перервати навчання, бо на літніх канікулах у селі Заздрість його застала Перша світова війна.

23 серпня 3-тя російська армія перейшла річку Серет, яку австрійські війська вирішили не обороняти, і вийшла на рубежі річки

Стрипа. 25 серпня росіяни були у Козовій, і Заздрість опинилася в зоні російської окупації. Перед наступом російських військ родина Коберницьких-Сліпих, полишивши майно, змушена була втікати через Підгайці на захід, бо російська окупаційна влада безпощадно ставилась до тих, хто був прихильником української орієнтації. А як уже згадувалось вище, батько Іван був у селі війтом і мав виражені патріотичні переконання.

Війна завдала першого серйозного душевного удару юнакові — загинув на фронті рідний брат Володимир, що був військовим лікарем.

Час був непевний. Ввійшовши у Львів, у вересні 1914 р. російська окупаційна влада заарештувала митрополита УГКЦ Андрея Шептицького і відправила його у заслання. До Росії вивезли велику частину духовенства і патріотично налаштованих українців. Усіляко насаджували російську мову. Ізолювавши від своїх вірних главу УГКЦ, до Львова прибули харківський православний єпископ Антоній Храповицький і архієпископ Волинський та Житомирський Євлогій. Їхня православна місія полягала у руйнуванні греко-католицької церкви, яка для українців Галичини була захисником перед небезпекою колонізації та русифікації.

Весною 1915 р. ситуація на фронті почала змінюватися, і до осені австро-угорська армія на чолі з генералом Бем-Ермолі відтіснила російську армію по лінії Чернівці — Тернопіль — Рига. Родина Сліпих-Коберницьких перебралась у звільнений Львів. Повертатись у рідне село було небезпечно, бо за зиму 1915—1916 рр. російська армія поповнилась резервістами і генерал О. Брусилів знову розпочав наступ, дійшовши до Карпат. Та зазнавши значних втрат і поразки у Карпатах, російські війська почали відступати. З початку 1917 р. німецька і австро-угорська армія

перейшли в наступ, після чого основна частина Галичини знову опинилася під контролем австро-німецького блоку.

Внаслідок багатомісячних боїв чимало районів Галичини, особливо Тернопільщини, були зруйновані вщент, населення евакуйоване, господарство та майно — втрачені. Після звільнення від російської окупації Терехівщини родина Й. Сліпого повернулася додому у Заздрість, а Йосиф Сліпий поїхав продовжувати навчання до Інсбрука.

Коли влітку 1917 р. Й. Сліпий приїхав на канікули, картина повоєнної розрухи була жахлива. Поля навколо села виглядали «як по татарському наїзді». «Поки око сягало, земля неуправлена, порозкидана зброя, кільчасті дроти, величезні гарматні кулі лежали зариті в землю. Не видно було тільки трупів, що були позвожені і похоронені на кладбищі. Гайвороння крякало і ширяло понад побоєвищами. Село було зруйноване, осталися лише деякі хати, а селяни рилися в своїх криївках і бралися горячково до відбудови своїх хат» [26, с. 44]. Колись дбайливе господарство Коберницьких-Сліпих-Дичковських було знищене. Брат Роман, який залишився «на господарці», прийшов із фронту інвалідом. Усі тяготи сільської роботи лягли на плечі сестри Євгенії. Це була остання зустріч Йосифа з улюбленою сестрою і братом, бо через рік їх обох не стало.

Але війна духовно загартувала галичан. Декілька років російської окупації позбавили будь-яких ілюзій щодо приналежності до єдиного «русского міру» та про «доброго російського царя», які колись так активно пропагувалися галицькими русофілами. Зростає національна свідомість українців. Львів переживав велике піднесення — повернувся із заслання з Росії митрополит Андрей Шептицький. У Росії внаслідок Лютневої революції було повалено монархічну владу і встановлено демократичний Тимчасовий уряд. По-іншому став дивитись на своїх вірних митрополит Андрей.

У своїх спогадах золочівський парох О. Юрик, якого також вивезли до Росії як «мазепинця», ділився спогадами у газеті «Діло» про урочисту зустріч греко-католицького митрополита в Петрограді, у якій взяло участь близько 20 тисяч осіб: «Особливо велику і гарячу овацію зробили йому українські солдати із жовто-блакитними стягами. [...] До свого оточення і в листі до української громади, висланім на адресу п. Лотоцького, висказав, що він син великого досі поневоленого народу, рад би терпіти в'язниці до кінця життя, щоби тільки оглядати воскресіння народу, що тепер наспіло» [37].

Наприкінці канікул 30 вересня, у неділю після свята Воздвиження Чесного Хреста, у житті Йосифа Сліпого відбулася знакова подія — у древньому Унівському монастирі студитів він отримав свячення з рук самого митрополита Андрея.

І знову Інсбрук, знову інтенсивне навчання і підготовка до випускних іспитів з морального та пасторального богослов'я, катехітики, гомілетики та літургії. За виняткові наукові здібності Сліпому призначили високий гонорар у 40 австрійських корон [26, с. 43]. Врешті у червні 1918 р. отець Йосиф Сліпий захистив працю «Поняття про вічне життя в Євангелії св. Іоана», отримав академічний ступінь магістра богослов'я і відбув до Львова.

По дорозі додому Й. Сліпий заїхав у Моравію на Велеградський конгрес — міжнародний з'їзд, у якому брали участь представники католицьких слов'янських народів та деяких православних церков. Такі конгреси відбувалися з певною періодичністю з 1907-го аж до 1936 р. Їхньою метою стали пошуки шляхів примирення й об'єднання православних церков з Ватиканським престолом.

Повернувшись додому, молодий отець відправив у рідному селі свою першу Службу Богу й отримав парафію у Словіті (нині Львівська область). Та довго він не прослужив у церкві цього мальовничого села — переважало бажання займатись наукою. Війна ще не закінчилась, але в інтелігенції були великі сподівання на відро-

дження української культури й науки, зокрема на відкриття українських студій у Львівському університеті. Йосиф Сліпий мріяв там викладати, тому став працювати над докторською дисертацією. Але дужого і статного на вигляд юнака Господь готовив до великих майбутніх випробувань, загартовуючи новими хворобами. У той час у Європі лютувала так звана іспанка, яка за своїми симптомами дуже нагадувала чуму. По дорозі до Мюнхена Й. Сліпий заразився і місяць пролежав у ліжку в німецькому селі Матрая, а потім проходив реабілітацію в монастирі бернардинів у Швейцарії [26, с. 44].

Поправивши трохи здоров'я, Й. Сліпий вирушив до Інсбрука. Падіння Австро-Угорської імперії 1 листопада 1918 року і проголошення Західноукраїнської народної республіки він зустрів у бібліотеці серед книжок, працюючи над майбутньою докторською дисертацією та вивчаючи, окрім теології та філософії, історію мистецтва, французьку, російську, німецьку, італійську й англійську мови. Через два роки дисертація «Тринітарне вчення про Пресвяту Трійцю візантійського патріарха Фотія» була завершена німецькою мовою. Але, зважаючи на воєнну та фінансову розруху, виникли труднощі з її публікацією. Адже за тодішніми умовами для здобуття вченого ступеня дисертаційну роботу потрібно було у друкованому вигляді розіслати всім європейським вченим у галузі досліджуваної проблеми та отримати від них позитивні відгуки. Врешті, текст дисертацій був надрукований протягом 1920—1921 рр. у двох номерах наукового журналу «Innsbrucker Zeitschrift für katholische Theologie». Позитивні рецензії у французьких, німецьких, англійських католицьких і протестантських виданнях надходили упродовж майже двох років.

Напружена наукова робота, важкі емоційні переживання, пов'язані з воєнним лихоліттям та втратою рідних Євгенії, Романа і Володимира, а також перенесені тяжкі хвороби — тиф та іспанка — підірвали здоров'я юнака.

Закінчивши два курси філософського факультету Інсбрукського університету і захистивши дисертацію із богословських наук, Й. Сліпий відправився до Рима, де продовжив навчання у трьох папських освітніх закладах: 1) Папському університеті ім. Св. Фоми Аквінського, відомому під назвою «Ангелікум»; 2) Папському григоріанському університеті, відомому під назвою «Григоріанум», який мав глибоку історичну традицію ще з 1551 р., пов'язану з єзуїтами; 3) Папському орієнтальному інституті (*лат.*: Pontificium Institutum Orientale), який був щойно заснований Папою Бенедиктом XV як академічний заклад для вивчення східного канонічного права та історії східних церков з правом присвоєння академічних ступенів з теології. Відвідуючи лекції відомих богословів того часу, Йосиф Сліпий здобув глибокі знання з теології і заглибився у духовне життя. Варто зауважити, що серед випускників Григоріанського університету — 20 святих, 29 блаженних і 14 римських пап [26, с. 43].

А вдома у змаганнях за українську державність розгорілась нова українсько-польська війна. 25 червня 1919 року в межах підготовки Версальського мирного договору польські війська отримали від країн Антанти дозвіл продовжити військові операції аж до річки Збруч «з метою захисту прав населення та його майна від небезпеки, яка загрожує від більшовицьких банд». Після того як за Сен-Жерменським договором Австро-Угорщина визнала свою поразку у війні, Східна Галичина визнавалася тимчасово окупованою Польщею територією. Рішенням союзних держав 21 вересня 1919 року термін тимчасової польської окупації було продовжено з десяти до 25 років. Наприкінці 1920 р. до Рима з намірами лобювати українські інтереси прибув митрополит УГКЦ Андрей Шептицький.

Йосиф Сліпий був посвячений у всі проблеми, пов'язані з політичною ситуацією щодо українців, бо у Римі він супроводжував

А. Шептицького з візитами до Папи Бенедикта XV, а також до різних дипломатичних представників, зокрема Франції. Річ у тім, що під час арешту митрополита 1914 р. до Росії були вивезені установчі документи УГКЦ, і з подачі польських католицьких лобістів у Ватикані новий Папа Бенедикт XV піддав сумніву повноваження глави УГКЦ. Зокрема, вони стосувалися наданих А. Шептицькому попереднім Папою Пієм X 1908 р. прав скликати церковні собори, а також висвячувати греко-католицьких єпископів у Росії. Власне на тій підставі митрополит скликав 1917 р. у Петрограді собор Російської греко-католицької церкви і висвятив її екзарха Леоніда Федорова (привезена до Львова копія рішень Собору Російської греко-католицької церкви, засвідчена підписами екзархів, знаходиться у Львівському музеї історії релігії). Оскільки надзвичайні повноваження були надані митрополитові Шептицькому таємно, а новий Папа Бенедикт XV нічого про них не знав, виникла загроза, що Андрей Шептицький буде покараний Священною Конгрегацією і митрополичий престол УГКЦ опиниться без глави.

Питання канонічності дій митрополита Шептицького вирішилось у Ватикані аж через декілька років, коли у Петроградському архіві вдалося здобути вивезені зі Львова документи, які конспіративно доставив до Відня один єврей, а рідний брат митрополита Климентій Шептицький привіз їх до Рима [26, с. 45]. А поки у 1921 р. митрополит Андрей з Рима вирушив у турне через європейські країни до Південної та Північної Америки, щоб розповісти світові про українське питання. Вільно володіючи французькою, він виступав там на конференціях, виголошував проповіді, збирав пожертви для сиріт.

Йосиф Сліпий продовжив у Римі роботу над дисертацією і у червні 1922 р. захистив у Григоріанському університеті латиною працю «Начало духопоходження у Пресвятій Трійці». Склавши

додатковий екзамен, він здобув наукове звання *agregatus magister*, що дорівнювало ступеню приват-доцента. Наступного року він захистив в Інсбрукському університеті габілітаційну працю «Вчення про Пресвяту Трійцю візантійського патріарха Фотія», що дало йому право викладати в університетах.

З Америки митрополит Андрей написав Йосифу Сліпому листа до Рима з пропозицією повертатись на батьківщину. Тридцятилітній чоловік приїхав у Львів з неабияким багажем знань із багатьох предметів та двома дисертаціями Інсбрукського та Григоріанського університетів. Але мати не діждалась очікуваних успіхів сина, бо, знесилена повоєнним лихоліттям і важкою сільською працею, померла 1922 р.

У Львові в Й. Сліпого не було квартири для проживання, і йому запропонували посаду капелана при лікарні для душевнохворих на вул. Кульпарківській. Пропозиція мати справу з психічнохворими людьми вдарила по амбіціях молодого вченого, бо всі роки напруженого навчання його супроводжувала мрія викладати у духовній семінарії і займатись науковою роботою. Врешті отця-ректора Т. Галушинського впросили виділити для молодого викладача маленьке приміщення у семінарії, і він приступив до викладання догматики про Святі Таїнства. Йосиф обмежував себе у всьому: в їжі, харчуванні, теплому одязі. Заощаджував кошти на будівництво родинного гробівця у Заздрості.

1924 р. закінчувався п'ятирічний період правління Львівською семінарією отців-василіан, і митрополит Андрей підшукував кандидатуру на посаду ректора. Ще у Римі під час розмов із Й. Сліпим він скаржився на кризовий стан у семінарії, бо її віце-ректор Дмитро Яремко помер на засланні в Росії, а єпископ Боцян повернувся з Сибіру важко хворий. Як згодом згадував Й. Сліпий, митрополит приглядався і до його особи та декілька разів запитував, чи зміг би той впоратись із керівництвом семінарією.

РЕКТОР ЛЬВІВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ
ТА БОГОСЛОВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ
(1925—1939)

Йосиф Сліпий став ректором Львівської духовної семінарії у 32 роки. Йому випало очолити цей заклад у складний період. Західноукраїнське суспільство переживало глибоку депресію від поразки у змаганнях за незалежність. Польська конституція 17 березня 1921 р., зокрема ст. 109, гарантувала право меншин на створення автономних органів самоврядування, використання рідної мови в публічному житті та навчанні в початкових школах. Але всі ці декларації були дипломатичними маневрами, щоб забезпечити сприятливе рішення Ради послів Антанти у Версалі. На ділі уряд намагався погасити активність невдоволеної частини населення шляхом репресій. Протягом 1919–1922 рр. було заарештовано та кинуте до в'язниць і таборів близько 100 тисяч осіб, з яких приблизно 27 тисяч українців там і померли [20]. У червні 1922 р. сейм Польщі всупереч рішенням Версальської конференції відхилив проект територіальної автономії Східної Галичини і після цього до питання про автономію уже ніколи не повертався.

Частина молоді, особливо колишні воїни українських визвольних змагань, не мирилися з поразкою і продовжували боротьбу нелегальними й силовими методами. У 1920 р. вони заснували Українську військову організацію (далі — УВО), яка влаштувала замах на представників польської влади: 1921 р. — на маршала

Ю. Пілсудського, 1922 р. — на С. Грибовського, 1924 р. — на президента Польської республіки С. Войцеховського.

В умовах повоєнної розрухи семінарія знаходилась у стані запустіння: слабка дисципліна, анархія, порожня каса і великі борги. Перед молодим ректором постали складні виклики незнаной йому досі адміністративної роботи. Але велика працелюбність, організаторські здібності і Божественне натхнення Й. Сліпого дозволили перетворити у короткий десятирічний термін Львівську духовну семінарію на престижний навчальний заклад.

Найперше було оновлено весь керівний склад семінарії. Віце-ректором обрано 38-річного о. Василя Лабу — високоосвіченого філософа та богослова, що здобув освіту у престижних закладах Інсбрука, Відня та Фрайбурга, за плечима якого був досвід польового капелана Української галицької армії. Економічними питаннями семінарії опікувався 36-річний о. Олександр Малиновський, який, окрім богословської, мав ще і юридичну освіту. Духівником обрано 43-річного о. Степана Рудя.

Новий склад ректорату запровадив у семінарії сувору дисципліну, яка після воєнної розрухи, розгулу анархії та ліберального керівництва попереднього ректора о. Галушинського сприймалася важко. Йосиф Сліпий згадував про бунт семінаристів з приводу нових правил, зокрема читання Святого Письма під час трапези, коли семінаристи на знак протесту відмовились обідати. Того дня ректор, щоб зняти напругу, уступив студентам і запропонував припинити читання. Але семінаристи недовго торжествували своєю перемогою, бо наступного дня ректор твердо висловив свою позицію: «Я ніколи не допущу до того, щоби в семінарії панувала якась анархія [...]. Кому не подобається, може виступити, нікого я не силую ані фізично не змушую. А з другого боку, нехай ніхто не думає, що він робить ласку. Церква вже має усталені норми виховання, і їм кожний мусить підчинитися, хто хоче бути священиком» [26, с. 48]. Коли Йосиф Сліпий розповів про цю історію

митрополитові Шептицькому, він, однак, зробив застереження, що надмірна суворість може спричинити до того, що деякі семінаристи покинуть заклад. І все ж новий ректор твердо наполягав на дисципліні, молитві, порядку і чистоті. Інколи навіть митрополитові доводилось захищати деяких студентів, наприклад, коли вони запізнювались із ваканцій. В архівах Львівської семінарії зберігся лист Й. Сліпого до митрополита Андрея Шептицького, у якому ректор висловлює свою думку про недисциплінованість семінариста з Югославії Ерделіго і просить митрополита «не заступатися за нього проти волі ректора, бо це порушує атмосферу дисципліни у закладі».

Ще один складний виклик часу, який постав перед молодим ректором Духовної семінарії, був пов'язаний із гострими дискусіями з приводу намагань Римського Престолу запровадити серед греко-католицького духовенства безженство (целібат), як це мало місце у римо-католиків. Це викликало гостру дискусію у суспільстві, до якої приєдналась преса. Голова української парламентської фракції Юліан Романчук виступив категорично проти. У своїх спогадах Й. Сліпий писав, що Папа Пій XI під час аудієнції 1926 р. пропонував йому навіть силою запровадити целібат, але і митрополит УГКЦ, і ректор Львівської семінарії висловлювали позицію, що перехід священників на целібат може відбуватись тільки добровільно. Аргументом слугували східні традиції греко-католицької церкви і те, що у сусідній з Галичиною території Волині, де була поширена православна церква, священники були жонаті, і це могло спричинити перехід духовенства УГКЦ у православ'я. І все ж Йосифу Сліпому довелось ухвалити компромісне рішення і приймати до семінарії насамперед тих абітурієнтів, які обіцяли після її закінчення прийняти целібат [26, с. 50].

Труднощі виникали і через недостатню кількість аудиторій, які не могли вмістити всіх бажаючих навчатись у Львівській семінарії, бо вона була розрахована на сотню семінаристів. Річ у тім, що вищі

навчальні заклади з політичних мотивів неохоче приймали українців, і єдиним навчальним закладом для них стала духовна семінарія. Тому туди ринули хлопці з усієї Галичини. Доводилось винаймати приміщення інших закладів, зокрема Академічного дому, який слугував гуртожитком для студентів, що навчалися у різних закладах Львова. Там Й. Сліпий розмістив аудиторії для першокурсників із окремим префектом та духовником. Він також з допомогою юристів домогся вивільнення для свого закладу приміщень, які займали Державна учительська семінарія та пошта. Згодом до основного корпусу семінарії ще добудували нові кімнати, а також облаштували внутрішній дворик — атріум з ротондою і аркадами. На літніх канікулах зробили ремонт, і кімнати для семінаристів переділили, щоб вихованці не перешкоджали один одному у навчанні та духовному вдосконаленні.

Для того щоб правильно організувати життя у семінарії, її ректор став вивчати досвід європейських духовно-філософських навчальних закладів. Було налагоджено добрі контакти з ректором Папської колегії (української семінарії Св. Йосафата) у Римі Діонізієм Головацьким та із Римо-католицькою духовною семінарією у Римі.

Йосиф Сліпий мріяв підняти вітчизняну філософську і богословську науку на європейський рівень. Одразу по приїзді до Львова, ще не будучи ректором, він став працювати над написанням статутів Богословського наукового товариства (далі — БНТ), які були затверджені польським урядом у 1924 р. за підтримки впливового діяча Володимира Децикевича — колишнього голови департаменту Міністерства внутрішніх справ у Відні (1906—1916) та віце-президента Галицького намісництва у Львові (1916—1918). Примірник цих статутів сьогодні знаходиться у бібліотеці Львівського музею історії релігії. Згодом статuti Богословського наукового товариства стали використовувати як зразок православній і католицькій установи. Зокрема, Й. Сліпий згадував, що Львівський

римо-католицький єпископ Францішек Лісовський використав за основу статуту Львівської греко-католицької семінарії при написанні статутів римо-католицької Духовної семінарії у Тарнові [26, с. 49].

Він мріяв, щоб Товариство видавало свої наукові збірники, і, не очікуючи результатів роботи інших, самостійно підготував до друку перший том праць, присвячений священномученику Йосафату Кунцевичу. На допомогу християнському вихованню та духовному вдосконаленню 1926 р. започатковано видання «Аскетичної бібліотеки». Наступного року стала виходити серія про життя українських духовних діячів. Й. Сліпому в цій серії належав нарис про письменну творчість св. Йосафата Кунцевича. Згодом у журналі «Богословія» професор Сліпий надрукував монографію «Про молодечий вік Митрополита» (Андрея Шептицького).

Організаційна робота ректора Йосифа Сліпого дає нам приклад високого духовного служіння на ниві науки і культури, особливо там, де без жодного ремствування (властивого нинішній інтелігенції) він із гідною захоплення здатністю знаходив необхідні для цього кошти. Так було організовано фінансування тижневика «Мета» та літературно-наукового щомісячного журналу «Дзвони». Завдяки великим організаторським здібностям Й. Сліпого та натхненній праці в Академії створилася наукова атмосфера, у якій формувалось власне українське східне богослов'я.

Ректор Йосиф Сліпий добре розумів потребу імплементації східної богословської науки у західне (католицьке) християнство. Проблема богословсько-ідеологічних розходжень між Сходом і Заходом вкотре була актуалізована ним під час четвертого Унійного конгресу у Велеграді 1924 р., де він виступив з доповіддю «Значення святого Томи для справи з'єдинення». Серед подальшого науково-богословського доробку Йосифа Сліпого — статті «Прагматизм у філософії і теології» у журналі «Нива», «Святий Тома з

Аквіну і схоластика» у «Богословії». Завдяки Й. Сліпому книгарня Ставропігійського інституту стала постачати для римо-католицьких студентів богослужбові книги східного обряду.

П'ять неповних років плідної науково-викладацької праці дозволили заснувати 1928 р. на основі семінарії Богословську академію, в якій через три роки було відкрито філософський факультет, запроваджено викладання археології та історії мистецтв. Ще через п'ять років після заснування Богословської академії тут навчалося 360 студентів, які брали участь в археологічних розкопках Я. Пастернака, вивчали історію рідного краю, провадили наукові дослідження, були організаторами урочистостей на честь знаменних подій українського національного життя. Засновано літературно-музичну трупю студентів, які виступали зі своєю програмою під час проведення різноманітних громадських заходів. У Центральному історичному архіві Львова збереглися документи про гастролі цієї трупи з нагоди вшанування пам'яті Маркіяна Шашкевича 1933 р., а також про музично-драматичний вечір при читальні українських богословів «Ревія. Доля б'є, та не все» 1936 р. 20 грудня 1933 р. у Богословській академії урочисто відзначалась пам'ять Мелетія Смотрицького.

Під час святкувань 10-ліття Богословської академії Й. Сліпий у своїй промові заявив, що здійснено значну частину підготовки для відкриття правничого факультету. Для цього 1935 р. ректор Академії вивчав досвід Кембриджського та Оксфордського університетів Англії. Під впливом наукових контактів із англійськими колегами він написав низку праць з теологічної, філософської, літературної та історичної тематики, а також про мистецтво і церковне право, які були опубліковані у серії «Праці Греко-Католицької Академії».

Успішний розвиток Львівської духовної семінарії та Богословської академії привернув увагу західних колег. Тут навіть було

організовано стажування 14 німецьким богословам, які цікавилися східним обрядом і українськими народними звичаями. А Міністерство внутрішніх справ навіть висловило думку, що Богословська академія може стати зародком майбутнього українського університету.

Поступово Духовна семінарія і Богословська академія перетворювались на самоокупні установи, які самостійно могли оплачувати певні мистецькі та ремонтні роботи. Найперше була відреставрована семінарська каплиця і церква Святого Духа, інтер'єр яких збагатився новими мистецькими творами. 3 лютого 1929 р. відбулись урочисті заходи з нагоди посвяти молитовниці, розмальованої пензлем Петра Холодного. Художник уже був знаний у Львові своїми іконами та знаменитим вітражем у церкві Успіння Богородиці. Його знали не тільки як художника, але і як ученого-хіміка, українського державного та громадського діяча Української Центральної Ради та міністра народної освіти Української Народної Республіки. П. Холодний також намалював іконостас, а різьбярські роботи іконостаса з червоного кедрового дерева виконав Андрій Коверко. Витончений каліграфічний стиль ікон П. Холодного — добре гармоніював із делікатною ажурною різьбою по дереву А. Коверка, у якій майстерно інтерпретувались старовинні переплетені орнаменти, гостро зламані поверхні та геометричні мотиви романського, візантійського і народного українського мистецтва. Як учасник українських визвольних змагань А. Коверко в оздобленні використав герб України Тризуб, що було дуже сміливо для того часу. На сьогодні іконостас із церкви Святого Духа не зберігся, але окремі його фрагменти є у Національному музеї ім. Андрея Шептицького.

Оздоблення аудиторій виконували інші відомі українські художники: Святослав Гординський, Юрій Магалевський, Павло

Ковжун, Михайлина Стефанович-Ольшанська. Окрім того, ректор Й. Сліпий закупив багато ікон, які були розвішані в коридорах Академії.

1930 р. у семінарській церкві було встановлено Божий Гріб, вартістю 1 тисяча злотих. З цього часу ректор запровадив традицію обряду співу ерусалимської утрени семінаристами в Страсну п'ятницю [33]. У жовтні 1932 р. у саду Греко-католицької богословської академії на вул. Коперника, 36, встановлено пам'ятник митрополиту Андрею Шептицькому роботи скульптора Андрія Коверка. Знаменність цієї події полягала в тому, що це був перший український пам'ятник у Львові.

Співпраця і контакти із відомими українськими митцями спонукали Йосифа Сліпого організувати при Богословській академії семінар церковного мистецтва. В рамках мистецької секції він працював над дослідженням візантійської традиції в українській культурі. Підтримуючи тісні контакти з випускниками семінарії, що несли службу у греко-католицьких парафіях Галичини, Йосиф Сліпий звертав їхню увагу на потребу виявляти цінні історичні пам'ятки матеріальної культури, зокрема церковні ікони. З цього приводу ректор розіслав до духовенства УГКЦ листи з проханням передати до Академії старі церковні образи. Один з таких листів, датований 20 вересням 1930 р., звернутий до пароха с. Орава (біля м. Сколе) Івана Яблонського, у якому Й. Сліпий висловлює вдячність за переданий у Академію образ св. Миколая і просить отця розшукати старий образ Божої Матері, який він бачив у пароха і який той віддав до якогось сусіднього села. У фондах ЦДІАУ у Львові знаходимо ще один лист Й. Сліпого такого ж змісту до декана і пароха с. Лисовичі о. Штайдена. Зібрана таким чином колекція старовинних ікон послужила основою заснованого при Богословській академії музею. Так у іншому листі до пароха с. Довге (біля Моршина) Северина Яминського Й. Сліпий

наголошував, що «музей — це найкраще місце для збереження старинних пам'яток мистецького смаку наших предків». Не всі пам'ятки вдавалося придбати безплатно. Деякі цінні ікони з Волині, де греко-католицька церква не мала поширення, куплялися. Не на всі вистачало грошей. Зокрема, у листі від 25 вересня 1932 р. Й. Сліпий повідомляв священника с. Туричани на Волині о. Мацейовського, що затребувана за образ ціна 120 злотих є зависокою для музею Богословської академії і радить отцю запропонувати ікону директоріві Національного музею Іларіону Свенціцькому. Так було зібрано цікаву колекцію Музею релігійних старожитностей. Окрім того, Йосиф Сліпий з 1926 р. входив до складу кураторії Українського національного музею у Львові.

У другій половині 30-х років ХХ століття за сприяння митрополита Андрея Шептицького ректор Сліпий домігся, щоб польський уряд передав для Львівської семінарії 180 гектарів поля в Якторові (тепер — Золочівський район). Річ у тім, що за договором між Польщею і Ватиканом від 10 лютого 1925 р. (так званим Конкордатом) Римо-католицька церква, а заодно і греко-католицька, здобували право отримати від держави певні земельні володіння, прибутки від яких використовувались на потреби церкви. У 1936 р. за позичені у митрополичої консисторії 15 тисяч злотих семінарія закупила ще 40 га землі й придбала молочне господарство у селі Андріївка та у Винниках поблизу Львова. З допомогою цих господарств семінарію вдалося зробити самоокупною, бо тут вирощували пшеницю, овочі та корм для тварин, випікали хліб, а окрім того, вигодовували близько 12 корів, які давали молоко, та близько 20 свиней на м'ясо. Таким чином забезпечувалось безплатне харчування для семінаристів.

Коли 1934 р. до Львова з перевіркою приїхав апостольський візитатор для Галицької церковної провінції Ян Гудечко і 4 грудня

відвідав Духовну семінарію та академію, він був вражений її порядком, красою оздоблення та високим науковим рівнем викладачів [23, с. 592–595].

Розбудова духовного науково-освітнього закладу відбувалася в умовах суспільного протистояння, яке тривало протягом усього міжвоєнного періоду. Його ректорів доводилося балансувати між зростанням радикальних настроїв молоді та гострою реакцією влади на будь-які прояви опозиційності серед семінаристів.

Одне з таких протистоянь відбулося в день 10-ї річниці ЗУНР 1 листопада 1928 р., який усі українські установи проголосили вихідним днем. З цієї нагоди на панахиду в церкві Св. Юрія зібралося близько десяти тисяч людей. Але польська поліція розігнала маніфестацію, а шовіністично налаштована група стала громити українські установи, товариства та редакції газет. Врешті, натовп ринув до Академічного дому, пошкодивши там виставку робіт художника Олекси Новаківського. Серед студентів, що організували оборону Академічного дому, було декілька членів УВО. Це послужило приводом до масових арештів. Більшість заарештованих через кілька днів відпустили на волю, але трьох семінаристів Духовної семінарії притягли до суду, звинувативши у шпигунстві і «намірах викликати неспокій та заворушення всередині держави».

Наступне загострення польсько-українських протистоянь у вересні–листопаді 1930 р. було пов'язане з репресивною акцією проти українського населення, яка дістала назву пацифікації. Й. Сліпий згадував, що тоді «польська боївка напала на семінарію, повибивала вікна, вдерлася досередини, повикидала постелі та порозрізувала подушки так, що хмари пір'я уносилися на вулиці Коперника й Оссолінських» [26, с. 51]. Йосифа Сліпого закидали камінням, і він, як ректор семінарії, повідомив про цей прикрий інцидент Ватикан, долучивши до інформації фотографії нападу. Після того як їх побачив Папа Римський, до Галичини відрядили

апостольського нунція Філіппо Кортезі. Оглядаючи українські установи у Львові, апостольський нунцій увесь один день присвятив Богословській академії, яка зустріла його бурхливими оваціями. Але після цього візиту польський уряд ревно стежив, щоб у семінарії під впливом радикалізації суспільства не поширювався український національний дух. Згодом Й. Сліпий згадував, що йому були відомі навіть наміри організувати на семінаристів напад військових із гарнізону, який розташовувався поблизу семінарії на «Цитаделі» [26, с. 4]. Тому всі організаційні справи з відбудови українського духовного закладу слід було робити дуже обережно, щоб не спровокувати репресій з боку польської влади.

Щоб відвернути українську молодь від радикальних націоналістичних настроїв, митрополитом Андреем у 30-х роках було засновано мирянський рух «Католицька акція», який ставив своїм завданням перебудувати громадське життя на християнських засадах любові та моральності. Критикуючи «вічне українське невдоволення», керівник цього руху М. Дзєрович вважав, що «національний організм хворий», а духовна й світська інтелігенція «покликани цей організм лікувати». Ідеї Католицької акції стали активно впроваджуватись у Львівській духовній семінарії. 6–7 травня 1933 р. семінаристи взяли активну участь у проведенні релігійно-національного свята української католицької молоді з нагоди 1900-ї річниці смерті і воскресіння Ісуса Христа. На демонстрацію до Львова прибуло близько 50 тис. молоді. У програмі були Польова Служба Божа на площі Сокола-Батька, після якої єпископ І. Бучко прийняв присягу молоді на вірність Христові й посвятив прапори. Відбувся маніфестаційний похід вулицями міста до митрополичих палат на Святоюрській горі. Однак акція, яка мала на меті об'єднати суспільство на християнських морально-етичних засадах, викликала протистояння між різними таборами. Націоналісти гостро засудили проведення такого свята під кутом

звинувачень греко-католицького духовенства у пропольській політиці, а польська громадськість сприйняла це свято як вияв українського протесту та сили і звинуватила греко-католицькі товариства у симпатіях до радикальної Організації українських націоналістів (далі — ОУН).

Щоб нейтралізувати активність молодого ректора, Й. Сліпому пропонували очолити кафедру догматики у Львівському університеті за тієї умови, щоби семінарії перейшли на польську мову викладання. Для деяких викладачів ця пропозиція була спокусливою, бо тоді їм би зараховувався державний стаж. Але Й. Сліпий рішуче відмовився від такої пропозиції.

1934 р. Йосиф Сліпий здійснив паломництво на Святу Землю. У фондах Львівського музею історії релігії зберігається його книжка із серії «Аскетична бібліотека Греко-Католицької Духовної Академії у Львові», написана на основі вражень від подорожі до Єрусалима. Духовні переживання на Святій Землі надихнули ректора на щомісячні реколекції зі студентами. Нотатки про подорож та духовні роздуми над життям Ісуса також опубліковані у часописі «Мета». Цікавими є й інші розповіді Й. Сліпого, зокрема «Подорож в Сицилію» 1937 р.

Завдяки великій працездатності Йосиф Сліпий скрізь встигав і одночасно вирішував багато справ: організовував матеріальну допомогу багатьом церквам і священикам; вів переписку і здійснював розрахунки із окружними союзними кооперативами. Є приклади його приятельних контактів і з римо-католицьким духовенством. Зокрема, він любіював перед митрополитом УГКЦ питання виділення о. Зельському 3 тисяч злотих на бляху для ремонту даху латинської плебанії [80].

Ректора Академії запрошували на різні наукові та громадські заходи: у музичний зал ім. М. Лисенка — на Академію в честь

Святішого Отця Пія XI; в семінарію сестер-василіанок — на виставу «Клуб суфражисток» та на концерт, присвячений опікунові митрополиту А. Шептицькому; в учительську семінарію — на виставу «Кукіль св. Ольги і св. Теремі» та на концерт, присвячений Тарасу Шевченку; на літературно-музичний вечір літературної секції товариства «Читальня українських богословів»; на святкування 25-річчя свого існування марійської дружини; на святковий вечір для вшанування 950-річчя хрещення Русі-України, на концерт із нагоди 40-річчя літературної і громадської діяльності Василя Щурата. Його також запрошували приїхати до Золочева і виступити там на могилі січових стрільців. У вересні 1937 р. Й. Сліпий представляв Львівське богословське товариство на Міжнародному конгресі істориків у Цюріху.

А ще він мав обов'язок допомагати родині на Теробовлянщині. Іван і Анастасія Коберницькі-Сліпі наголошували своїм дітям, що вони повинні жити дружно і допомагати одне одному. Ця закладена у дитинстві відповідальність за долю братів та сестер спонукала Йосифа Сліпого віддавати родині майже усі свої статки. У Центральному державному історичному архіві Львова збереглася частина родинного листування, з якого довідуємося про регулярну матеріальну допомогу рідним. Й. Сліпий пересилав грошові подарунки своїм братам і сестрам на свята; покривав всі витрати на лікування туберкульозу і поїздки на південь братові Миколі; оплачував лікування двоюрідного брата Романа та племінника Романа; іншому племіннику дав гроші на велосипед; племінник Володимир просив дядька-ректора позичити 700 злотих на купівлю поля.

Вагомою подією стало проведення Богословським товариством 1936 р. у Львові унійного з'їзду, приуроченого 300-річчю пам'яті митрополита Йосифа Рутського. Це був період, коли офіційна богословська наука Римо-католицької церкви — томізм — нега-

тивно сприйняла виникнення у середовищі католицьких та протестантських теологів релігійного модернізму. У свою чергу боротьба з богословським раціоналізмом і з деякими тенденціями в неотомізмі відродила в католицькій теології схоластичну течію, і томізм знову зайняв провідне місце у богословській науці РКЦ. Черговий унійний з'їзд мав примирити західне і східне богослов'я, апелюючи до абсолютних вартостей, здатних об'єднати «розділений світ», надати йому цілісності і гармонії. Українська греко-католицька богословська школа під проводом Йосифа Сліпого продемонструвала оригінальний національний феномен, що полягав у визнанні заслуг східної теології, особливо Іоана Дамаскіна, і одночасному вияві переваг традиційної схоластично-томістичної католицької теології та поєднанні її з поглядами західноєвропейських філософів-неотомістів. Найбільш помітною ознакою філософування львівської школи богословів УГКЦ стала їх особлива увага до гносеології та онтології, зокрема, до сформульованих Томою Аквінським принципів «гармонії віри і розуму», а також до його обґрунтувань теоцентризму і філософсько-антропологічних положень про сутність людини, душі, свободи, щастя.

Унійний з'їзд у Львові 1936 р. не тільки підніс українську богословську науку на високий міжнародний рівень, але і став стимулом для греко-католицького духовенства до подальшої праці не лише у духовній та просвітницькій роботі, а й у галузі науки. Про це писав у листі до Й. Сліпого доктор теології і філософії Роман Яценків. Він просив прийняти його у члени БНТ, «щоби я не жив лише життям селянина та серед махорчатого диму коротав життя в кооперативі та сільській читальні, а ніс гідність чоловіка і священника хотя й на найгіршій парохії».

Але представлений Й. Сліпим томістичний напрям богослов'я став причиною подальших протиріч із іншим талановитим викладачем Львівської духовної семінарії — Гавриїлом Костельником, який був прихильником візантійської традиції. У листі доктора

теології і філософії Романа Яценківа до Й. Сліпого йдеться про те, що виступ на унійному з'їзді Г. Костельника «викликав прикрий дисонанс» і «остудив беззастережні симпатії» до нього. Автор листа повідомляє, що коли на з'їзді «Католицької акції» о. Костельник назвав Рим фабрикою святих, він «отверезів і з місця зареагував мимо симпатій і високого цінення його таланту».

Протистояння Г. Костельника з ректором Духовної семінарії та Академії мало під собою ще і приватний ґрунт з часів, коли 1928 р. Г. Костельник був звільнений з посади викладача семінарії. Згодом Й. Сліпий згадував, що причиною цього були «деякі виступи Г. Костельника у церковному часописі «Нива», й особливо кампанія проти celibату», які стали відомі з подачі отців-василіан у Римі і викликали невдоволення у Папи Римського. Коли 1928 р. Й. Сліпий на аудієнції у Папи просив про надання Львівській духовній академії права захисту докторських дисертацій, йому було відмовлено через підозру до Г. Костельника [26, с. 49].

Згадуючи період свого керівництва семінарією і академією, Й. Сліпий писав: «Мушу сказати, що таких прикростей я мав багато зі всіх боків, і дякую Богові, що я то все переніс, і дивуюсь, що я то міг перенести. Кожний мав якісь претенсії — і батьки питомців, і професори, і капітула, і польське правительство, і націоналісти, і редакції, і противники celibату. А втримати 300, а то й більше, питомців, то не була легка річ, а помочі великої я не мав. Кожний хотів, щоби я давав йому підмогу. Так, що нераз вже вичерпувалися всі резерви духовних і фізичних сил, і гадав я кинути усю імпрезу та й кудись забратися. Одначе багато людей розуміло цілу справу, прихильно ставилися і підбадьорували, щоби не кидати, бо як казав отець-професор Конрад: «Все завалиться, і будуть радуватися тії, що давно хотіли завалити семінарію і академію». І він мав рацію, і не було іншої ради, як, незважаючи на прикрості, дальше нести свій хрест» [26, с. 51].

«ОБЕРНУЛАСЬ КАРТКА ІСТОРІЇ»
(1939—1945)

Знастанням 1939 р. у повітрі запахло порохом війни. У галицькій пресі велася завзята полеміка проти більшовиків. Згадували пастирське послання митрополита Андрея Шептицького 1936 р.: «Хто допомагає комуністам у їхній роботі, [...] той зраджує справу вбогих, терплячих і справедливих у цілому світі».

Помер Папа Пій XI, і на Святий Римський Престол було обрано нового Папу Пія XII. Митрополит Андрей Шептицький не міг їхати на інавгурацію через хворобу, і до Рима відбув Й. Сліпий разом із о. Климентієм Шептицьким. Гітлер уже погрожував Польщі, і їм довелося перетинати польсько-чеський кордон у порожньому вагоні, бо люди боялись подорожувати. По дорозі у Відні слухали різні дотепно-саркастичні історії про фашистські порядки, а у Венеції оглядали виставку іспанського художника Ель Греко і слухали по радіо промови Гітлера проти Польщі. У Римі довго не затрималися, бо міжнародна атмосфера була напруженою і війна була вже близько. По дорозі додому Й. Сліпий заїхав до о. Степана Смарчила у Гребенові. Прогулюючись по горах, міркував, як зберегти в умовах війни семінарію, музей, бібліотеку, маєтки і весь духовний здобуток Богословської академії.

З початком Другої світової війни гітлерівці скинули на Львів кілька бомб. Одна із них влучила у синагогу «Золота роза». Інша

14 вересня 1939 р. опівдні влучила у церкву Духовної семінарії. Й. Сліпий, який у цей час знаходився у семінарії, ледь встиг врятуватися у підвалі. Але під розвалинами загинув семінарист із Чернівців Іван Ткачук. Було втрачено велику частина архіву та бібліотеки Богословського наукового товариства, а також листування єпископа Йосифа Боцяна, яке чекало свого опрацювання.

У Львові запанував вичікуваний і тривожний настрій, бо поширювались чутки, що відповідно до Пакту Молотова–Ріббентропа радянська армія ввійде у Західну Україну. 17 вересня річку Збруч, по якій проходив радянсько-польський кордон, перейшли радянські солдати. Й. Сліпий згадував, що у тодішньому Львові ніхто не підозрював, які трагедії принесе радянська загроза. Г. Костельник продовжував «виписувати бундючні статті» проти Й. Сталіна, якого називав «сучасним Чінгізханом». А міністр комунікації Польщі, який утік перед наступом фашистів із Варшави до Львова, запевняв, що з боку більшовиків не загрожує жодна небезпека, бо поляки мають з ними якийсь договір. І тільки один голова Українського лікарського товариства М. Панчишин, який мав досвід спілкування з радянським консулом, казав, що більшовики винищать усю інтелігенцію.

Через пару днів, коли вже Львовом марширували радянські солдати, місто охопила паніка. На вулицях лежала покинута польським військом зброя, і були вже організовані відповідні гуртки, щоб вітати вступ до СРСР. Радянська армія зайняла частину семінарії; іншу віддали для безхатченків. Цінні речі з музею Богословської академії було перенесено до Національного музею, а бібліотеку — до Оссолінських. На церкви накладено непосильні податки, зокрема вдсятеро збільшено платню за електрику, і тому в церквах світили свічками. Величезний податок було накладено і на Духовну семінарію. Щоб не конфліктувати з новою владою і не наражатись на перевірки, ректору доводилось продавати деякі

речі. «Що далі робити?» — звернувся за порадою до митрополита Андрія Шептицького Йосиф Сліпий. А присутній у митрополичих палатах брат Климентій Шептицький відповів питанням на питання: «Чи можна сірником стримувати лавину?» [26, с. 52].

26 вересня митрополит УГКЦ звернувся з пастирським посланням до духовенства: «Обернулась картка історії, настала нова епоха. Зустрічаємо її покірною молитвою, сильною надією в безконечну доброту і милосердність Ісуса Христа...» [14].

З метою надання легітимності акту приєднання до СРСР нових територій 22 жовтня проведено вибори у тимчасовий орган влади — Народні збори Західної України. Виборча кампанія проходила в умовах тотального партійного контролю та виключала можливість легальної передвиборної боротьби. Якимось божевільним фарсом напередодні виборів видавалися агітаційні лекції: «Ленінська національна політика партії більшовиків», «Буржуазно-націоналістичні партії — вороги трудящих», «Партія Леніна — організатор перемоги соціалізму в СРСР» тощо. За твердженнями деяких свідків тогочасних подій, результати виборів були сфальсифіковані, навіть траплялися такі випадки, коли всупереч результатам голосування депутатами оголошували зовсім інших людей.

Народні збори під формальним головуванням професора Кирила Студинського, які проходили 26—28 жовтня в Львівському театрі опери і балету, ухвалили низку рішень: про встановлення в регіоні радянської влади, націоналізацію банків, промисловості й земель, а також Декларацію про возз'єднання Західної України з УРСР. Й. Сліпий так згадував про ці збори: «Вибух якоїсь вимушеної радості, бо по кожному слові промовця вибухали оплески і рев присутніх, а розставлені агенти НКВД уважно гляділи, чи всі плещуть і “радуються”». У листопаді 1939 р. рішення Народних зборів були затверджені на сесіях Верховної Ради УРСР та Верховної Ради СРСР.

Збулися сумні передбачення М. Панчишина, бо у грудні 1939 р. почалися масові арешти українських громадських діячів. Арештовано редактора газети «Діло» І. Німчука, відомого адвоката В. Старосольського, голову Української парламентської фракції Д. Левицького, депутатів сейму від УНДО В. Кузьмовича, Г. Тершаківця та В. Целевича. Члени ОУН розпочали протидію органам НКВД, і це спонукало до ще більших репресій. Йосиф Сліпий згадував про ці дні: «Ніхто не спав у своїй хаті, а кожний ховався по бюрах і спав на столах або на долівці та надслухував вночі, чи не заїхав під хату “чорний ворон”» [26, с. 54]. Ректор також вимушений був покинути семінарію і перейти жити у церкву Св. Юрія.

«Приготовляємося до найтяжчих часів», — писав митрополит Андрей Шептицький. Розуміючи, що його також можуть заарештувати, роздумував про заміну на митрополичій кафедрі. Потрібна була молода й енергійна людина, здатна працювати у важких умовах радянської окупації. Вибір впав на Йосифа Сліпого.

Чи зумів розпізнати геній мудрості митрополита Андрея Шептицького у сільському дев'ятилітньому хлопчаківі, на якого він звернув увагу під час своєї візитації у церкву с. Струсова неподалік Заздрості, майбутнього главу греко-католицької церкви? Чи передбачав його майбутню перспективу митрополит, коли направляв молодого семінариста на навчання до Інсбрука? Чи Божий перст указував митрополиту Андрею на постать юнака, коли особисто після повернення із російського заслання уділяв Йосифу таїнство священства в Унівському монастирі? Чи готував його до великої місії, коли покликав Йосифа Сліпого супроводжувати його у різних візитах до політиків і дипломатів з метою політичної підтримки відновлення незалежності Східної Галичини протягом грудня 1920 — квітня 1921 рр.? Але факти переконливо свідчать, що вже напередодні Другої світової війни митрополит Андрей вбачав у Йосифі Сліпому свого наступника,

бо ще у 1935 р. його було призначено соборним крилошанином митрополичої капітули.

У листопаді 1939 р. Андрей Шептицький таємно відрядив до Рима священника Львівської архієпархії Й. Кладочного, якого на початку війни німці звільнили з польського табору «Берега Каргузька». Просив у Папи Пія XII дозволу на висвячення собі наступника. З Рима Й. Кладочний повернувся з листом Папи від 25 листопада, у якому Йосифа Сліпого було іменовано архикафедральним крилошанином митрополичої капітули у Львові, титулярним архієпископом та коад'ютором з правом наступництва на Галицькому митрополичому престолі [15, т. 1, док. 1, с. 21–22]. Й. Сліпий згадував, що коли він заявив митрополитові про велику відповідальність брати на себе такий обов'язок, то почув відповідь, що ще більша відповідальність не взяти її у такий важкий час. «Коли бажаєте прийняти свячення?» — запитав митрополит Андрей. Йосиф Сліпий обрав свято Непорочного Зачаття Богородиці, бо це було улюблене свято його матері і вона завжди замовляла в цей день у церкві Службу Божу [26, с. 55].

Таємні свячення відбулися у митрополичій каплиці 22 грудня 1939 р. Святителями були єпископи о. Н. Будка і о. М. Чарнецький. Свідками цієї знакової події були брат митрополита Андрея о. Климентій, крилошани Львівської митрополичої капітули о. Л. Кунницький, о. О. Ковальський, о. Р. Лободич та о. д-р В. Лаба. Через декілька днів митрополит Андрей Шептицький провів церковний собор, на якому на основі наданих Пієм X 1917 р. повноважень висвятив інших екзархів УГКЦ: для Росії — Климентія Шептицького, для Білорусі — о. А. Неманцевича, для Холмщини і Підляшшя — о. М. Чарнецького. Однак ці свячення були підтвержені Папою Пієм XII уже в часи гітлерівської окупації наприкінці 1941 р. [15, т. 1, док. 9, с. 35–37].

На думку о. І. Дацко, «в особі Патріарха Йосифа виявилася далекоглядність Митрополита Андрея Шептицького, який, вибираючи його своїм наступником, знав, що він вистоїть проти натиску советських служб і збереже Церкву» [6].

Право наслідування Йосифом Сліпим митрополичого престолу УГКЦ Андрей Шептицький обнародував аж 20 липня 1940 р. У своєму Посланні до духовенства він обґрунтував доцільність таємних свячень. Закликав, що коли дійде відомість про його смерть, визнати зверхність нового архієрея, «який поведе дорогами тієї апостольської праці, що веде до побіди, а побідою є мученицька смерть». Очевидно, що Андрей Шептицький передбачив, які майбутні випробування впадуть на долю вірних УГКЦ і її майбутнього глави, бо закликав духовенство і віруючих підготуватись до переслідувань та репресій [15, т. 1, док. 4, с. 26–29].

З кінця весни 1940 р. греко-католицька ієрархія і духовенство були включені в «оперативну розробку» Головного управління державної безпеки Народного комісаріату внутрішніх справ (далі — НКВС) СРСР [15, т. 1, док. 2, с. 22–24]. План оперативних заходів стосовно греко-католицької церкви від 24 грудня 1940 р. націлював на організацію церковного розколу між прихильниками західного і східного обряду, активізацію православних на боротьбу проти унії, а також дискредитацію ієрархії «шляхом обнародування фактів побутового розтління, порушення канонічних законів і зловживань у справах управління церковним майном» [15, т. 1, док. 6, с. 31–32]. Виконуючи вказівки, управління НКВС по Львівській області формувало негативний образ Йосифа Сліпого. Але навіть працівники спецслужб відзначали його цілеспрямованість, працездатність і вимогливість до інших: у «богословській академії працював цілодобово і майже не відпочивав», «ставив строгі вимоги до своїх підлеглих». Вони відзначали його високу освіченість,

знання «майже всіх європейських мов», «прекрасну здержаність і вміння володіти собою» [15, т. 1, док. 7, с. 33–34].

Напередодні наступу Німеччини радянська влада провела у Львові нові арешти. «На вулиці Лонцького, — згадував Й. Сліпий, — НКВД розстрілювало без судів страшні маси в'язнів, так що опісля не можна було приступити до в'язниці, бо вже на вулиці перед тюрмою було чути жажливу вонь». До церкви Св. Юра приїхали танки, й енкаведисти поставили всіх священників та єпископів «під стінку», а у митрополичих палатах та церкві розпочали ревізію. Йосифу Сліпому порвали рясу [26, с. 55].

Перед відступом Радянської армії тюрми були переповнені в'язнями. Замітаючи за собою сліди злодіянь, органи НКВС протягом 24—28 червня 1941 р. евакуювали 1822 в'язнів, а 4140 в'язнів було без суду розстріляно у тюрмах Львова і Золочева. Одночасно продовжувались нові арешти. Коли у Львів вступили німецько-фашистські війська, у тюрмах залишались живими ще 3602 в'язні. За даними Національного музею-меморіалу жертв окупаційних режимів, загалом у тюрмах України на початку німецько-радянської війни протягом кінця червня — початку липня 1941 р. радянською владою було знищено близько 24 тисяч політичних в'язнів [10]. Вимагали, щоб із ними виїжджали і ті галичани, які були лояльні до радянської влади. Насильно вивезли сина І. Франка Петра і голову Народних зборів К. Студинського. Обидва згодом загинули за нез'ясованих обставин.

Вступивши у Львів, німецькі фашисти з метою пропаганди виставили убитих на впізнання рідним та дозволили Й. Сліпому відправити за ними панахиду. Пізніше ці фотографії численних трупів радянська пропаганда використовувала як свідчення злодіянь «бандерівців», а фотографію панахиди Й. Сліпого над убієними — як доказ його співпраці з фашистами.

Демонстрація злодіянь радянських органів була використана нацистами для початку антиєврейських репресій, звинувачуючи єврейську громаду в причетності до злочинів радянської влади, яку вони називали «жидо-більшовицькою». Під керівництвом нацистів євреї мали виносити з території тюрем напіврозкладені трупи людей, яких знищили підрозділи НКВС напередодні відступу. Євреї ховалися на горищах і у підвалах. Тих, кому не вдалося сховатися, кидали до в'язниць. Більшість із них там і вмирили, інших вивозили до лісу і там розстрілювали. Одного єврея-адвоката повісили на балконі для залякування інших. «То були жахливі сцени і переживання, так що їх годі описати», — з боєм писав Й. Сліпий [26, с. 56].

За підрахунками дослідників, упродовж перших кількох днів німецької окупації у Львові було вбито чотири тисячі євреїв; близько 700 загинуло під час погромів; решта були страчені нацистською зондеркомандою. Ще близько двох тисяч євреїв було вбито під час пізніших липневих погромів, які, за деякими даними, носили назву «дні Петлюри». Ця вигадана нацистами назва мала підкреслити для українців «патріотичний» характер акцій проти євреїв [28].

2 липня 1941 р., коли в місті почалися масові єврейські погроми, рабин прогресивної єврейської громади у Львові Єзекиїл Левін звернувся до митрополита Шептицького з проханням про допомогу. Андрей Шептицький запропонував йому притулок, але рабин просив допомоги не собі, а усій єврейській общині шляхом звернення до вірних греко-католиків із закликом з повагою ставитися до всіх людей, незалежно від національності та віросповідання. Після аудієнції у митрополита по дорозі додому рабина схопили і розстріляли; його дружина загинула в Янівському концтаборі. Але Андрею Шептицькому вдалося врятувати двох молодих синів Левіна — Курта і Натана, заховавши їх у Львівському студитському монастирі Св. Йосафата. Інших євреїв переховували у митро-

полічій бібліотеці та у монастирях Унева і Кристинополя (тепер Червоноград). Особисто Й. Сліпий переховував групу євреїв у підвалах Духовної семінарії. Деякі віруючі відгукнулись на заклик греко-католицької ієрархії і також надавали допомогу переслідуваним, але ці випадки не були масовими, бо кожному, хто допомагав євреям, нацисти погрожували стратою [29].

У ті дні Й. Сліпий пережив ще одну важливу подію у своєму житті — 30 червня 1941 р. він виступив з промовою у приміщенні Львівської «Просвіти» на Народних зборах, проведених революційним проводом ОУН-бандерівців. Збори, у яких взяло участь понад 100 представників з усієї України, проголосили відновлення Української держави й утворили Українське державне правління на чолі з Ярославом Стецьком. Побачивши, як повертається ситуація, німецький представник Ганс Кох, який був присутній на зборах, закрив зібрання, зауважуючи, що німецька влада не дала на це згоди.

Спроба самочинної розбудови українських державноуправлінських інституцій викликала незадоволення А. Гітлера. Довідавшись про Акт проголошення самостійної України, Гітлер видав наказ негайно знищити лідерів українського національного руху. На початку липня гестапівці заарештували керівників ОУН(б): спочатку у Львові — Я. Стецька, М. Лебеда, Л. Ребета, а потім у Кракові С. Бандеру — усього близько 300 членів ОУН, з яких 15 було розстріляно. Друга хвиля арештів настала 15 вересня. Як писав Й. Сліпий, негативне ставлення німців до відновлення Української держави «охолодило українсько-німецькі відносини і треба було думати про власні сили, а не про всілякі уроєні помочі зі всяких боків» [26, с. 50].

Але достатніх сил для розбудови української держави, тим більше в умовах фашистської окупації, не вистачало. Окрім того, переслідувани у попередні роки національні сили були розпоро-

шені. Інше крило ОУН на чолі з Мельником звинуватило бандерівців у самоуправстві й у тому, що події 30 червня 1941 р. спровокували антиукраїнські репресії. Два крила ОУН — бандерівців і мельниківців — поборювали одні одних. З боку бандерівців доходило до автентатів — терористичних методів діяльності, зокрема убивства відповідальних за антиукраїнські дії чиновників або українців, що пропагували лояльне ставлення до окупаційної влади. Люди були залякани.

Архієрей Сліпий боляче переживав розбіжності у національному русі: «Я глибоко переконаний, що найбільшим лихом [...] є брак координації і підпорядкування, та й не було нікого, хто стукнув би кулаком у стіл і запровадив лад». Із болем згадував слова одного з достойників католицької церкви кардинала А. Чіконьяні: «Коли заходять якісь різниці, то ви при першій виміні думок розбігаєтеся на всі боки і незвичайно важко стягнути вас знову в одно. Ми також диспутуємо, сваримося, маємо різні погляди, але вкінці, переговоривши, всі працюємо далі в одному напрямі». Нема сумніву, що виміна думок мусить бути, і було би зле, якби її не було, але якщо заходить потреба, то вміти звести все до спільного знаменника» [26, с. 50].

З метою порозуміння і примирення між обома таборами націоналістів Й. Сліпому вдалося організувати декілька спільних зустрічей та переконати лідерів у недоцільності терористичних методів боротьби. Щоб спрямувати національний рух у конструктивне русло, він погодився представляти церкву у ще одній державницькій інституції — створеній 6 липня 1941 р. Раді сеньйорів, а також в Українській національній раді, що була створена згодом. На думку М. Сергійчука, саме праця Й. Сліпого в українських інституціях стала предметом особливо прискіпливого дослідження більшовицьких спецслужб, і саме це інкримінували йому як один із найбільших злочинів проти СРСР [15, т. 1, с. 8–9].

Радянська ідеологія виховувала ціле покоління другої половини ХХ століття у сприйнятті чорно-білої картини світу: «хто не з нами, той проти нас». Ворогами і посібниками фашизму вважались навіть ті, хто залишався на окупованій території. У цьому контрастному світосприйманні Й. Сліпий уже був ворогом. У християнському ж світосприйманні навпаки — на перше місце ставилась терпимість відповідно до молитви: «прости нам гріхи наші, як і ми прощаєм винуватцям нашим». Тому Й. Сліпий великодушно сприймав те, що з більшовицькою владою співпрацював голова Лікарського товариства М. Панчишин. У своїх спогадах він тепло згадує про тих громадських діячів, які, йдучи на співпрацю з фашистським агресором, ставали посередниками між окупаційною владою та радикальними силами, нерідко допомагаючи їм. Він навіть поблажливо сприйняв інформацію про те, що в часи більшовицької влади 1939–1941 рр. деякі відомі у Львові громадські авторитети (наприклад, директор Національного музею І. Свенціцький) писали на нього доноси.

«Боже, дай мені сили змінити те, що я можу зробити, дай терпіння того, чого я не можу змінити, і мудрості відрізнити перше від другого» — такий підхід запровадив митрополит Андрей Шептицький. Таких підходів дотримувався і його послідовник Йосиф Сліпий. Ця молитва митрополита Андрея і таке розуміння світу допомагало багатьом віруючим і духовенству не зламатись і не втратити віри у страшних круговертях ХХ століття. За будь-яких умов і за будь-яких обставин основне кредо Й. Сліпого полягало у «служінні» Богові, церкві і своєму народові. Тому навіть в умовах гітлерівської окупації він докладав багато зусиль, щоб відбудувати після бомбового удару семінарію і відновити її діяльність: організувати вступні іспити, знайти викладачів на кафедри. Він навіть проголосив конкурс на проекти нової семінарської церкви і видав один том журналу «Богословіє».

Під час Йорданських свят 1942 р. Йосиф Сліпий отримав від митрополита Андрея Шептицького офіційні свячення. Його авторитет став настільки великий, що у вітальному листі церковнослужителя з с. Вербилівка Мирона Яцкевича вже тоді висловлювалось побажання, щоб Йосиф Сліпий «у будучности став Патріархом у золотоверхому Києві». Відтоді його стали запрошувати на усі заходи як главу церкви, бо митрополит був уже важко хворий. За воєнних умов це були здебільшого панахиди на похоронах. Він виголошував проповіді, інколи навіть надто сміливі і небезпечні як для часів фашизму, але які були духовним харчем для тих, хто залишився живий. А ще були різні урочисті богослужіння архієрея Сліпого з нагоди певних національних подій (але аж ніяк не німецько-фашистських), які потім також стали приводом до арешту.

У важкі лихоліття гітлерівської окупації, коли один необачний крок міг коштувати життя, владику Йосиф не заплямував себе причетністю до фашистських акцій. Показовою є позиція Й. Сліпого, коли він відмовився брати участь у відправі Служби Божої для новобранців дивізії «Галичина» у присутності губернатора дистрикту «Галичина» Отто Вехтера, який був прямо причетний до геноциду євреїв. Він також не дозволив, щоби у церкві Св. Юрія німці розташували свій склад [26, с. 60]. Очевидно, радянські розвідники знали про цей намір гітлерівців, але не знали, що Й. Сліпий не дозволив німцям переховуватись у кафедральному храмі, бо під час наступу радянських військ у 1944 р. Святоюрську гору бомбардували. Одна бомба впала на церкву, але не зруйнувала її. Як тільки починались нальоти радянських літаків, клір ховався у підвали. Зносили і виносили по сходах у підвал в інвалідному візку уже важко хворого митрополита Андрея. «Треба було вичерпувати останні фізичні і духовні сили, щоби вдержуватися в рівновазі»,— писав Й. Сліпий про ті дні.

Йому пропонували тікати на захід, але він відмовився. «Мій обов'язок залишатися тут разом із митрополитом Андреем і вірними»,— відповів на це.

Після другого приходу радянської влади на Західну Україну керівник новоствореного Народного комісаріату державної безпеки (НКДБ) УРСР Сергій Савченко направив у жовтні 1944 р. на роботу з ліквідації підпілля ОУН/УПА Сергія Даниленка (прізвисько Карін). Заступник начальника 4-го управління був немолодий чоловік, який мав великий досвід диверсійної роботи з українським національним рухом, зокрема брав участь в операції з арешту генерала Юрія Тютюнника в червні 1923 р. У Львові свою роботу розпочав із того, що під виглядом уповноваженого у справах церкви викликав митрополита Андрея, але оскільки митрополит був прикутий до ліжка, на прийом пішов Йосиф Сліпий. Владика згадував, що розмова була дуже гострою з обох сторін. Згодом, коли полковник Карін декілька разів заходив до митрополита Андрея, «говорив вже зовсім іншим тоном, навіть приязно, якби нічого не було» [26, с. 61]. Працівники НКДБ (таку назву мав державний орган безпеки з травня 1943-го по березень 1946 р.) збирали інформацію про діяльність греко-католицьких священників, їхні зв'язки із націоналістичним підпіллям, антирадянську діяльність духовенства.

1 листопада 1944 року Андрей Шептицький помер. Після па-нахиди тіло перенесли до кафедрального храму Св. Юрія. Попрощатись із митрополитом прийшло багато людей. Прийшов і полковник Карін; стояв біля вікна і дивився на довгий ряд віруючих у черзі до тіла покійного. У той момент у натовп в'їхала вантажівка, і Карін сказав: «Те наше хамство нам більше шкодить, ніж американська чи інша розвідка» [26, с. 62]. Похорон був запланований на неділю 5 листопада. У п'ятницю прийшов Карін і сказав, що представники влади вирішили не брати участі у похоронній цере-

монії, бо покійний не був прихильний для більшовиків, але сам він візьме участь як приватна особа.

Йосиф Сліпий прийняв рішення хоронити митрополита за прийнятими ще у XIX столітті традиціями, коли похоронна процесія несе тіло через усе місто, а потім повертається до церкви Св. Юрія і хоронить у крипті (саме так перезахоронювали митрополита С. Сембратовича). Архімандрит Климентій Шептицький не вітав такий сценарій, бо переживав, щоб прах митрополита не осквернили. У величезній кількості людей на похороні легко було загубитися агентам, які потім детально описували весь хід подій у своїх оперативних повідомленнях. В одному з них говорилося про ту частину проповіді «нового митрополита» Сліпого, в якій згадувались «нечувані страждання українського народу». Слова про те, «що немає української сім'ї, у яких не було би жертв — убитих, замучених, вивезених», «викликала плач у натовпі» [15, т. 1, док. 11, с. 41–45].

Інtronізація Йосифа Сліпого на митрополичий престол відбулася 12 листопада 1944 р. У своїй інавгураційній проповіді Йосиф Сліпий казав: «Йду, не щоб панувати над вами, але щоб бути вашим слугою і останнім вашим рабом. Бо це Христовий закон [...]. Хочу ділити з вами долю і недолю, зносити тягар і спеку дня, та обняти всіх вас щирим серцем і стати найкращим другом і батьком, та дійти з вами до небесного двору. Словом — хочу бути вашим добрим пастирем» [32, док. 77, с. 125]. Митрополичий одяг був прикрашений хрестами, і отець-канцлер Гаянт казав, що Карін із цього приводу промовив: «Але ж накидали на того молодого митрополита хрестів. Як він їх донесе?».

Прийнявши хрест управління греко-католицькою церквою, митрополит Йосиф із властивою йому працездатністю взявся обходити церкви і монастирі. Відправляв Служби Божі, виголошуючи у проповідях слова підтримки віруючим, вселяючи в них віру і

надію. Церква допомагала вдовам та сиротам, які залишилися без засобів до існування.

Братовбивча війна, яка тривала по селах Західної України, боляче ранила серце Йосифа Сліпого. 25 листопада у своєму першому Митрополичому посланні «Не убий!» він закликав: «Нехай наш патріотизм буде любов'ю до свого народу, готового на всяку жертву, однак нехай не буде він ложно понятим націоналізмом, що основує любов до батьківщини на ненависті і вбивстві, бо тисячі молоді гинуло і гине марно та пропадає для українського народу» [32, док. 15, с. 129]. Але той факт, що Й. Сліпий ніколи не підтримував терористичних методів боротьби ОУН, репресивними радянськими органами до уваги не брався.

Незабаром після інтронізації до митрополита Йосифа знову завітали уповноважені гості із Києва і домагались, щоб відправити до Москви делегацію УГКЦ. Це питання обговорювалось іще з митрополитом Андреем Шептицьким. Ієрархія УГКЦ сподівалася, що делегація буде допущена до Йосифа Сталіна і зможе якось, посилаючись на радянське законодавство про свободу совісті, домовитись про збереження Церкви. Планувалося також, що делегація наведе контакти з московським патріархом Алексієм.

Делегацію в складі отця Івана Котіва, ченця-студита Германа Будзинського і каноніка Гавриїла Костельника очолив Климентій Шептицький. У Львівському музеї історії релігії зберігаються унікальні пам'ятки — посвідчення особи «гражданина-архимандрита» Климентія Шептицького та офіційне відрядження делегації в Москву за підписом голови обласної ради народних депутатів. Така увага з боку органів влади до делегації мотивувалась намаганнями використати ієрархію УГКЦ для боротьби з націоналістичним підпіллям взамін на обіцянки зберегти існування конфесії.

Друга світова війна ще не закінчилась. Радянська армія з боями проходила Європою, і з греко-католицькою церквою офіційно ще

загравали, враховуючи її авторитет серед населення. 22 грудня делегацію УГКЦ прийняв голова у справах релігійних культів при РНК СРСР І. Полянський. Прийняли також зібрані серед вірних 100 тисяч рублів на Червоний Хрест і Подання митрополита Йосифа Сліпого стосовно дозволу скеровувати священників у віддалені райони СРСР [32, док. 19, с. 132]. Слухали прохання делегатів і люб'язно вели розмову. Наступна зустріч 27 грудня була вже жорсткіша. Стало зрозуміло, що «з меморіялу Карпов був невдоволений, бо не було жодних звільнень з податків, релігію по школах, шпиталях» [32, док. 24, с. 136–141], як того наївно сподівалися без огляду на атеїстичну політику СРСР. Про ці зустрічі Й. Сліпий писав: «Один з генералів (упорядники «Споминів» вважають, що це був Судоплатов) звернувся до делегації з такими словами: «Ми знаємо, що ваша Церква має великий вплив у народі, чи не міг би ваш Митрополит вплинути на те, щоби Шухевич припинив воєнні дії УПА? Ми їх побідимо, але нам не випадає воювати за Західну Україну». На те делегати відповіли йому, що то дуже небезпечна справа, бо НКВД може підозрівати нашу Церкву про зв'язки з УПА і за це потім переслідувати її. «Як ви можете висувати таке? — сказав генерал. — Ви ж говорите з генералом Червоної Армії. Хто може боятися?» А йому у відповідь делегати: «А хто не боїться в Радянському Союзі?» І це викликало сміх, бо всі добре здавали собі справу з терору» [26, с. 63].

Після повернення делегації у Львів у митрополита Йосифа відбулася жорстка розмова з агентом Управління НКДБ. Агент вимагав, щоб УГКЦ приступила до агітації за припинення загонами УПА антирадянської боротьби, зокрема щоб схилити до цього Романа Шухевича. Але Й. Сліпий різко відмовився: «Не можна вимагати від нас, щоб ми діяли методами більшовиків. Ми не можемо вийти до народу в ролі більшовицьких агітаторів» [26, с. 63]. Він говорив, що підпілля не вірить більшовикам, бо відбу-

ваються масові арешти тих учасників ОУН-УПА, які добровільно здаються. В оперативному повідомленні співробітника 2-го відділу УНКДБ по Львівській області Погребного від 20 березня 1945 р. йшлося про те, що з огляду на атмосферу масових репресій Й. Сліпий щиро зізнався агенту, що він не знає, «що порекомендувати «Проводу»: іти на переговори з Москвою, чи продовжити таку ж боротьбу» [15, т. 1, док. 26, с. 110–113]. Дехто потім докоряв митрополитові Йосифу в надмірному правдолюбстві й відсутності гнучкості.

Не досягнувши домовленості з митрополитом, Управління НКДБ розіслало районним відділам вказівки щодо «проробки» священників, документування їх антирадянської діяльності з наступним арештом. Оперативним працівникам також пропонувалося вивчати діяльність греко-католицьких священників та знати зміст їхніх проповідей, бесід священників із віруючими тощо. Директива Управління НКДБ націлювала на вербування лояльних до радянської влади священників з тим, щоб використовувати їх для виступів проти бандерівців, організації допомоги армії та інших заходів. Для підриву авторитету УГКЦ у львівській газеті «Вільна Україна» було надруковано статтю В. Росовича «З хрестом чи ножем», спрямовану проти греко-католицького духовенства та особливо митрополита А. Шептицького, якого звинувачували у співробітництві з німецько-фашистськими окупантами. Це означало початок відкритого наступу радянської держави на УГКЦ.

За митрополитом Йосифом була встановлено нагляд. Агенти, які приходили на розмову до митрополита, повідомляли у доповідних записках про кожне його слово і шукали в них «антисоветчину». Так в оперативному повідомленні 2-го відділу УНКДБ йшлося про те, що під час розмови про «братовбивчу війну» бандерівців Й. Сліпий «висловив оригінальну і уже антирадянську думку, що головну роль в організації терористичних і диверсійних

актів у Галичині відіграють дезертири Червоної Армії». «Таким чином, — робив висновок про зловорожу діяльність глави УГКЦ підполковник Алексеєв, — митрополит намагається перекласти вину галичан на Червону Армію» [8, т. 1, с. 57].

Одного разу отець І. Котів зустрів у місті уповноваженого НКДБ Хом'яка. Той запитав, як митрополит реагує на статтю в «Радянській Україні», і попередив: якщо за два тижні Й. Сліпий «не доведе до ліквідації УПА», то буде заарештований, а греко-католицька церква ліквідована [26, с. 64]. Тоді Й. Сліпий сказав, що кожен священик УГКЦ поставлений перед вибором: або приректи себе і свою родину на десятки років поневірянь по тюрмах і засланнях, або приректи себе на муки вічного сумління, що ти зрадив свій народ. Він обрав перший, як учив Ісус Христос.

8 березня 1945 р. секретарем ЦК КП(б)У М. Хрущовим були дані вказівки щодо проведення репресій проти керівництва УГКЦ, зокрема митрополита Йосифа Сліпого. Наступного дня був розроблений план відповідних оперативних заходів: для одного лишень Львова було виділено 90 оперативних працівників та 149 бійців військ НКВС [8, т. 1, с. 463].

До капітуляції Німеччини залишався ще неповний місяць, коли органами НКДБ було проведено тотальні арешти греко-католицької ієрархії по всій території її поширення.

Йосифа Сліпого заарештували в середу, 10 квітня 1945 року. Вже зранку собор Св. Юрія забарикадували стояками. Наїхало багато машин із солдатами. Об 19-й годині вечора полковник Мельников приніс рішення від прокурора на арешт. Митрополита обшукали, повели у машину і відвезли в тюрму на вулиці Лонцького. Один чоловік, що служив, мабуть, у тюрмі сторожем, упізнавши митрополита, підійшов до нього і співчутливо порадив обпертись об стіну. Потім були обшуки. Ніч Йосиф Сліпий провів у тюремній

камері. Вранці його у супроводі конвою відправили поїздом на Київ.

У ніч з 10-го на 11 квітня у Львівській області, окрім митрополита, заарештували ще 32 осіб: двох єпископів, 20 священників, двох дияконів, 4 «оунівців-нелегалів, зв'язаних із духовенством», і 3 студентів Духовної семінарії. На загал, за даними НКДБ, у 1945 р. було заарештовано 96 найбільш впливових священників УГКЦ. Офіційно їм усім інкримінували антирадянську та буржуазно-націоналістичну діяльність. Найперше, під репресії потрапили священники, які були капеланами в УПА.

Після арешту ієрархів і авторитетних духовних осіб УГКЦ розпочалась реалізація ухваленого ще у лютому 1945 р. плану оперативних заходів НКДБ УРСР, який передбачав курс на повну ліквідацію греко-католицизму на території західних областей України з наступною метою возз'єднання УГКЦ з РПЦ. З цією метою передбачалося створення так званої Ініціативної групи греко-католиків на чолі з о. Г. Костельником, яка б узяла на себе функцію агітації серед місцевих священників із закликком переходити під юрисдикцію Київської митрополії Московського патріархату. У разі відмови Г. Костельника очолити об'єднаний рух його планувався заарештувати.

Врешті 28 травня 1945 року Ініціативна група за возз'єднання УГКЦ з РПЦ була створена. Окрім Г. Костельника, до неї спонукали ввійти генерального вікарія Перемиської єпархії М. Мельника та священника Станіславівської єпархії А. Пельвецького. 18 червня група була санкціонована Уповноваженим у справах Російської православної церкви (далі — РПЦ) при Раді народних комісарів (далі — РНК) СРСР П. Ходченком [8, т. 1, 804–805]. Але процес переведення у Московський патріархат кожної греко-католицької парафії для представників влади виявився непосильним. Хоч активні противники ліквідації УГКЦ були заарештовані, «помірко-

вані» отці, щоб не підписувати перехід, вдавались до різних хитрощів. Старенькі священники, які приходили у Львівський музей історії релігії у 1990-х роках, розповідали, що з собою у кишені носили папірець з текстом звернення Ініціативної групи, і коли на парафію приїжджав «чорний воронок», показували його працівникам НКДБ: мовляв, бачите — ознайомлююсь, ще роздумую. З «центру» вимагали прискорення процесу: уповноваженим рад у справах РПЦ надсилались вказівки активізувати свою роботу; від начальників райвідділів НКДБ вимагали інформувати обласне керівництво про хід возз'єднання «кожні 10 днів без нагадувань» [8, т. 2, с. 12–17].

ВІСІМ РОКІВ ПО ТЕРНИСТОМУ КОЛУ:
КИЇВ — НОВОСИБІРСЬК — МАРІЇНСЬК — БАЇМИ —
ПЕЧОРА — ІНТА — ПОТЬМА — КИЇВ — ПОТЬМА — КИЇВ
(1945—1953)

З Києва, куди 12 квітня 1945 року привезли митрополита Сліпого, розпочиналась його довга вісімнадцятилітня хресна дорога.

Перший її етап — Київський слідчий ізолятор по вул. Короленка, 33. Виснажливі допити були сумірні зі стражданнями Ісуса Христа. Часто їх проводили вночі — з 24-ї години до 5-ї ранку. Щойно повертався до камери, починав засинати, як уже о 6-й годині кричали: «Падйом!». «Мене виводили на слідство день і ніч, так що я буквально падав з ніг», — згадував про цей жахливий період Й. Сліпий. Про «свого» слідчого Степана Горюна писав, що це була «страшенно груба і простакувата» людина (згодом став заступником начальника слідчого відділу УКДБ УРСР по Львівській обл.). Але митрополит віддавав йому належне, що, на відміну від наступних слідчих, С. Горюн записував його слова без перекручень.

Після кількох днів виснажливих допитів до Йосифа Сліпого застосували методи «пряника». Йому пропонували очолити Київську митрополію православної церкви взамін за підпис про відмову від юрисдикції Ватикану і перехід під юрисдикцію Московського патріархату. Змушували, тероризували. Він вистояв і

категорично відмовився. І знову допити. Їсти давали «трішки супи і 300 грамів хліба на цілий день, в якому було все, тільки не було муки» [26, с. 65].

У СРСР мали наміри перевести всі церковні парафії Галичини і Закарпаття у Московський патріархат відповідно до канонічного права, а для цього потрібно було, щоб цей рух очолив хтось із греко-католицьких ієрархів, бо жоден із членів Ініціативної групи не мав канонічних свячень. Окрім того, радянській владі дуже залежало на тому, щоб митрополит УГКЦ перейшов у православ'я, бо тоді, на думку НКДБ, усе духовенство і всі вірні пішли б за митрополитом. Не досягнувши результатів «добром», до Йосифа Сліпого знову застосували тортури. Його приводили вночі у великий темний зал і, спрямовуючи на підсудного надто яскраве світло, катували. При цьому настирливо вимагали зрєктися греко-католицької церкви. Митрополит згадував, що використовували навіть гіпноз і екстрасенсів, які прочитували його думки і висловлювали для слідчих їх вголос. Замучений катуваннями, він таки знайшов у собі сили перестати думати. Не відповідав їм нічого, тільки «думав собі, що ще, Богу дякувати, з розуму не зійшов». Слідчий С. Горюн застосовував усі відомі йому прийоми, щоб зламати волю і довести свого підопічного до відчаю. Роздягали в камері догола і проводили обшуки. Але митрополит Йосиф усе витримав, і Горюн люто кидав чорнильницею і по-звірськи кричав. Коли слідчий Горюн розписався у своєму безсиллі, прийшов інший слідчий — Зацитін, який також допитував єпископа М. Чарнецького. Методи допитів Зацитіна були «звірськими». Він навіть намагався бити Й. Сліпого, але інші слідчі відтягнули його, кажучи: «Нельзя» [26, с. 67].

В'язні Київського слідчого ізолятора на Короленка, 33 по-різному зносили допити. У єпископа М. Чарнецького, наприклад, така велика була віра, що він не міг обманювати, бо одна із заповідей

Божих гласила: «Не здійснюй ложного свідчення». На очній ставці із митрополитом М. Чарнецький заявив, що він «в совісті чується зобов'язаний, щоби виявити про екзархів, священня і про адміністраторів та ще якісь справи».

Тоді митрополит Йосиф зробив висновок, що «голодування, безсонниця і допити можуть допровадити до безумства» і що не можна дивуватися або засуджувати нікого, якщо він підписує неправдиві зізнання та наклепи або погоджується на співробітництво і стає агентом спецслужб. «То була велика ласка Божа, що я видержав ті всі муки», — писав він у своїх спогадах.

І знову спокушували. Привели до кабінету начальника слідчого відділу тюрми. Розстелили митрополичий килим, на якому у церкві стоїть Предстоятель: ось він, мовляв, один підпис під зреченням греко-католицизму — і всі ці страждання закінчаться; він знову може стати на церковний престол — це нічого, що Московського патріархату, але знову спокійне життя, свобода.

Зрозумівши, що від митрополита Сліпого поступок не доб'ються, в «обробку» були запущені інші єпископи. Сподівалися, що це може бути Станіславівський єпископ Григорій Хомишин. У примітках до видання «Споминів» Й. Сліпого наводяться архівні свідчення о. П. Герилюка-Купчинського про заступника начальника 4-го відділення 2-го відділу НКДБ УРСР Івана Дубка: «Він хвалився мені, що вбив єпископа Г. Хомишина. На моє запитання: «Яким чином?» він відповів: «Я бив його до непритомности за кожним разом, як на моє запитання: «Чому виступаєш проти комунізму?» він відповідав: «Виступав і буду виступати» [26, с. 67, прим. 551]. Після тривалих побойів єпископ Григорій Хомишин помер у Лук'янівській в'язниці 1945 р. Не витерпів тюремних знущань і Перемишльський єпископ Йосафат Коциловський — помер 1947 р.

На початку літа 1945 р. митрополита Йосифа перестали примушувати до переходу в Московський патріархат. Але висунули

звинувачення в інших можливих гріхах: «активний український націоналіст», «проводив антирадянську роботу», «ввійшов у склад президії «Ради Сеньйорів» і «Національної Ради», створеної українськими націоналістами для підтримки оунівського уряду, очолюваного Ярославом Стецьком», «мав зв'язок із агентурою іноземних держав» [15, т. 1, док. 34, с. 213–214]. Відповідно до нових звинувачень було змінено слідчого. Новий слідчий Крикун не проводив жодних допитів. Він приносив Й. Сліпому готові протоколи і кричав: «Підписуй!». Коли митрополит, перечитуючи протокол, робив зауваження щодо брехливості тексту, «слідчий дуже злостився, кидався, [...] і примушував до підпису». Дійшовши до слів, що «папа клеветал Советский Союз» і що «митрополит Шептицький допускався злочинів проти Радянського Союзу», Й. Сліпий рішуче сказав, що не буде того підписувати. Тоді прибігли інші слідчі і почали «кричати верещали, і погрозам не було кінця» [26, с. 67]. Митрополит Йосиф думав, що його тоді вб'ють, але начальник сказав Крикунові змінити найбільш дратівливі частини протоколу. Митрополит Сліпий підписав модифікований протокол допиту, бо інакше б його відвели у карцер, у якому по коліна була крижана вода і бігали голодні щури. Стиль протоколів допитів явно свідчить, що їх писала радянська людина, а не церковна особа: «В силу своїх ідеологічних переконань я поділяв і втілював в життя антирадянську політику Ватикану, спрямовану проти матеріалістичного вчення, революційного руху і комуністичних ідей...» [15, т. 1, док. 69, с. 272].

Потім замість Крикуна до Й. Сліпого приставили іншого слідчого (упорядники «Споминів» вважають, що це був заступник начальника 5-го відділу НКДБ УРСР капітан М. Майоров), — за словами митрополита, «найгірший звір, який катував всіх без милосердя» і «наказував підписувати протоколи під побоями»; «[...] часом спокійний, впадав в якусь психопатичну злість, при-

скакував до допитуваного і бив до безтями, а після того знову сідав спокійно, як би нічого не було. Навіть деякі інші слідчі самі стидалися його звірства». Намагаючись зрозуміти природу жорстокості слідчих, Йосиф Сліпий писав: «Треба і зрозуміти також, що слідчі — безбожники, простаки, без моральних засад, нерозумно образовані, що мають свої засвердлені поняття, а ще до того переходили в тому звірському напрямі свій вишкіл. Тоді можна зрозуміти, що такий звір не був у силі інакше писати і дуже часто був неспосібний до культурного вислову. Наприклад, вселенське післанництво Церкви вони вважали імперіялізмом» [26, с. 67].

Усі ці тюремні страждання, які по-християнськи приймав митрополит Йосиф, заслуговують на те, щоб визнати його святым. Але Римська конгрегація для цього збирає попередньо докази і свідчення. А радянська влада, не добившись від митрополита апостазії (відречення), зробила все, щоб скомпрометувати його світле ім'я. Його звинувачували у співробітництві з німецькими фашистами та українськими націоналістами; у тому, що відправляв Службу Божу для СС. КДБ навіть поширювало серед народу наклепи, що Йосиф Сліпий отруїв покійного митрополита Андрея, щоб самому зайняти престол. Климентій Шептицький з цього приводу навіть збирав письмові свідчення лікарів, що митрополит Андрей помер природною смертю [15, т. 1, док. 39, с. 156–165]. Розпускали навіть підлі чутки, що Йосиф Сліпий — позашлюбний син Андрея Шептицького [15, т. 1, док. 24, с. 105]. Прикрістю була «очна ставка» із заступником ректора Львівського університету, який приїхав на Західну Україну у 1939 р. і залишився тут під час німецької окупації. Щоб виправдати своє перебування в окупації, він зводив наклепи на покійного митрополита Андрея, який якраз і допоміг йому уникнути гітлерівських репресій. Давав свідчення, що Андрей Шептицький і Йосиф Сліпий вербували шпигунів проти Радянського Союзу.

Поневіряння у Київському слідчому ізоляторі тривали понад рік. За весь цей час дозволили тільки дві передачі. В одній із них був ізюм. Митрополит зробив із нього вино і став кожен день відправляти пошепки Службу Божу та приймати причастя. Іншим разом він просив передати у тюрму простирадла, але у проханні тюремна адміністрація відмовила. У камеру до митрополита підсаджували кримінальних злочинців, і вони жорстоко з ним обходились. Він згадував, що серед них «було багато таких, які розстрілювали засуджених, тобто так звані «исполнители» [26, с. 69]. Траплялось, що вони зганяли Йосифа Сліпого з тюремних нар і йому доводилось спати на долівці.

Врешті, слідство було завершено, і міністр державної безпеки УРСР генерал-лейтенант С. Савченко та військовий прокурор МВС підполковник Стрюк у травні 1946 р. підписали обвинувальний висновок у справі митрополита Йосифа та ієрархів УГКЦ Миколи Чарнецького, Никити Будки та Петра Вергуна. У цьому документі стверджувалось, що «звинувачений Сліпий під час слідчих дій показав: «...Виходячи із своїх антирадянських розрахунків, уніатське духовенство одобрило напад Німеччини на Радянський Союз, радісно зустріло прихід німецьких окупантів і стало на шлях активного співробітництва з німецькими загарбниками» [15, т. 1, док. 114, с. 568–588]. Такі ж брехливі пасквілі були написані також від імені інших ієрархів.

29 травня — 3 червня було проведене закрите судове засідання без участі обвинувачених і захисту, на якому слухалася справа ієрархів УГКЦ. Вирок було оголошено в ніч з 3-го на 4 червня. Усіх підсудних було визнано винними в антирадянській і контрреволюційній діяльності і засуджено до різних термінів покарання: митрополита Й. Сліпого — до восьми років виправно-трудових таборів, прелата П. Вергуна — до семи, єпископів М. Чарнецького, Н. Будку і І. Лятишевського — до п'яти років.

У напхом напханому в'язнями вагоні Й. Сліпого повезли до Новосибірська, але у Москві вагон відчепили, і довелось там простояти три тижні, поки його знову приєднали до поїзда. Дійсність перевершувала все, що коли-небудь читав митрополит про жахи кримінальних поневірянь: «Конвой обкрадав кого міг» і вступав у розпусту з ув'язненими жінками; «у вагоні були і матері з дітьми, а санітарні умовини були жахливими: сморід, брак поживи, і здавалося, що треба буде там загинати»; «кримінальні авторитети співали про те, як вони убили маму і вступили у злочинний світ» [26, с. 71]. Йосиф Сліпий застудився і захворів на дизентерію, але жодних ліків не було.

На території теперішніх Новосибірської, Кемеровської, Томської, Омської областей, Красноярського та Алтайського країв уздовж Транссибірської залізниці знаходились підрозділи Сибірського виправно-трудоного табору Міністерства державної безпеки (далі — МДБ) — скорочено Сиблаг. У кожному підрозділі — своєю чергою велика кількість таборів для ув'язнених.

У Новосибірську кількасот в'язнів висадили із вагонів і під конвоем повели курявою дорогою до табору. Йосифа Сліпого відправили у «слабосилку» — місце в таборі, у якому перебували цілком знесилені від голоду чи хвороби люди. У бараковій камері «слабосилки» лежало понад двадцять недужих. Один із інтелігентних людей розповів, що більшість з-поміж них — «бандити, злодії і майже всі венерично хворі та й що є небезпека заразитися». Й. Сліпий згадував, що «між собою вони щодня майже різалися ножами і конвой по одному виводив з камери» [26, с. 71]. Вибратися із цього пекла митрополитові допоміг фельдшер, який запропонував хворого на дизентерію Сліпого перевести до лікарні у Маріїнську.

У Маріїнському підрозділі Сиблагу перебувало від 4 до 8 тисяч в'язнів, а за час його існування 1942—1960 рр. через нього пройшло

близько 150—200 тисяч в'язнів. У таборі було три режими утримання в'язнів: суворий, посилений та загальний. У суворому режимі утримувалися особливо небезпечні злочинці, засуджені за бандитизм, збройний напад, умисні вбивства, втечі з в'язниць тощо. Політичні злочини теж трактувалися як особливо небезпечні. Саме до цього контингенту зарахували й митрополита Йосифа Сліпого. В'язні Сиблагу Маріїнська працювали на різних роботах: на ливарному заводі, в золотих копальнях, на лісозаготівлях, будівництві залізниць та автомобільних доріг, у сільському господарстві, а в роки війни також і на оборонних виробництвах. Але Й. Сліпого з огляду на хворобу і високу температуру призначили до трикотажного відділу.

Політичні в'язні всіляко підтримували один одного й оберігали перед бандитами. Після тюремних поневірянь такі акти людської доброти особливо запам'ятовувались. З великим теплом Йосиф згадував невідомих хлопців, які допомагали виконувати норму, фельдшера-литовця, який потайки давав йому ліки, табірному кравця-єврея, який діставав у місцевих жителів молоко і хліб. Останній давав добрі поради, куди звертатися, «щоби забезпечитися перед всякими напастями», і робив митрополиту протекцію перед керівництвом, що дозволило згодом уже Й. Сліпому допомагати іншим в'язням. Одного разу, коли Й. Сліпий сидів у задумі на табірній лаві, до нього підійшов хлопець-наддніпрянець (так у Галичині називали українців зі Східної України) і запропонував чашку горохового супу. Іншого разу до митрополита Йосифа підійшов старший чоловік і тихо запитав: «Ви — священик? Я тут вже місяць, в тому бараці, недалеко від вас, і бачу, що порядніші люди добре до вас відносяться. Ви ніколи з ніким не сваритесь, не чув я ніколи з ваших уст лайки» [26, с. 72].

Після піврічного перебування у Маріїнську митрополита Йосифа Сліпого разом з єпископом Миколою Чарнецьким та іншими

в'язнями у лютому 1947 р. етапували до Баїмівського табірної пункту. Їхали на підводах, а був великий мороз і вітер. У Баїмах також було багато кримінальних злочинців. Вони відібрали і зламали у митрополита палицю, бо шукали у ній золото. Під час походу в баню Й. Сліпий послизнувся, впав і зламав руку. З цього приводу лікар скептично сказав: «Що ж, іншим ламають ребра» [26, с. 73]. Але й у цьому таборі Йосифа Сліпого довго не затримали.

Як особливо небезпечного політичного злочинця його переводили з табору в табір кожні півроку, щоб митрополит не зміг встановити контакти з іншими в'язнями. Коли він дізнався, що наступним місцем його перебування стане найгірший після Колими табір у Печорі, він запитав у опера, чому його так карають, той відповів запитанням: «А ви бували в Римі?» [26, с. 74].

З Баїмів до Маріїнська конвой вів Сліпого із двома закованими в кайдани бандитами, що вбили двох своїх табірних суперників. З Маріїнська до Кірова — у тюремному вагоні поїзда майже 3 тис. км. Їхали в холоді і в голоді декілька днів. У вагоні були 15-літні хлопці, які плакали, як діти. Із вокзалу в Кірові знову етапом ішли пішки до пересильного табору. Через декілька днів — знову етапом на вокзал. Ішли вгору, під проливним травневим дощем. «Етапи — це просто вбивчі переходи», — писав Й. Сліпий [26, с. 74]. І знову довгі дні і ночі у тюремному вагоні, поки приїхали у Печору.

Печорлаг — концентраційний табір у системі ГУЛАГу в Комі АРСР на правому березі річки Печори. Людей лякали цим табором, бо тут були жахливі умови утримання, що призводило до надзвичайно високої смертності в'язнів, які працювали переважно на лісопозаводах. Наприклад, у 1940—1942 рр. у Печорлазі з 50 тисяч в'язнів померло 40 тисяч, за що начальника Печорлагу Г. Большакова було засуджено до розстрілу. Але свободи у Печорі було більше, бо втекти звідтам було неможливо. Повітря там чисте — наче на вершинах гір. Мороз дуже сильний, але сухий. А подряпини

місяцями від морозу не заживають. Окрім митрополита Сліпого, тут були і єпископ Чарнецький та протоігумен Градюк. Заледве прилаштувались, як табірна адміністрація отримала наказ відправити церковних ієрархів ще далі на північ. І хоч лікарка-росіянка захищала їх, кажучи, що вони хворі та виснажені, всіх трьох «кинули на етап» до Інти.

Інтинський виправно-трудоий табір (Інталаг) був виділений зі складу Воркутинського табору задля розробки та експлуатації вугільного родовища, будівництва електростанції та організації допоміжних сільськогосподарських робіт. В'язні також будували залізничну лінію Котлас—Воркута. У 1948 р. тут працювало 18,6 тисяч засуджених. Коли Й. Сліпий, М. Чарнецький і о. Градюк прийшли на місце призначення, то начальник табірної пункту, подивившись на них, сказав: «Я таких робітників, як ви, не потребую. Ви ж усі три маєте більше 200 років» [26, с. 75]. В Інти Йосиф Сліпий захворів на запалення легень. Окрім того, запалились вени на ногах, і лікар констатував тромбофлебіт. Тут, у табірній лікарні, митрополит пробув чергові шість місяців у статусі інваліда.

Весною 1948 р. митрополита Сліпого і єпископа Чарнецького відправили поїздом у напрямку Потьми. «Куди нас відправляють?» — спитали у секретарки, але вона тільки показала пальцем на офіційний бланк з написом «Дубровлаг». Довгий, із сорока вагонів, ешелон, у якому перебувало близько тисячі в'язнів, до Потьми дістався більше аніж через місяць. Із Потьми в глибину вела 50-кілометрова залізнична колія МДБ, по обидва боки якої розкинулись кілька десятків виправно-трудоих таборів. Цей комплекс таборів за полярним колом у Мордовській АРСР і мав назву Дубравлаг. Тут відбували покарання політв'язні, засуджені за «особливо небезпечні державні злочини». Більшість в'язнів становили «антирадянщики» — ті, хто на словах чи на письмі критикували радянський режим. Серед політичних в'язнів, засу-

джених за зраду Батьківщини, були українські повстанці ОУН-УПА та «лісові брати» з Прибалтики, що досиджували тут свої 25-літні терміни; засуджені за «військові злочини» (переважно за співпрацю з нацистами під час війни); колишні чекісти та особи, засуджені за шпигунство на користь іноземних держав; ті, що намагалися виїхати чи втекти з СРСР. У Потьмі Й. Сліпого спочатку відправили на сьомий табірний пункт, але він був такий знесилений, що його згодом перевели до інвалідного пункту. Невилікуване запалення легень і недоїдання, бо «харч був такий, що замало, щоби жити, а забагато, щоби вмерти» [26, с. 77], призвели до туберкульозу.

Всю зиму 1948—1949 рр. Й. Сліпий пролежав у табірній лікарні. Декілька разів оперативний керівник виганяв митрополита з лікарні на роботу і декілька разів його знову повертали до лікарні. Одного разу під час роботи Й. Сліпий знепритомнів і впав. Як потім з'ясувалось, щоб отримати звільнення від роботи у «нарядчика», треба було відкупитись. Але у кожному випадку завідувачка лікарні обстоювала митрополита, навіть скликала лікарський консилиум, щоб підтвердити його важкий стан. Врешті, у табірному керівництві виникли підозри, що тут йому протегують, і його повернули назад до інвалідного восьмого табірному пункту. Тут він, важкохворий, змушений був працювати. Падав і піднімався. Коли вже був за півкроку від смерті — забирали в лікарню.

1950 р. Йосифа Сліпого доставили у Київську тюрму на вул. Короленка, 33 для показів у справі інших обвинувачених священників УГКЦ, яких заарештували у кінці 1949 р. За цей час, протягом якого митрополит скитався виправно-трудовами колоніями, Українська греко-католицька церква була ліквідована на Львівському церковному соборі 1946 р. і деяка частина священників увійшла до складу РПЦ. Але більша частина греко-католицького духовенства перейшла на підпільне становище. Намагаючись

ліквідувати греко-католицьке підпілля, КДБ активізувало свою агентурну роботу, і в кінці 1949 р. вдалось вийти на слід деяких священників. Було проведено чергові масові арешти. Сподівалися, що важко хворий і знесилений важкими табірними умовами й тривалами етапними переходами, Йосиф Сліпий погодиться на співробітництво із слідчими. Органи КДБ найперше цікавило питання, хто з підпільного духовенства виконує обов'язки генерального вікарія УГКЦ. Підозри впали на отців Зятика, Кота, Семчишина, Хмілевського і Рудя. Але митрополит Йосиф відповідав усім слідчим, що жодного із цих отців він не пригадує, бо напередодні його арешту назагал у митрополії УГКЦ їх було понад 3 тисячі. Насправді напередодні свого ув'язнення митрополит Йосиф іменував адміністратором протоігумена редемптористів бельгійця Де Вохта. У 1948 р. де Вохт змушений був виїхати з СРСР до Бельгії і передав свої повноваження протоігумена та генерального вікарія УГКЦ отцю-редемптористу Івану Зятикові. Останній протягом 1946—1948 рр. проживав у монастирі в Голоску, а з 1948 р. — в Уневі, де його й заарештували.

Після сибірських таборів Київська тюрма вже не видавалась такою страшною, як перший раз. Та і полковник-слідчий видався доволі людяним. На допитах він заспокоював митрополита, що нічого не буде дописувати від себе у протоколі. Довіриливо розповідав, що очікує нової посади і матиме подвійну пенсію. Декілька місяців у Київській тюрмі Й. Сліпому довелось пробути в одній камері із єврейським письменником Йосипом Бухбіндером, який був репресований після розгрому Єврейського антифашистського комітету в 1948 р. і звинувачений у єврейському націоналізмі. Він читав Й. Сліпому свої вірші єврейською мовою та українською у перекладі свого приятеля М. Рильського. За рік до смерті, у 1992 р., вийшли друком спогади Й. Бухбіндера про спільне перебування в одній камері українського і єврейського націоналістів.

Не добившись від Й. Сліпого потрібних зізнань, його відправили назад у Потьму відбувати до кінця восьмирічний термін ув'язнення. Туберкульоз прогресував і він став харкати кров'ю. Хворий митрополит був обузою для табірнього керівництва, і його відправили на 10 днів у карцер. Спав на голій дошці у бушлаті, який залишив попередній «квартирант». Скориставшись тим, що за ним не наглядають, молився. Відслужив 8-денні реколекції. Після того як випустили з карцера, мусів знову працювати.

Повз митрополита проходили такі ж, як і він, безправні в'язні «тюрми народів» — особи різних національностей, різних конфесій і різної моралі: французький полковник Колляс, німецький журналіст доктор Артур Панкрац, «литовський міністр справедливости» (на думку упорядників «Споминів», міністр внутрішніх справ Литви Сильвестр Леонас), «православний професор клясичних наук Куплун з Чернівець, адвокат Волошиновський зі Снятина, сестра, швагро і дружина гетьмана Скоропадського, «один румунський дипломат» і «один румунський генерал»... Трагічні долі кожного, трагічна розповідь людей, яких зустрів Й. Сліпий у таборах. Колишній викладач музики у Львівській духовній семінарії композитор Василь Барвінський страждав через те, що коли його заарештували, під тортурами дав дозвіл на знищення всіх своїх музичних творів. Велике враження на Й. Сліпого справило знайомство із одним російським православним протоієреєм, який гірко плакав, кажучи, що в жодній політиці ніколи не брав участі, але засуджений за те, що не приєднався до заяви митрополита Сергія (Страгородського) про підтримку більшовицької влади. Серед ув'язнених в оточенні був навіть полковник-охоронець Сталіна, в обов'язки якого входило куштувати їжу Генералісімуса. Приємністю для греко-католицького ієрарха було спілкування у табірній лікарні Потьми з «одним ісламським муллою», за висловом Й. Сліпого, «дуже порядною богобійною людиною» [26, с. 77].

Різні люди, різні характери. Один білорус, який разом із Й. Сліпим був у інвалідному таборі, навідріз відмовився працювати на прибиранні снігу (а це загрожувало великим покаранням), і коли митрополит став умовляти його, відповів йому: «Я ходив на роботу до німців, і мене за це посадили. Як я піду на роботу до большевиків, а прийдуть інші і знову мене посадять» [26, с. 78]. А інший білорус, який відбував покарання за «куркульство», завжди у всьому потакав наглядчачам: «Да, да, правильно, громадянин начальник». Але при цьому ніколи не виконував жодного доручення.

Одні, щоб вижити, погоджувались на співпрацю з табірним керівництвом і займали певний статус у табірній ієрархії: кравця, лікаря, санітара, «кип'ятильника» (той, що роздавав кип'ячену воду). Більшість із них намагались допомагати іншим ув'язненим. За таких умов кожна малесенька підтримка іншої людини запам'ятовується на все життя. Професор філософії Остап Станіславський працював у санітарній частині медиком і допомагав митрополитові ліками. Син священика автокефальної православної церкви попереджав митрополита УГКЦ, «якщо заходила якась небезпека або новий етап» та приносив хліб. Інколи комусь вдавалося принести митрополиту газети. А поза тим, на кожному кроці була підступність. І часто люди, які були прихильні до митрополита, виявлялись табірними агентами. Були й такі, що за сприяння дозволу на отримання посилки з дому вимагали половину. Наприклад, «старший фельдшер із Харкова допомагав митрополитові за гроші, а коли їх не стало — «грозив всякими неприємностями» [26, с. 75]. Неоднозначне ставлення у таборі було до колишнього керівника Генерального інституту Католицької акції в Галичині Маркіяна Дзеровича, який став співпрацювати з табірним керівництвом у Потьмі, і воно запрошувало його як кращого лікаря лікувати свої родини. Українські в'язні за зраду навіть хотіли його вбити. Стер-

піти всі поневіряння табірного життя, у якому бурлить тваринна боротьба за виживання, і залишатись високоморальною людиною — надто важко. Йосиф Сліпий зауважував, що чесна й інтелігентна людина в табірних умовах дуже скоро змінюється і «продає, як цинік, без жодних моральних засад» [26, с. 75].

Наглядачі слідкували, щоб Й. Сліпий не відправляв Служби Божої і нікого не сповідав. Але хтось із табірних «стукачів» доніс на митрополита, і за ним стали ревно стежити. Тоді він удався до хитрощів: правив Службу Божу подумки вночі, сидячи на ліжку, а коли хтось із наглядачів заходив, пояснював, що йому важко дихати і він мусить сидіти. Деякі в'язні просили митрополита про сповідь, і він робив це потайки, імітуючи випадкову зустріч біля бараку. Відпускаючи гріхи, жестом руки робив маленький хрест. Але й це підгледіли «стукачі» та донесли табірній адміністрації.

Тут не було місця правді і порядності. На кожному кроці були доноси, які руйнували довіру до людини, примушували сумніватися у кожному. Наприкінці терміну ув'язнення провокації ставали дедалі дошкульнішими. Нерідко провокаторами були саме духовні особи. До Сліпого підсиляли провокаторів, які прикидалися співчуваючими людьми. Так «одна вірменка із Москви» в Інті намагалась викликати довіру у митрополита тим, що принесла йому воду з пареної берези і хвої. А потім, щоб підловити Йосифа Сліпого на порушенні табірному режиму і відправити у закриту тюрму, кликала його до табірному «опера» охрестити дитину, іншим разом — відправити панахиду. Православний «митрополит з Харбіна» підмовляв Йосифа Сліпого на акцію протесту, але митрополит уже навчився розпізнавати агентів, якими кишіли всі колонії. Був випадок, коли навіть вище керівництво КДБ намовляло бригадира здійснити на митрополита замах.

У березні 1953 р. у табір м. Потьми надійшло повідомлення про смерть Йосипа Сталіна. До закінчення восьмирічного терміну

ув'язнення Йосифа Сліпого залишався місяць. Але по тому, як обшуки і різноманітні провокації ставали все частішими, ставало зрозумілим, що керівництво ГУЛАГу не має намірів відпускати митрополита. В'язні говорили потайки між собою, що Й. Сліпого не випустять, бо його бояться. Подейкували, що його відправлять до дому інвалідів у Сибіру. Однак 11 квітня 1953 р. минув восьмирічний термін ув'язнення, а Йосифа Сліпого все не звільняли. Врешті одного ранку прийшли наглядачі і брутальним голосом вигукнули: «Собирайся с вещами на вахту!».

За вісім років (1945—1953) митрополиту Йосифу довелось побувати двічі у Київському слідчому ізоляторі МДБ та у шести виправно-трудових таборах системи ГУЛАГу в Сибіру, Комі АРСР та Мордовській АРСР. Київ — Новосибірськ — Маріїнськ — Баїми — Печора — Інта — Потьма — Київ — Потьма — Київ. На карті від Києва до Маріїнки — майже 4 тис. км, звідтам назад до Баїмово — 1 тис. км. Від Баїмів до Печори — 2,5 тис. км. З Печори до табору у Потьмі — 2 тис. км. У 1950 р. — ще близько 4 тис. км у Київ і назад у Потьму. Якщо врахувати, що до багатьох із цих населених пунктів дороги і сьогодні немає (тайга), то назагал Й. Сліпому довелось пройти і проїхати понад 10 тис. км. «Кожний етап — це страшний хрест Божий, і саме описування його — то величезна мука, — згадував Йосиф Сліпий. — Серед бандитів, серед голоду і холоду, без можливості полагодити свої навіть найконечніші потреби, знуцання конвоя, грабежі і тому подібне» [26, с. 77].

МОСКВА: ОМАНЛИВИЙ ПРОМІНЬ У ЦАРСТВІ ПІТЬМИ
(ТРАВЕНЬ — ЛИПЕНЬ 1953)

В останні дні перебування Йосифа Сліпого в Комі АРСР ставлення до нього різко змінилося, і це було обумовлено тими змінами, які відбувалися у вищих ешелонах радянської влади після смерті Й. Сталіна. Вища керівна верхівка СРСР розуміла, що сталінська репресивна політика загрожувала країні внутрішньою деградацією і подальше збереження тоталітарного режиму у тому вигляді, в якому він мав місце у попередні роки, є неможливим. Йшла гостра підклимна боротьба за владу. Провідне місце у радянській ієрархії посів Лаврентій Берія, зосередивши у своїх руках пости першого заступника голови Ради міністрів СРСР та керівника нового Міністерства внутрішніх справ СРСР, яке було реорганізовано шляхом об'єднання МВД і МДБ. 27 березня 1953 р. з'явився указ Президії Верховної Ради СРСР про амністію ув'язнених до 5 років, за яким звільненню підлягало близько мільйона засуджених. 4 квітня МВД видало наказ «Про заборону застосування до арештованих будь-яких засобів примусу і фізичного впливу. Амністією до Дня Перемоги 9 травня звільнено 1,2 мільйона осіб; були закриті слідчі справи на 400 тисяч осіб. Під час надзвичайних нарад МВД СРСР було підготовлено доповідні записки до Президії Верховної Ради СРСР про помилку у проведенні

колективізації в Прибалтиці і Західній Україні, про грубі порушення національної політики, а також про відміну обвинувачень багатьом відомим діячам. Л. Берія також задекларував курс на зміну зовнішньої політики СРСР, зокрема курс на об'єднання Західної та Східної Німеччини в «миролюбну, буржуазну державу» та скорочення витрат на військові потреби.

У новій зовнішній та внутрішній політиці Л. Берія приділяв особливу увагу Україні. Приєднання у 1939—1945 рр. до України західних областей перетворило республіку на зону нестабільності. Протягом 1944—1953 рр. реальним репресіям на Західній Україні було піддано 500 тисяч осіб, вбито 153 тисячі, заслано за межі УРСР 203 тисячі. 8 тисяч молодих людей перейшли на нелегальне становище. Стикаючись щоденно на допитах із мужністю діячів ОУН та греко-католицьким підпіллям, оточення Л. Берії розуміло: якщо не змінити національну політику СРСР, через одне-два покоління не уникнути виходу України із СРСР. Якщо процес неможливо зупинити, його треба очолити — за таким принципом Л. Берія погоджувався на певні поступки українцям у національному питанні. 26 травня 1953 р. він виступив на Президії ЦК КПРС з доповідною запискою «Питання західних областей Української РСР». За результатами цього виступу 4 червня у відставку було відправлено першого секретаря ЦК КПУ, відомого українофоба і антисеміта Леоніда Мельникова, а його місце вперше зайняв етнічний українець [30, с. 273–275].

У своїй боротьбі за владу Л. Берія прагнув зробити українців своїми союзниками, а греко-католиків використати у формуванні свого позитивного іміджу за кордоном. У такому контексті особливий інтерес викликав ув'язнений митрополит УГКЦ Йосиф Сліпий, який мав давні зв'язки із Ватиканом, а також із українською діаспорою.

У травні 1953 р. митрополита Йосифа у супроводі конвою відвезли з табірнього пункту у пересильний пункт у Потьмі. В очікуванні подальшої дороги йому навіть вдалося тут полікувати зуби. «Знаєте, чому я вас лікую? — запитав стоматолог. І пояснив: — Коли вас провадили до мене, то побачив вас на подвір'ю директор Петербурзького (Ленінградського) Ермітажу і сказав до мене: “Якщо можете що допомогти митрополитові, то допоможіть, я вас прошу“. І тому я взявся направляти ваші зуби» [26, с. 82].

На початку червня 1953 р. раптово прийшов наказ вирушати з Потьми. По дорозі на залізничну станцію Й. Сліпий запитав у супроводжуючого: «Куди мене везете?» — «До Москви», — відповіла той. На здивування Сліпого, чому, той здвигнув плечима: «Не знаю. Може, ви заангажовані з націоналістами» [26, с. 82]. Але тоді так і не вдалось виїхати, бо завагон не подали і Блаженнішому довелось вертатися і чекати нових вказівок. В очікуванні на пересильному пункті час минав повільно.

Одного разу, коли Й. Сліпий лежав у бараці на нарах, підійшли двоє високих чинів МДБ і запитали, за що він сидить. «Контрик» (тобто контрреволюціонер), — на табірному сленгу представився митрополит. Вони розсміялися, і один з них (полковник Туманов) пригостив Митрополита плиткою шоколаду. Запросили на розмову: «Куди ви їдете?» — спитали. «Не знаю, кажуть, до якогось інвалідного дому». — «А до Києва не хотіли б ви поїхати?» — «Ні, досить мені його». — «Не поїдете ні до Києва, ні до дому інвалідів» [26, с. 83].

Високі співрозмовники, прощаючись, пообіцяли повернутись, а ставлення після цієї зустрічі до Й. Сліпого на пересильному пункті змінилося — оперуповноважений приносив білий хліб і м'ясо. Приїхала висока комісія із Києва у складі семи офіцерів-полковників, яка, за спогадами О. Станіславського, мала за мету сформу-

вати соціальний портрет Й. Сліпого і цікавилась найменшими деталями його поведінки.

Врешті, митрополита УГКЦ у супроводі полковників МДБ відправили до Москви. На станції у Потьмі вдягнули у чорний костюм, до якого сам полковник Туманов пришивав гудзики. Дали черевики, плащ, капелюх, а табірний одяг наказали викинути. Але він не вірив у казку і запакував тюремний одяг, щоб потім не залишитися нагим і не загинути від холоду. Їхали у м'якому вагоні; по радіо співали українські пісні; принесли чай; вночі полковник накривав його плащем. Просили тільки, щоб він відкрито не молився. Восьмилітній період хресної дороги митрополита по найжахливіших тюрмах і таборах закінчувався, наче у дитячому чарівному сні.

У Москві митрополита УГКЦ поселили у невеличкому готелі біля пам'ятника Юрію Довгорукому. Йому підбрали новий одяг і через день-два таємно відвезли на прийом до генерала Жукова, якого, за висловом Й. Сліпого, «Берія взяв з армії як свого довіреного» (цю особу важко ідентифікувати, бо Й. Сліпий у своїх спогадах майже ніде не вказує імені). Генерал справив на митрополита враження інтелігентної людини, що зналась на літературі, театрі, музиці. Він говорив митрополитові компліменти, що після восьми літ тюремних таборів у нього відсутні «зековські» звички. А поза тим цинічно хизувався, як під час «звільнення» Радянською армією міста Холма на прохання делегації мирян, що просили його дозволити відкрити церкву, він наказав вивести до храмів артилерію. Далі розмова була конфіденційною, яку Й. Сліпий передає таким чином:

— Есть такое дело, — дуже чемно сказав генерал. — Чи не могли би ви нам допомогти врегулювати відносини з Ватиканом, бо народ змучений і виснажений. Іншими словами, треба створення якихось

мирних умов. Ми детально перевірили всі дані про вас, і ви єдиний, хто може допомогти, — відкрив справжню суть зустрічі генерал.

— Чи ви признаєте мене митрополитом, чи ні? — запитав Й. Сліпий.

— Ми вас митрополитом не робили, то і не можемо вас заперечувати, — ухильною була відповідь генерала.

— Якщо зможу — допоможу. Але знайте, що революція була дуже жорстока.

— Кожна революція є жорстока, і у білих рукавичках її ніхто не робить [26, с. 83].

На закінчення розмови, яка тривала більше двох годин, генерал попросив відіслати до Папи Римського телеграму. Під час другої зустрічі з генералом Й. Сліпий віддав текст телеграми, у якій повідомляв Ватикан про своє звільнення і про його намагання повернути права Церкві. Питання, чи була ця телеграма відіслана Папі, поки що залишається нез'ясованим. «Можете гуляти по Москві», — сказав на прощання генерал.

На дрібні видатки під час перебування у столиці Й. Сліпому виділили гроші. Він навіть купляв собі у магазині хліб, молоко і вино для Служби Божої. У супроводі офіцерів відвідував московські храми: кафедральний храм патріарха Алексія, старообрядну кафедру, Новодев'ичий монастир; побував у Третьяковській галерії та інших музеях. Але скрізь за ним був встановлений суворий нагляд. Одного разу Й. Сліпий самостійно відвідав католицьку церкву Св. Людвика, і це викликало велике невдоволення.

У зв'язку з тим, що генерал попросив Й. Сліпого написати історію греко-католицької церкви, йому навіть дозволили відвідувати московські бібліотеки. Одного дня підполковник повів Й. Сліпого у Державну публічну історичну бібліотеку Росії. Потім він згадував, як одна бібліотекарка, коли їй представили митрополита, запитала у свого директора: «Но вы берете ответственность за это посеще-

ние?» [26, с. 83]. Багато років по тому авторці цієї книжки вдалось ідентифікувати цю особу і навіть мати з нею розмову про той епізод її життя. Це була Ніла Пашаєва — авторка багатьох робіт з історії Галичини антиукраїнського спрямування. Вже у похилому віці, 2001 р., вона поверталася до Москви з Ужгородської наукової конференції через Львів і зайшла в музей релігії. Вона розповідала, що тоді до неї звернулись працівники КДБ зі словами: «Це митрополит Йосиф Сліпий і надайте йому, будь ласка, все, що він попросить». За її словами, митрополит говорив без акценту чистою російською мовою: «Гражданочка, я попрошу энциклики Папы Римского». «Я ответила, что таковых не имеется, и митрополит потерял интерес к нашей библиотеке», — розповідала Н. Пашаєва. Але вона також згадувала, що високий зріст, постава, благородні манери, вміння тримати паузу і вкрай виснажене жовте обличчя митрополита справляло на оточуючих якесь магнетичне враження. Мабуть, у цьому була таємниця того, що у сибірських таборах кримінальні авторитети і бандити не вбили його.

В інших московських бібліотеках Й. Сліпому відмовили дати «Історію України-Русі» М. Грушевського. Але і радянська література дозволила йому зорієнтуватись у політичній ситуації. Переглядаючи періодику, зокрема ту, у якій друкувались офіційні документи, він звернув увагу, що в СРСР не було жодного закону, який би забороняв УГКЦ, а була тільки адміністративна заборона з боку НКВС. З огляду на цю обставину Й. Сліпий під час наступної зустрічі з генералом завів розмову про хоча б мінімальну свободу богослужінь для греко-католицької церкви і про дозвіл відправляти Службу Божу в таборах для ув'язнених.

За короткий термін Й. Сліпий написав нарис історії Української греко-католицької церкви, й один офіцер, прочитавши її, зауважив, що вона написана логічно і легким стилем. Митрополит відповів на це: «Ваші пишномовні заяви і високопарні артикули не читають

за кордоном або приймають їх з великим недовір'ям, як це видно з большевицьких газет, а мою кожний прочитає» [26, с. 86]. Напевно, ця проблема складного наукового стилю залишилася і до сьогоднішнього дня.

Більше згадуваний генерал Жуков не викликав до себе Й. Сліпого, а на його запитання офіцери відхрещувались, що генерал дуже зайнятий іншими справами. 26 червня 1953 р. до готелю прийшов стривожений офіцер і сказав: «Берія арештований». У газетах митрополит Йосиф прочитав, що разом із Берією арештовано кількасот генералів з його оточення.

На Пленумі ЦК КПРС 2—7 липня 1953 р. Берія був виведений зі складу Президії ЦК і виключений з партії. 29—30 липня в Києві пройшов пленум ЦК КПУ, присвячений розгляду рішень липневого пленуму ЦК КПРС «Про злочинні антипартійні і антидержавні дії Берії». Лаврентія Берію звинувачували у багатьох злочинах, більшість з яких були явно безглузді: шпигунство на користь Великої Британії, прагнення «ліквідації Радянського робітничо-селянського ладу, реставрації капіталізму й відновлення панування буржуазії» [30, с. 315–318].

Й. Сліпий ще до середини серпня залишався у Москві, але його перевели до іншого готелю на Київському залізничному вокзалі. Через тиждень його запросили у Міністерство внутрішніх справ СРСР, але вже до іншого генерала. Іншими були зміст і інтонація розмови. Генерал обурювався, що митрополит Андрей Шептицький був шпигуном, і розмахував фотокопією листа митрополита Андрея до австрійського ерцгерцога з роду Габсбургів Вільгельма Вишиваного. Останній, як відомо, у 1918—1921 рр. співпрацював з Директорією, а 1947 р., заарештований радянськими спецслужбами і обвинувачений у зв'язках з ОУН, помер під час слідства у Лук'янівській тюрмі.

Знову вмовляння, переконування і прохання виступити із заявою проти Ватикану. Обіцянки, що посяде в СРСР друге місце після Московського патріарха. Але Йосиф Сліпий одразу відмовився, зауваживши, що попередній генерал мислив масштабніше. «То генерал краще робив від мене?» — спитав представник МВС. Але митрополит на це питання не відповів. Під час третього візиту стало зрозуміло, що митрополита УГКЦ не вдасться вмовити, і генерал сказав, що він порадився із товаришами і вони вирішили відправити Й. Сліпого назад у Сибір до інвалідного будинку.

Ми не знаємо справжньої мети, яку переслідувало оточення Л. Берії, коли запросило Й. Сліпого у Москву. Можна тільки здогадуватись, що органи держбезпеки СРСР тільки намагалися змінити тактику роботи з митрополитом, бо у листопаді 1953 р., коли Й. Сліпий уже був в домі інвалідів у Маклаково, «генерал» Жуков, який справив на митрополита приємне враження, продовжував працювати і далі в системі. Тепер він був на посаді начальника 4-го Управління МВС СРСР і на його ім'я писалась доповідна записка начальника Управління МВС по Красноярському краю, в якій Йосифа Сліпого називали «вдохновителем мракобесия и мировой реакции» [15, т. 2, док. 121, с. 32].

«...І ЗВІРІ НЕ З'ЇЛИ ЙОГО»:
МАКЛАКОВО — КИЇВ — ОКТЯБРСЬК —
ЯВАС — КИЇВ — ЯВАС
(1953—1962)

У супроводі конвойного майора з револьвером Й. Сліпий тиждень їхав поїздом з Москви до Красноярська. Коли майор виходив пограти у карти, митрополит відправляв Службу Божу і молився. У Красноярську переночували у готелі і вранці на машині рушили по бездоріжжю в глибину тайги. Коли від'їхали 100—200 км і в'їхали у глуху тайгу, офіцер зупинив машину. Вийшли в ліс. Став знову намовляти митрополита співпрацювати з КДБ: одне слово «так» — і машина розвертається назад. Тоді вийняв пістолет і став погрожувати, що коли митрополит не погодиться, знайде у цій землі кінець і ніхто навіть не знатиме, де його могила. Атмосфера була напружена. Можна тільки захоплюватись безстрашшям, силою духу і силою віри митрополита, бо і тут він не зламався. «Давай, вперед!» — врешті сердито крикнув офіцер до шофера, співрозмовники сіли у машину [26, с. 87].

По болотистому бездоріжжі надвечір дістались до Маклаково (тепер — Лісосибірськ). До дому інвалідів треба було йти ще 12 км. У забутому місці на лівому березі Єнісею неподалік від гирла Ангари, на відстані 6 тис. км від дому, відрізаний від будь-якого культурного, а тим паче наукового життя, митрополит УГКЦ із двома європейськими докторськими ступенями мав добувати своє життя.

Інвалідне поселення являло собою кільканадцять старих дерев'яних похилених бараків, у кожному з яких проживало від 8 до 20 осіб. Спочатку Й. Сліпого поселили у найкращому бараці разом із двома селянами з Волині, трьома литовцями та агрономом-росіянином.

Серед поселенців Маклаково було декілька віруючих жінок, які разом з митрополитом стали по неділях відправляти Службу Божу у залі для прасування. Начальник Управління МВС по Красноярському краю доповідав у Москву, що Сліпий урочисто проводить Літургію, у священному облаченні, яке він пошив у домі інвалідів, а на Богослужіння приходять як греко-католики, так і православні та протестанти. Іншим разом оперативні працівники Єнісейського відділу МВС повідомляли, що Службу Божу відправляють у бані, а на Різдво 1954 р. Й. Сліпий організував хресний хід по поселенню, і люди, які брали у ньому участь, говорили: «Ми повинні продемонструвати, наскільки сильний релігійний дух і християнська віра» [15, т. 2, док. 122, с. 45]. Люди приходили до нього сповідатись і приймати причастя.

Життя тут було напрочуд важке: треба було самостійно потурбуватися про опалення, зварити їсти, помити підлогу. Зимом морози доходили до -45°C , а літом страшно дошкуляли комарі і мошकारа, яка заповзала у всі шпарини одягу. За словами Й. Сліпого, «без сітки не можна було вийти, а на руки треба було затягати якісь гумові операційні рукавиці» [26, с. 89].

Серед засланих було багато кримінальних злочинців, які і тут не полишали своє грабїжницьке ремесло: бували ночі, коли одночасно обкрадали всі п'ять магазинів в околиці Маклакова. Івалтували і вбивали жінок. «Були такі бандити-інваліди, — згадував Й. Сліпий, — які мандрували з одного дому до другого, обкрадали мирних людей і переносилися далі до іншого дому інвалідів, шукаючи нових жертв. І завжди, лягаючи і встаючи, не був я певний

свого життя. [...] Було сто разів безпечніше в тюрмі, як в тому, так званому, домі інвалідів» [26, с. 89]. Одного разу мало не вбили і митрополита.

За митрополитом Йосифом встановлювалось жорстке стеження великою кількістю агентів. При цьому у вказівці заступника міністра МВС СРСР начальнику УМВС по Красноярському краю застерігалось, що митрополит «зберігає всі міри безпеки, вміло аналізує поведінку людей, намагаючись виявити із їх числа аген-туру» [26, с. 89]. Найчастіше ті, які явно співпрацювали з органами МВД, зображали прихильних до митрополита людей і часто допомагали йому у всяких побутових справах. Наприклад, із оперативного повідомлення Єнісейського районного відділу МВС від 7 грудня 1953 р. дізнаємося, що такими агентами були сусіди по бараку — галичанин Слободян та протодиякон РПЦ Снегірьов. Кожного, хто спілкувався з митрополитом, викликали на бесіду й вимагали розповідати про кожне його слово. Перехоплювали і перечитували всі листи.

Там була тотальна система нагляду, обману, брехні, підозрливості і недовіри, зради і доносів, яка позбавляла можливості зберегти людяність: одні наговорювали на інших, щоб відвернути у наглядачів увагу від себе, а тих, що не робили цього, оббріхували агенти, щоб інші відверталися від них. Одна 80-річна бабця, яка відвідувала богослужіння, наговорювала на Й. Сліпого, що він бере за хрещення гроші, а наглядач ішов до митрополита і наговорював на цю бабцю. Зламані долі, людиноненавистницька атмосфера панувала серед тих, хто на волі мав моральні принципи і через це попав на Сибір. І все ж таки частина засланих, до яких належав і митрополит, утримували силу духу і віри, й тим більше гідні людського захоплення і святості.

Весною 1955 р. Й. Сліпому заборонили публічно відправляти Службу Божу, і він став проводити Літургію тільки у себе в кімнаті в маленькому колі людей.

Прогулюючись навколишньою місцевістю, Й. Сліпий збирав колекцію рослин, метеликів та комах, а також робив чучела сибірських птахів та звірів. Частина цієї унікальної колекції зараз зберігається у Державному природознавчому музеї НАН України у Львові.

Коли Маклаково відвідало керівництво із Красноярська, Й. Сліпий попросив, щоб йому дозволили працювати науково. Як це мало місце у радянській бюрократичній системі, з Красноярська надіслали запит у Москву, а звіттам через деякий час прийшов дозвіл. Митрополітові навіть дозволили випозичати книги в Єнісейській та Красноярській бібліотеках. Працюючи по 10 годин на добу, протягом 1953—1957 рр. Й. Сліпий написав чотири грубі томи «Історії Вселенської Церкви на Україні». Рукопис перших двох томів він вислав поштою разом з продуктами о. Степану Ратичу у м. В'яземськ Хабаровського краю. Просив переписати рукопис і копію зберігати в себе, а оригінал рукопису переслати до Львова крилошанину Адріану Зафійовському. Третій том передав о. Івану Блавацькому, що мешкав на спецпоселенні у Красноярську. Сподівався, що буде нагода ознайомити з «Історією» священників Івана Пасіку, Костя Левицького і вони напишуть відгуки на цю працю. До Львова частину рукопису «Історії» забрав із собою ігумен чину св. Василя Великого Михайло Борс, коли повертався із Колими. Але о. М. Борс не зміг стерпіти страшний тягар тюремної системи — зламався і перейшов у православ'я, а на наступному судовому процесі цинічно виступав з обвинуваченнями проти митрополита УГКЦ. До рук МВС потрапили і третій та четвертий томи під час арешту о. І. Блавацького та Євдокії Бич з її сином Михайлом. Але частини історичних рукописів передавались до Львова й іншими особами.

Із середини 50-х років ХХ століття із таборів, заслань та в'язниць в Україну повернулася значна частина греко-католицьких ієрархів

та віруючих, які відродили діяльність підпільних осередків УГКЦ. У лютому 1957 р. у Києві на нараді уповноважених Ради у справах РПЦ відзначалося, що у західних областях України, особливо у Львівській та Закарпатській, багато уніатських священників продовжують вести активу церковну діяльність. Зокрема, на Львівщині тоді налічувалось 142 греко-католицькі священники, з них 114 осіб повернулися з ув'язнення, на Закарпатті — відповідно 121 і 90 осіб. Агентурна розвідка доносила про зв'язок греко-католицького підпілля з митрополитом Йосифом Сліпим, і КДБ стало ретельніше відстежувати ці зв'язки. 25 січня 1958 р. за вказівкою голови КДБ при РМ УРСР було заведено оперативну справу «Рифи», відповідно до якої в агентурну розробку включались і ті особи, які передавали рукопис «Історії» Йосифа Сліпого [15, т. 2, док. 164, с. 181–184].

Коли п'ятирічний термін перебування митрополита Й. Сліпого на засланні закінчувався, 19 червня 1958 р. його знову заарештували. Він саме правив Службу Божу. На вантажівку покидали його речі і повезли до Єнісейська, а потім до Красноярська. Підставою для арешту була книга «Історія Вселенської Церкви на Україні». До відповідальності притягнули всіх, хто був причетний до її передачі, зокрема о. Є. Кравчука [15, т. 2, док. 167, с. 188–192], М. Борсу [14, док. 168, с. 193], В. Тарнопольського [15, док. 171, с. 199–201], І. Блавацького [15, док. 178, с. 219–222] та ін.

Щоб сучасній людині усвідомити жах тодішньої епохи, в якій довелося нести хрест митрополиту Йосифу, варто прочитати тільки перші рядки постанови про його повторний арешт: «Вважаючи себе митрополитом самоліквідованої 1946 р. уніатської церкви і будучи ідейним натхненником реакції, мав намір відродити її в СРСР. З цією метою встановлював зв'язки з уніатами, проживаючими на Україні і в районах спецпоселення, поширював серед них свої послання, в яких проповідувались реакційні погляди і ідея відродження уніатської церкви» [15, т. 2, док. 177, с. 218]. Доказом

цих обвинувачень слугував перехоплений лист Папи Пія XII, якого навіть не дали прочитати обвинуваченому.

На допитах Й. Сліпий поводився впевнено і не заперечував звинувачень: так, він не визнає собор 1946 р. і вважає незаконними репресії проти віруючих, він писав послання до вірних, бо мав за обов'язок підтримати їх у вірі. Характеризуючи тодішню процедуру слідства, Йосиф Сліпий писав, що до звинувачень залучають усі акти попереднього суду, «при тому переслухують всяку дрань і сволоч, надають тому актові бомбастичної форми [...], а він від початку до кінця повний брехні». Зрештою, свідку лише зачитують протокол, і «він мусить його підписати», та ще й боїться, «щоби і його не потягнули до відповідальності» [26, с. 91].

13 серпня 1958 р. на ім'я начальника Управління КДБ по Красноярському краю із Москви надійшла вказівка щодо етапування Йосифа Сліпого на Україну.

Знову Київський слідчий ізолятор КДБ на Короленка, 33. З'явилась надія, що Й. Сліпий зможе спростувати на суді всі звинувачення на свою адресу. Адже «Історію церкви», яка слугувала основним доказом його «антирадянщини», він розпочав писати 1953 р. за пропозицією радянських органів, а у Маклаково сама табірна адміністрація сприяла її написанню. Надія підживлювалась тим, що Комуністична партія Радянського Союзу на XXI з'їзді (27 січня — 5 лютого 1959 р.) задекларувала курс на розрядку міжнародної напруженості і поліпшення відносин Радянського Союзу із США. Здавалось, що за таких обставин митрополиту вже не будуть закидати на суді, що він «агент міжнародного імперіалізму».

Судове засідання по справі митрополита Сліпого, яке відбулося в Києві 15 червня 1959 р., збіглося у часі з візитом у Москву віце-президента США Р. Ніксона, який мав підготувати наступний візит Генерального секретаря ЦК КПРС М. Хрущова до Сполуче-

них Штатів Америки. Окрім того, новообраний Папа Римський Іоан XXIII у червні 1959 р. проголосив нову політику злагоди з комунізмом, яка дістала назву «аджорнаменто». Були великі сподівання, що це може сприяти припиненню переслідувань християн у СРСР, зокрема греко-католиків.

Митрополит Йосиф аргументовано спростовував усі обвинувачення суду. Судді гарячково гортали двадцять томів слідчих протоколів. Зачепились за співпрацю з Німеччиною. Й. Сліпий відповів, що він з фашистами не співпрацював, а співпрацював діючий радянський чиновник Молотов, якого чомусь не судять. Суддя Осипенко не розумів, на що натякає підсудний, бо про пакт Молотова — Ріббентропа 1939 р. він нічого не знав. Виступ обвинуваченого перервали. Він просив папір і ручку, щоб написати пояснення, але йому у проханні відмовили. Була «хрущовська відлига», про яку історики напишуть, що ішов процес демократизації, але судова система нівчому не змінилася: захист і аргументи проти обвинувачень нічого не важили. Важила вказівка згори. Чи повірить сьогоднішнє молоде покоління, що «державним злочином» тоді вважалась приналежність до церкви, яку митрополит очолював і яка сьогодні діє в Україні, і що за цей злочин митрополитові присудили наступних 7 років відбуття міри покарання у виправно-трудових таборах [15, т. 2, док. 224, с. 394]?

Нове місце призначення — табір у поселенні Октябрськ Чуньського району Іркутської області. Дорога відстанню 6 тис. км тривала три місяці. Місяць ешелон із в'язнями стояв прихований від розвідувальних літаків США у тайзі, бо саме тоді у Москву прибула делегація із США. З табору Октябрськ 25 лютого 1960 р. митрополит написав скаргу до Верховного суду УРСР щодо перегляду попереднього судового рішення [32, док. 208, с. 534–542]. Але лист залишився без розгляду, бо весною 1960 р. у «холодній війні» між двома системами біполярного світу наростала напруга.

1 травня 1960 р. радянська ракета «земля-повітря» збила над Свердловськом американський стратегічний літак-розвідник U-2, оснащений спеціальною електронною фотоапаратурою. Стало відомо, що американські літаки 24 рази проникали у повітряний простір СРСР і сфотографували 15% усієї території Союзу. Обидва лідери США і СРСР скасували заплановані візити. Льотчика американського літака, який дивом залишився живий, засудили на 10 років ув'язнення [75]. У кожному такому випадку ескалація напруги між супердержавами негативно позначалася на політичних в'язнях.

У таборі біля Іркутська Йосиф Сліпий пробув недовго, бо звідтам цілий ешелон в'язнів переправили у Дубровлаг Мордовської АРСР. Начальник тюрми навіть не приховував, що табірне керівництво мріє, щоб митрополит у дорозі помер: «Я вас мушу відставити на етап, бо настануть холода і ви по дорозі загинете». Але всупереч бажанню сильних світу сього Бог дивовижним чудом оберігав його, і це нагадує біблійський сюжет про св. Стефана, якого кинули до клітки з голодними звірами, але звірі не з'їли його.

Дві з половиною тисячі кілометрів від Іркутська до Маріїнки і місяць дороги у брудних завагонах. Дванадцять жахливих пересилці з найжорстокішими кримінальними злочинцями. На пересилці над Волгою в одній камері було 60 осіб. Дим, сморід, сварки, бійки, крадіжки. Митрополит сидів у смороді біля «параші» (туалету), від браку повітря в очах темніло, і він думав, що зараз настане кінець усім стражданям і ось-ось Господь забере свого вірного сина. Але попри всі страждання, Отець оберігав його для майбутнього Божого промислу — хтось підійшов і відтягнув його до вікна дихнути свіжим повітрям.

На іншій пересилці політичних в'язнів віддали на пограбування бандитам. Дізнавшись, що з ними церковний ієрарх, вони вирішили, що у нього є чим пожитись, і ледь не вбили. Тоді один із кримінальних авторитетів крикнув: «Не тронь!» Бандит відступив,

але обіцяв вслід розквитатись на черговій пересилці. Врятувало те, що у камері місця не було і митрополит Йосиф сидів тиждень у карцері.

Коли напівмертвий 68-річний Й. Сліпий 1960 р. прибув у мурованський табір Явас, там уже була зима. Відчуваючи, що Господь може у будь-який час покликати його до себе, митрополит написав у Явасі два листи в обороні греко-католиків, багато з яких ділили його хресний шлях по заморожених просторах Сибіру. Перший — на ім'я Генерального прокурора СРСР — датований 4 грудня, другий — в оперативний відділ МДБ м. Києва — 28 грудня. Третій лист митрополита Сліпого, з великим викладом церковної історії, проблемами переслідування віруючих та проханням легалізувати в УРСР діяльність греко-католицької церкви, написано на ім'я Першого секретаря ЦК КПУ М. Підгорного [32, док. 211, с. 548–558].

Очевидно, що звернення митрополита до представників радянської влади мотивовано новим короточасним потеплінням у відносинах СРСР із Заходом, що настало після чергової сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку, на якій разом із М. Хрущовим був і Перший секретар ЦК КПУ М. Підгорний. Перший етнічний українець на посаді партійного керівника республіки, який виступав з високої трибуни ООН від імені України, вселяв надію, що репресії проти греко-католиків будуть припинені. Існувала ще одна причина, чому митрополит писав лист до М. Підгорного, — готувалась його зустріч із Папою Римським. З Ватикана надійшов дипломатичний сигнал про бажання налагодити контакти із СРСР.

Потепління міжнародної ситуації сприяло перегляду справи митрополита УГКЦ. На початку 1961 р. Й. Сліпий був укотре етапований до Києва. Тоді у статусі в'язня він вперше побачив красу Києва. Його возили по Хрещатику, у Печерську Лавру, на Володимирську гірку і в Андріївську церкву. Дозволили придбати просфору в церкві і навіть возили до лікаря. Дорікали, що у 1945 р. він

міг бути Київським митрополитом РПЦ, жити у цьому прекрасному місті й усіх його поневірянь по Сибіру могло б не бути.

Які таємні наміри приховувала держбезпека УРСР, коли з тюремного пекла митрополита привезли до імітованого раю? Це був дипломатичний реверанс у бік Ватикана під час візиту радянської делегації чи, навпаки, шантаж, щоб схилити Сліпого до переходу в РПЦ? Можливо, у вищих ешелонах влади його листи розцінили як сигнал того, що після багаторічних поневірянь таборами та етапами важко хворий в'язень зламався і готовий до співпраці?

З приводу його вимог митрополит мав декілька зустрічей з керівником КДБ УРСР (ймовірно, з В. Нікітченком), якого характеризував таким чином: «елегант першої кляси, вбраний, як князь, в сивий кримці» (висока шапка із сірого каракулю); «найінтелігентніший із них, бо написав кандидатську працю на магістра»; «поводився дуже зарозуміло» і «високопарно» [26, с. 98]. Під час першого візиту шеф МДБ переконував Й. Сліпого про неправильність унії, про доцільність об'єднання з Москвою, про безпідставність УГКЦ. Закликав, апелюючи до історії, щоб «разом із росіянами вдарити по Риму». Митрополит Йосиф заперечував йому. Тоді шеф запропонував написати текст з історії греко-католицької церкви і наступної зустрічі зачитати йому. Написана Й. Сліпим коротка історія УГКЦ, яку він називає рефератом, оформлена у вигляді скарги на ім'я міністра внутрішніх справ і датована 11 листопада 1961 р. [32, док. 212, с. 559–569]. О. Іван Музичка характеризував листи Й. Сліпого до керівників УРСР такими словами: «Сила аргументації з історичного боку є справді переконлива, але не для тодішніх правителів» [11].

Міністр розпитував про нового Папу Іоана ХХІІІ, якого Й. Сліпий знав особисто з часів навчання у Римі. Намовляв виступити з відозвою проти Ватикана і проти націоналістів за кордоном. Й. Сліпий обурився і сказав: «Ви громите і нищите нашу Церкву

і мене, а Папа стає в обороні. Отже, мав би я бути тим чорним невдячним сином? Хоч наша Церква переслідувана на Україні, то вона відроджується на еміграції. [...] І ви судили мене [...], вночі, без прокурора і без оборонця» [26, с. 98]. А далі митрополит згадав про винищення українського народу і про розстріли.

Не спокусивши черговим «пряником», не зламавши сили духу і віри Йосифа Сліпого, його відправили назад у Мордовію.

І хоч згадані вище листи митрополита не привели до позитивних юридичних наслідків, вони отримали резонанс у середовищі вірних. Через підпільні канали текст листів потрапив у західні області України. Їх переписували і передавали один одному. Велика кількість таких текстів митрополита Й. Сліпого, списаних найрізноманітнішими почерками, навіть дитячими, на учнівських зошитах і в маленьких блокнотах, які органи безпеки знаходили під час обшуків у різних людей, зберігається у фондах Львівського музею історії релігії.

Черговий етап на попереднє місце ув'язнення в Мордовію. Сімнадцятий табір у поселенні Явас. Воші, бруд і дизентерія. Профілактичний засіб — розчинена у склянці води марганцівка, яку пили.

Коловорот зламаних і незламних людських душ, яких об'єднала 70-та стаття нещодавно прийнятого нового Кримінального кодексу СРСР — «антирадянська агітація і пропаганда». Окрім традиційних політичних в'язнів (поліцаїв, західних українців, буржуазних націоналістів з Прибалтики та засуджених за «зв'язок із зарубіжними ворожими центрами»), з'явилась нова категорія — ревізіоністи. До останніх, за висловом тодішнього в'язня Володимира Садовнікова, належали люди двох вікових поколінь: як «наївні націонал-більшовики партійного апарату, які занадто серйозно сприйняли сталінську патріотичну демагогію в роки Вітчизняної війни», так і ті,

хто «надто наївно сприйняв ліберальні починання першого перебудовника російського комунізму М. Хрущова» [22].

Згодом усіх засуджених за «контрреволюційну діяльність на ґрунті релігійних переконань», до яких належав і митрополит Йосиф, переселили до іншого спеціального табірної відділення № 7/1 у поселенні Сосновка біля станції Явас. До 1960 р. тут утримували жінок-в'язнів разом з дітьми, що народилися у таборах. У зв'язку з «хрущовською відлигою» жінок із дітьми звільнили і туди завезли представників усіх існуючих у СРСР конфесій: греко-католицьких священників, старообрядців, послідовників Істинно-православної церкви, литовських і польських католиків, іудеїв, мусульман, протестантів, баптистів, п'ятидесятників, суботників, різних сектантів, єговістів. «У тому лятрі не лаялися, не кляли, не крали, а це вже було дуже багато», — писав Й. Сліпий [26, с. 95].

Органи КДБ розраховували, що у такій збірній представники різних конфесій будуть поміж собою конфліктувати, і це потім буде використано проти кожного із них. Але так не сталося, бо їх об'єднувала віра і в'язні навіть спільно молилися. В. Садовніков згадував, що у «цій релігійній зоні» він звернув увагу на «дивну поведінку» ув'язнених у їдальні: «Перш, ніж приступити до їжі, деякі зеки стоячи хрестилися, а інші просто мовчки стояли, як би читаючи про себе молитву». Між ними був і митрополит УГКЦ, про якого В. Садовніков пише, що це був «солідний, літній чоловік з невеликою акуратною бородою, який при ходьбі спирався на саморобну паличку». У таборі говорили, що єпископ Сліпий є дуже освіченою людиною і добре знає кілька європейських мов» [22].

Організація табору була спрямована на перевиховання віруючих і передбачала обов'язкові «політичні заняття», які Й. Сліпий називав «лекціями комунізму» з «нісенітницями малообразованих ідіотів» [26, с. 95].

В. Садовніков пише, що тут була відносна свобода, бо «часи були ще ліберальні, хоча «хрущовська відлига» вже занепадала, і адміністрація, чи то через свої лінощі, чи то через віддаленість від свого начальства, не виявляла великої адміністративної ревності і, як правило, дивилася крізь пальці на дрібні порушення табір-ного режиму». Використовуючи таку ситуацію, вечорами в'язні «першого» табір-ного пункту влаштовували релігійні дискусії, прогулюючись єдиною тополюною алеєю зони, яку називали «алеєю монахинь», бо існував переказ, що її заклали заарештовані в тридцятих роках православні черниці, яких потім розстріляли [22]. Греко-католики використовували ці прогулянки для лекцій і підготовки нових священничих кадрів. Наприклад, священники Степан Яворський та Степан Ревть готували кількох в'язнів до служіння в підпільній УГКЦ. Так у таборі утворилася своєрідна підпільна семінарія УГКЦ. Щоб зміст лекцій був незрозумілий наглядчачам та шпигунам, використовували іноземні мови — польсь-ську, німецьку, латину.

Підпільна семінарія не могла не бути відомою табірному ке-рівництву, бо серед в'язнів було багато агентури. Найбільш актив-них політичних арештантів почали відправляти у закритий п'ятий тюремний пункт. Першими туди попали греко-католицькі свяще-ники, серед яких були отці Кульчинський, Сваринскас, Павло Василик, Д. Дребітко, Д. Лукашевич. А далі настала черга митро-полита УГКЦ. На нього вишукували компромати в душі головного героя книги І. Багряного «Сад Гетсиманський». Табірний опер-працівник сказав Йосипу Сліпому, що тепер його підозрюють у тому, що він із допомогою удаваної дочки царя Миколи II Тетяни «хотів робити контрреволюцію» [26, с. 93]. Ця жінка якийсь час напередодні війни проживала у монастирі поблизу Львова, але тодішній ректор Духовної семінарії жодних зв'язків із нею не мав.

27 вересня 1962 р. у Києві за відсутності підсудного відбулось закрите судове засідання у справі митрополита УГКЦ, на якому судова колегія ухвалила: «визнати Й. Сліпого як особливо небезпечного рецидивіста» та визначити для відбування покарання виправно-трудова колонія строгого режиму» [15, т. 2, док. 227, с. 406–407]. Термін відбування покарання не вказано. На підставі рішення суду його перевели у п'ятий табірний пункт.

Величезна територія розміром у кілометр. Окремі дві частини цієї території зі своїм окремим конвоєм відгороджені колючим дротом. В одній частині правила дозволяли виходити з бараків на вулицю. На території другої — закрита тюрма, з якої конвой виводив тільки на роботу. Характерною рисою усіх відділів особливого режиму були не лише важкі умови утримання (по шість чоловік у камері розміром 3 на 4 м із залізними нарами та «парашею»), не лише важка фізична праця під дулами автоматів Калашникова та наглядом вівчарок, але й цілеспрямований систематичний голод. Щоденний раціон пересічного в'язня такої тюрми не перевищував 1100—1200 калорій. Враховуючи обмеження, які поширювалися на в'язнів такої тюрми щодо листування, відвідин і приймання передач та посилок від рідних, такі умови утримання фактично прирікали в'язнів на повільну смерть від виснаження та голоду.

Після кількох місяців перебування у такій тюрмі митрополит дуже ослаб, але лікар навіть відмовився його вислухати [26, с. 95]. Через двадцять років у своєму «Заповіті» Йосиф Сліпий напише: «Нічне ув'язнення, таємні судилища, нескінченні допити і підглядання, моральні і фізичні знущання й упокорення, катування, морення голодом; нечестиві слідчі і судді, а перед ними я, безборонний в'язень-каторжник [...], що, знеможений, фізично і психічно вичерпаний, дає свідчення своїй рідній мовчазній і на смерть приреченій Церкві... І в'язень-каторжник бачив, що і його шлях «на краю землі» кінчався приреченням на смерть! [...] Надлюдську

виривалість та якусь таємничу силу давали мені записані в моїй душі євангельські слова Христа: «Оце посилаю Я вас, як овець між вовки: Будьте ж мудрі, як змії, і невинні, як голубки. Стережіться ж людей, бо вони на суди видаватимуть вас, та по синагогах своїх бичувати вас будуть. І до правителів та до царів поведуть вас за Мене, на свідчення їм і поганам. А коли видаватимуть вас, не журіться, як або що говорити: тієї години буде вам дане, що маєте ви говорити, бо не ви промовлятимете, але Дух Отця вашого в вас промовлятиме. І видасть на смерть брата брата, а батько — дитину. І «діти повстануть супроти батьків», і їх повбивають. І за Ім'я Мое будуть усі вас ненавидіти. А хто витерпить аж до кінця, той буде спасений...» (Мт. 10, 16–22) [5].

ІЗ ЦАРСТВА ПІТЬМИ
(ГРУДЕНЬ 1962 — ЛЮТИЙ 1963)

Звільнення митрополита Йосифа Сліпого настало несподівано і було наслідком розв'язання Карибської кризи — надзвичайно напруженого протистояння між СРСР і США у жовтні 1962 р.

Восени 1962 р., коли митрополит у тюрмі суворого режиму був підданий найжорстокішим мукам, світ був на волосок від ядерної війни. Щоб захистити уряд Фіделя Кастро і не допустити здійснення Сполученими Штатами перевороту, Радянський Союз розташував на Кубі ядерні ракети. Ввечері 21 жовтня по телебаченню прозвучало звернення президента США Дж. Кеннеді до американського народу, в якому повідомлялось, що ситуація із розташуванням радянських ракет на Кубі є нестерпною і він наказав американському флоту перехоплювати радянські літаки з озброєнням, що прямують на Кубу. 24 жовтня головнокомандувач військ США привів армію у другий ступінь готовності і наказав приготувати 3 тисячі ядерних боєголовок до нападу на СРСР. 27 жовтня ударна група з авіаносцем «Рондольф» стала кидати глибинні бомби поблизу радянської підводної субмарини, на борту якої були ядерні заряди. Екіпаж був готовий дати відсіч. У розпалі ескалації уряд США отримав повідомлення, що на Кубі збили розвідувальний літак США U-2. У відповідь Рада національ-

ної безпеки США зажадала від Кеннеді дозволу на бомбардування і вторгнення в СРСР. Очікуючи американського удару, Ф. Кастро закликав М. Хрущова завдати випереджувального удару.

У врегулюванні Карибської кризи важливу роль відіграв Папа Римський Іоанн XIII, який у найгостріший момент звернувся до СРСР та США із закликом усвідомити свою моральну відповідальність за кроки, які можуть призвести до ядерної катастрофи. Надалі за посередництвом Ватикану відбувались тривалі уступки радянської і американської сторін. За виведення з Куби бомбардувальників Іл-28 і трьох тисяч військового континенту радянська сторона зажадала від США виведення ракет з Туреччини. Обидва питання важко вирішувались, бо у конфлікті було задіяно багато суб'єктів — як військових, так і політичних.

З питань врегулювання кризи у місто Андовер, де в той час відбувалася геофізична американо-радянська конференція, прибув папський посол отець Морліон. У розмові щодо перспектив мирного співіснування двох біполярних систем (капіталізму і соціалізму) отець Морліон торкнувся питання доцільності врегулювання відносин між Римом і Москвою. Для попередніх ватикано-радянських переговорів він запропонував кандидатуру американського журналіста Нормана Казинса [27, с. 135—137]. Спогади про усі перипетії цієї місії та перебіг переговорів Н. Казинс видав 1972 р. окремою книгою «Неймовірний триумфірат: Джон Кеннеді, Папа Іоанн, Микита Хрущов».

Під кінець листопада Н. Казинсу подзвонив радянський посол у США Анатолій Добринін. Він сказав, що проект, запропонований отцем Морліоном в Андовері, знайшов схвалення і 14 грудня він може прибути в Москву, щоб від імені Ватикану зустрітися з Першим секретарем ЦК КПРС М. Хрущовим. Напередодні візиту Н. Казинс провів консультації з президентом США Дж. Кеннеді [27, с. 136, 138] та дипломатичною службою Ватикану. Під кінець розмо-

ви голова служби протоколу Державного секретаріату Ватикану торкнувся питання становища греко-католицької церкви: «Уже багато років у Радянському Союзі нидіють за ґратами багато віруючих. Якби хоч один з них вийшов на волю, це стало б дуже добрим знаком». — «Чи маєте ви на увазі якусь конкретну особу?» — запитав Н. Казинс. «Так, — відказав кардинал. — Архієпископа Йосифа Сліпого з України, який перебуває в ув'язненні ось уже вісімнадцять років. Це дуже хороший чоловік. Святий Отець непокоїться про нього. Тепер йому вже сімдесят. Можливо, йому залишилося жити всього кілька років. Святий Отець хотів би, щоб архієпископ прожив ці кілька років у мирі та спокої в якійсь семінарії, де він був би серед своїх. Папа не має жодного наміру використовувати звільнення Сліпого для пропагандистських цілей» [27, с. 141].

14 грудня 1962 р. відбулась знакова зустріч Н. Казинса з М. Хрущовим. Перший секретар ЦК КПРС виклав три пункти питань щодо подальшого мирного співіснування двох супердержав. По-перше, з метою контролю ядерних випробувань Радянський Союз може погодитись на інспекції США, але за умови гарантій, що їх результати не будуть використовуватися для шпигунства. По-друге, СРСР пропонує підписати угоду з США про недопущення гонки озброєнь у космосі. По-третє, Радянський Союз бажає виведення військ США із Західного Берліна. Коли зайшла мова про четверте питання — налагодження відносин із Ватиканом і Н. Казинс торкнувся питання звільнення митрополита Й. Сліпого, М. Хрущов спочатку заперечливо похитав головою: «Це погана ідея. Я хотів би поліпшити відносини з Ватиканом, але не таким шляхом. Фактично, це було б найгірше, що можна зробити. Це все буде дуже погано пахнути». Хрущова турбувало, що після звільнення Й. Сліпого західні газети вийдуть із заголовками «Єпископ викриває більшовицькі тортури». І додав: «Звичайно, всі ці історії будуть брехливі, але газетярі, безперечно, використають звільнен-

ня архієпископа саме в такому ключі». Тоді посередник Ватикану запевнив, що Папа клопочеться про звільнення архієпископа зовсім не для того, щоб починати проти СРСР кампанію пропаганди, бо Церкві не бракує і без того матеріалів про репресії: «Усе, чого хоче Папа, — це щоб архієпископові дали дожити свого віку в якійсь віддаленій семінарії. Домагаючись звільнення архієпископа, Папа не виношує ніяких підступів. До речі, ви, напевно, знаєте, що Папа Іоан XXIII жодного разу не виступав ні проти СРСР, ні проти вас особисто». — «Дайте мені подумати, — сказав перший секретар. — Це непросте питання» [27, с. 142].

Кожне слово цієї знакової зустрічі Н. Казинс переказав під час аудієнції у Папи Римського Іоана XXIII. На завершення розмови Папа вийняв із шухляди свій персональний медальйон і промовив: «Сподіваюся, ви не заперечуєте, коли я вручу вам його без офіційної церемонії. Мені було б дуже приємно, якби ви прийняли цю невелику нагороду за те, що ви зробили для архієпископа Сліпого». Н. Казинс запропонував почекаати, аж поки стане ясно, чи місія матиме успіх, і напівжартома додав: «Якщо архієпископа Сліпого звільнять, то, мабуть, цей медальйон мав би дістатися Хрущову». Тоді Папа дістав ще один медальйон і сказав: «Папі не випадає нагороджувати голів держав, але я дам вам два медальйони. Один для вас. Другий теж для вас, але ним я уповноважую вас нагородити будь-кого, хто б, на вашу думку, цього заслуговував». Вранці до літака представник Папи приніс подарунок і для американського президента Дж. Кеннеді — велику срібну ікону IX століття.

На початку січня 1963 р. Н. Казинсу зателефонував посол СРСР у США А. Добринін: «Перший секретар [...] радий повідомити, що він визнав за можливе задовольнити ваше прохання щодо архієпископа Сліпого. Як він і обіцяв, він уважно розглянув це питання. Вам буде приємно дізнатися, що з архієпископом усе гаразд і невдовзі він, як ви й прохали, буде звільнений».

Те, що сталося одного дня наприкінці 1962 р., було великим Божим дивом. Увечері начальник тюрми викликав Йосифа Сліпого і став розпитувати, як він поживає. Це було настільки алогічним в умовах тюрми суворого режиму, що митрополит зробив великі очі і відповів на питання питанням: «Та ви хіба не знаєте, що тут виробляється?» Але начальник далі продовжував: «Ви боляєте? Ми заберемо вас до стаціонару. Завтра прийде до вас начальник табору». Після цієї розмови митрополита повернули у Перший відділ і прилаштували в лікарню. Табором поповзли чутки, що митрополита Йосифа Сліпого звільняють. Примчав лікар і став просити, щоб на волі нічого поганого про нього не говорив.

Одного дня в лікарню прийшов конвой і грубо закричав: «Собирайсь с вещами, быстро, быстро!» Парадним автомобілем Йосифа Сліпого доставили до центрального табірному пункту. Там зібрався увесь штаб, приїхав і міністр Мордовської АРСР із Саранська. Блаженніший так описує цю подію: «Прочитано мені акт, що Верховний Совет звільняє мене від кари. Всі стоячи вислухали, а опісля міністер приступив до мене, подав мені руку, і те саме зробили всі вищі офіцери. Міністер спитав мене, чи я вдоволений, бо мене звільнила найвища влада в СРСР?» [26, с. 95]. На це я відповів питанням: «Чи силою того акту я є реабілітований, тобто чи уневажено тим актом всі попередні вироки, чи я тільки звільнений так, як мені виразно заявили в Москві в 1953 році?» [26, с. 95]. На те міністер відповів, що в акті говориться тільки про звільнення. Тоді Й. Сліпий поставив друге питання: «Чи моє звільнення означає повернення свободи Греко-Католицької Церкви?» На те він знову відповів, що це буде вирішуватись у Москві.

Через багато років, складаючи письмовий іспит совісті у своєму «Заповіті», митрополит Йосиф так писав про своє несподіване звільнення: «Хто і як до цього спричинився, про це напишуть колись дослідники мученицького життя нашої Церкви. Чи це був

II Ватиканський Собор з голосом на ньому нашого Єпископату, чи це були заходи українського і чужого співчутливого наукового світу, що став у моїй обороні, чи це було раптове опам'ятання тодішніх владоможців, Бог вість! Всі вони були тільки орудниками Незбагненного Божого Промислу! Між ними найбільше заважили клопотання бл. п. Папи Йоана XXIII, цього уособлення доброти, людяності, смиренності і християнської любови. У синівській вдячності заносу свою молитву до Господа за Його прославу!».

У Москві представник служби протоколу Міністерства закордонних справ повідомив митрополита, що його разом із представником Ватикану відправляють до Риму. Високий радянський чиновник повідомив, що Хрущов бажає, щоб на зустрічі з Папою Сліпий одягнув єпископські ризи, і цю справу Хрущов довірив особистому кравцеві. Потім Н. Казинсу переказували, що архієпископ Сліпий не міг повірити, що все це правда. Спершу він думав, що це якийсь підступ. І тільки одягнувши нові ризи й поглянувши на себе в дзеркало, він усвідомив, що свобода справді близько [27, с. 153].

Владикау огортали сумніви, чи варто покидати тисячі вірних греко-католиків, які мучились у застінках КДБ і сибірських тюрмах, але не зламались духом. Чи не буде це зрадою по відношенню до них? Навколо цього питання він довго дебатував з монсенйором І. Віллебрандсом, але митрополита УГКЦ переконали, що така воля вищого ієрарха Папи Римського. Врешті покидаючи СРСР, Й. Сліпий зумів 4 лютого 1963 р. таємно у готелі «Москва» надати архієрейські свячення колишньому ігумену монастиря редептористів у Тернополі Василю Величковському. Після звільнення з ув'язнення 1955 р. той активно відроджував у Львові підпільну греко-католицьку церкву. 18 років тюрми і переслідувань навчили митрополита обережності і підпільної майстерності. Щоб не ви-

кликати підозри у органів КДБ, Й. Сліпий попросив дозволу передати родичам свої особисті речі, які він не міг забрати з собою на захід, а потім таємно надіслати В. Величковському телеграму, щоб він під виглядом родича прибув у готель «Москва». Таким чином ієрархія УГКЦ в Україні не була перервана, бо у сані місцезблудителя глави УГКЦ в Україні В. Величковський до наступного свого арешту 1969 р. висвятив понад 40 нових священників і провадив активну душпастирську діяльність.

Їхали поїздом до Відня, де їх чекав представник Ватикану, а звіттам — до Рима. Всю дорогу митрополит Йосиф думав про українську церкву і її народ. Душевний біль не давав йому спокою при згадці, що всі досягнення і тисячолітня праця поколінь лежали в руїні. «Сприймав я це як Божу волю у глибокій вірі, що всі історичні надбання, в тому числі також терпіння, не даремні, — писав згодом про ці роздуми глава УГКЦ. — Я вірив, що з руїн повстануть наша Церква і наш Нарід! З усіх сил намагався я шукати виходу з цього майже безвихідного становища, щоб підняти Церкву і Нарід з руїни, щоб їх відродити. Треба було знову починати працю відродження в самому корені, від самих основ. А основи я бачив в науці, молитві, праці і християнському праведному житті» [5].

На пероні Римського вокзалу товпились в очікуванні журналісти. Але Святий Римський престол дотримувався даної М. Хрущову обіцянки — все має бути без надмірного галасу і жодного інтерв'ю. Тому делегація разом із митрополитом Йосифом вийшла непомітно на невеличкій станції у містечку Орте неподалік від Рима. У супроводі монсеньйора Кардінале митрополита повезли на південь до монастиря в Гроттафераті, де він пробув два тижні.

Звістка про те, що митрополит ув'язненої церкви на волі, сколихнула весь світ. Італійські глянцеви журнали поміщали портрети Йосифа Сліпого на титульні сторінки. Слово «Україна» звучало

майже у всіх італійських, американських, німецьких, австрійських, швейцарських, бельгійських і французьких газетах. І радянська дипломатія висловила протест з приводу недотримання Ватиканом обіцянки. У відповідь у Ватиканському офіційному журналі було опубліковано рішуче спростування: «Ми уповноважені заявити, що ні Апостольська Столиця, ні Його Ексцеленція Владика Сліпий не мають з такими інформаціями нічого спільного» [21, с. 42].

Отець Іван Музичко згадував, що Блаженніший Йосиф не любив розповідати про свої переживання: «Знаєте, є такі люди, які мало згадують, мовляв, от було і все!» Або говорив, що поміж тих, з ким він жив, «був і геній, і падлец...» [11].

«ЗБИРАТИ У РОЗСІЯННІ СУЩИХ»
(1963—1984)

Митрополит Йосиф Сліпий появився вперше привселюдно на другій сесії Ватиканського собору, яка тривала протягом 29 вересня — 4 грудня 1963 року. Коли дві з половиною тисячі кардиналів та єпископів з усього світу 10 жовтня почули оголошення, що виступатиме Йосиф Сліпий, увесь зал вибухнув оплесками. Це був подих вдячності «найбільшому мученикові» сучасності, пошана до його духовної величі й моральної сили, порив за світлий приклад усім християнам того, як треба нести хрест», — писала Мілена Рудницька [21, с. 257]. І хоча головуючий зауважив, що на церковних соборах оплески не прийняті, зал вдруге спалахнув оплесками, коли Й. Сліпий промовив перші слова виступу: «Благословен нехай буде Бог...». Говорив елегантною латиною — офіційною мовою собору, виразно, гучним голосом і висловлювався з такою легкістю, немов би говорив рідною мовою. Не було у його виступі жодного натяку, скільки він пережив, натерпівся, намучився. Не було ні тіні ремствування на тих, що завинили перед ним, ні жалості до себе. Тільки покірنا подяка Богові [21, с. 258].

У короткому екскурсі історії Української церкви Йосиф Сліпий підійшов до декларації основного питання — Українська греко-католицька церква підпише всі документи, які будуть прийняті на

Другому Ватиканському соборі. Те, що митрополит УГКЦ підписав ці документи, мало велике історичне значення. По-перше, це підносило дух у греко-католицького підпілля в Україні, бо УГКЦ отримувала підтвердження своєї канонічності всупереч позиції радянської ідеології, що «такої церкви не існує», а по-друге, приєднання УГКЦ до всіх рішень Ватиканського собору вибивало ґрунт на усі наступні роки різного роду греко-католицьким сектантським течіям на зразок лафавристів, догналівців чи покутників. У заключному акорді своєї промови Йосиф Сліпий висловив пропозицію «піднести Київсько-Галицьку Митрополію до гідності Патріархату» [21, с. 260–261]. І у цьому полягало третє велике значення виступу Йосифа Сліпого.

Вдруге на Соборі митрополит виступив 12 листопада. Ішла гостра дискусія щодо питання майбутнього реформування Католицької церкви, і деякі думки делегатів категорично відкидались. Щоб розрядити напружену атмосферу, він пригадав історію Тридентського собору XVI ст., коли також дебатовали і коли кардинал сказав з приводу одного виступаючого французького ієрарха: «*Nimium cantat gallus ille*». «Забагато цей француз (галл) співає», — перекладається вираз українською мовою, але слово *gallus* має ще інше значення — півень. Обігруючи подвійне значення слова, французький єпископ відкинув репліку: «Якби святий Петро прислухався до півня...» [21, с. 263]. Спогадами про цей історичний факт архієрей Сліпий закликав прислухатися до кожного голосу.

У проміжках між першим і другим виступом 29 жовтня митрополит Йосиф правив урочисту Службу Божу у візантійському обряді. Під час таких соборів Літургії відправляються щоденно багатьма представниками з різних країн, але та, що відправляє митрополит, нескореної церкви, мала великий резонанс. А 25 листопада з ініціативи митрополита УГКЦ відбулась ще одна резонансна подія — перенесення до головного Ватиканського храму

Св. Петра мощів українського святого-великомученика з Волині Йосафата Кунцевича [21, с. 287–289].

Йосифа Сліпого, 71-річного старця, виснаженого 18-річними поневіряннями по тюрмах і численних етапах Сибіру, Мордовії і Комі, відпустили з тюрми померти на волі. А він узявся до праці так, наче лише вчора вийшов із стін Львівської духовної семінарії. Про велику працездатність Блаженнішого згадували всі, хто впродовж багатьох років із ним співпрацював. Його вихованець о. Іван Дацко розповідав, що Владика «був чоловіком, який сам від себе багато вимагав» і «страшенно не любив сидіти без діла»: «Він ніяк не міг пробачити советам, що 18 найкращих років свого життя мерзнув у Сибіру. Казав, що за цей час устиг би зробити багато доброго» [6]. Про те, що Йосиф Сліпий працював без упину, згадував і о. д-р Іван Музичка [11].

Найперше взявся організувати церковну структуру. Приїхавши до Рима, митрополит Йосиф Сліпий отримав занедбану українську діаспору, яка була поділена територіально між державами, політично — між численними партіями, національно — між багатьма українсько орієнтованими організаціями, конфесійно — між різними церквами, зокрема українськими православними й українською католицькою. Розкидана по різних континентах українська діаспора втрачала свою ідентичність, стоячи взагалі перед загрозою розчинення у світовому морі націй і Вселенської католицької церкви. Кожна єпархія в зарубіжжі діяла як самостійна, нікому не підпорядкована і непідзвітна структура. Багато громад існувало без храмових приміщень. Душпастирська робота виконувалася автоматично; громади існували традиційно, без бажання щось змінити. Поповнення священства молодими служителями культури припинилося, бо українська церква в діаспорі не мала не лише своїх навчальних закладів, а навіть богослужбової літератури.

Але надалі виникли труднощі із підтвердженням Ватиканом для Йосифа Сліпого титулу митрополита УГКЦ. Зобов'язання Святого Престолу перед Радянським Союзом під час переговорів у Москві і тогочасна міжнародна політика не дозволяли цього зробити через офіційну ліквідацію греко-католицької церкви в СРСР. У листі до кардинала Чиконьяні Сліпий наголошував, що цей титул не є ознакою якогось особливого привілею, а історичною традицією. Але це прохання глави УГКЦ було відкинуто у Державному секретаріаті Апостольської столиці, мотивуючи тим, що у 1921 р. титул митрополит надавався Папою особисто Андрею Шептицькому, але не його наступникам. Йосиф Сліпий апелював, що і всі інші його попередники носили титул митрополита. У підсумку Святий Престол як компромісний варіант затвердив у грудні 1963 р. за Йосифом Сліпим титул Верховного архієпископа, хоча і з правами, близькими тим, якими володіли унійні митрополити [17, с. 192–193]. Як Верховному архієпископу владиці Йосифу належав титул «Блаженніший». До його імені вірні також додавали приставку «кир» (від грецького — крилос), що знаменувало зв'язок Української католицької церкви із східною традицією.

Надання Йосифу Сліпому титулу Верховного архієпископа з правом скликання синодів дозволило об'єднати розрізнені діаспорні общини послідовників УГКЦ в єдину структуру. Але з тих же політичних причин виникли проблеми із збереженням у діаспорі назви Української греко-католицької церкви, бо в СРСР доказували, що така церква самоліквідувалася на Львівському соборі 1946 р. Щоб якось розв'язати це питання, її стали називати Українська католицька церква східного обряду (далі — УКЦ), а на підтвердження цього 21 лютого 1965 р. кир Йосифа Сліпого піднесено до гідності кардинала — статусу найвищої після Папи ієрархічної особи в Римо-католицькій церкві. І. Пелікан згадує, що коли кар-

динал Тісеран звернувся до нього із пропозицією пошити червоні кардинальські шати з капелюхом, він натомість попросив 500 квіткових на інавгурацію для українських священників та вірних [17, с. 191]. Ця подія одночасно вирішувала питання громадянства для Блаженнішого, бо у Рим він прибув із паспортом громадянина СРСР із вклеєною фотографією в'язня. До того ж термін дії документа обмежувався одним роком.

З 1968 р. найперше Верховний ієрарх розпочав відвідини українських парафій на всіх континентах світу. США, Канада, Перу, Колумбія, Венесуела, Аргентина, Парагвай, Австралія, Нова Зеландія. А наступного року — Німеччина, Іспанія, Португалія, Велика Британія, Франція, Австрія. У 1973 р. брав участь у Міжнародному євхаристійному конгресі в Мельбурні. Потім знову поїхав у США, Канаду і Німеччину [31, с. 37]. Ці візитації Верховного архієпископа сприяли консолідації українців поза межами етнічних земель, підносили їхній дух і бажання працювати. Як правило, кожна діаспорна громада старалася зустріти свого Владика новозбудованою церквою. В одному із своїх послань він звертався до своїх вірних: «Найбільшою нашою силою є єдність, єдність всередині наших громад, всередині наших спільнот, єдність духовна з нашою спільною батьківщиною, єдність поміж усіма нашими поселеннями... Ми є український народ, де б ми не знаходились» [18, с. 2].

Як Верховний архієрей Йосиф Сліпий заснував кілька нових екзархатів у Німеччині, Франції, Бразилії, в Англії і Велсі й збільшив кількість єпископів, висвятив апостольського візитатора для греко-католиків в Аргентині. Повернув юрисдикцію УГКЦ храму Св. Варвари у Відні, який було збудовано у XIX ст. для галицьких українців [17, с. 177].

Ще у травні 1963 р. просив Папу Іоана ХХІІІ взяти під захист католиків східного обряду Польщі і призначити для них українського єпископа. Це прохання він повторив у меморіалі до Папи

Павла VI. Благаючи батьківського апостольського благословення і висловлюючи найщиріші почуття синівської любові, відданості й послуху, глава УГКЦ у дипломатичній формі скаржився Папі, що «Його Емініція кардинал Вишинський» не надто прихильно сприйняв прохання глави УГКЦ, аргументуючи, що це неможливо через позицію радянської влади.

Маючи владу Верховного архієпископа, кардинал Йосип Сліпий кожних два роки скликав синоди українських владик у діаспорі (1969, 1971, 1973, 1976 рр.). У посланні кардинала Сліпого з нагоди Синоду 1976 р. говорилось: «Об'єднана по цілому світі, наша рідна католицька Церква має бути чинником нашої єдності — духовної і національної. Вона єдина остаточно може запевнити нам особисте щастя, моральне здоров'я наших родин, здоровий світогляд, на якому можна безпечно будувати майбутність» [18, с. 2].

Невидима Божественна сила давала кир Йосифу Сліпому натхнення до праці протягом двох десятиліть, які йому ще випало прожити за кордоном. Завдяки великій вимогливості не тільки до себе, але й до оточуючих йому вдалося зробити дуже багато. Отець Іван Дацко з цього приводу зауважував, що «дідусь був дуже суворий, такого австрійського покрою»: «Кажуть, що ознака святості — це вимагати від себе якнайбільше, а від інших якнайменше. Він багато вимагав і від близьких» [6]. Молода чернеча братія уникала випадкових зустрічей із Верховним архієреєм, бо він обов'язково у такому випадку запитував, чому не працюють. «Не тиндайте, брате, не тиндайте — ідіть працюйте», — така була улюблена фраза глави УКЦ. І братія услід за Блаженнішим, інколи не без іронії, повторювала її один одному [6].

Він знаходив кошти, щоб купити ділянку землі у Римі і побудувати там Український католицький університет ім. Св. Климентія, собор Св. Софії і встановити пам'ятник Тарасу Шевченку. 1971 р. відкрито ще один пам'ятник Т. Шевченку в столиці Аргентини

Буенос-Айресі. Він активно засновував монастирі, організовував наукові і богословські товариства, відкривав музеї і бібліотеки. При Сліпому почали діяти видавництва УГКЦ, де публікувалися різні збірники і монографії, випускалися греко-католицькі журнали і газети. Він викупив для монастиря Студитів маєток у Кастель-Гондольфо; придбав храм Жировицької Божої Матері і заснував там лікарню й музей.

П'ятибанна тринавна церква Св. Софії у Римі українського неовізантійського стилю за проектом італійського архітектора Лючіо ді Стефано була збудована за два роки (1967—1969). Кардинал Йосиф особисто склав план декоративного наповнення храму: запрестольна мозаїка Софії Божої Премудрості та Пресвятої Євхаристії за проектом відомого українського художника Святослава Гординського у виконанні майстрів школи Марка Монтічеллі. У лівій апсиді храму — мозаїчна ікона Оранти на стіні. На вітражах у куполі — зображення восьми митрополитів Києво-Галицьких, які були виразниками західної і східної гілки української церкви: Іларіона, Климентія Смолятича, Петра Акеровича, Григорія Цамблака, Ісидора, Михайла Рагози, Петра Могили та Йосифа Велямина Рутського. На стінах храму зображення літописця «Повісті временних літ», руських князів Ярослава Мудрого і Володимира Мономаха, Даниїла Паломника, який ставить лампаду «від усієї Руської Землі» на Божому Гробі в Єрусалимі. Чотири мармурові сходи, які ведуть до храму, символізують чотири моральні чесноти: розсудливість, справедливість, витривалість і стриманість. На площі перед собором фонтан із скульптурою «Три Ангели» роботи Уго Мауцеї. А у центрі храму — герб Патріарха Йосифа з написом «*Per aspera ad astra*» (Через терня — до зірок) [16].

Блаженніший Йосиф та 17 єпископів освятили собор Святої Софії 27—28 вересня 1969 р. В урочистостях також брав участь Папа Павло VI, який переніс сюди, під головний престіл із базили-

ки Святого Климента, частину мощей священномученика Климента Папи. На посвяті Верховний архієрей сказав, що «незважаючи на свою скромність в порівнянні з небасягаючими і неперевершеними красою храмами в Римі, він звернув уже на себе увагу і своїм самотнім іменем, і стилем, і мистецьким досягненням української творчості» [16].

Неподалік храму встановлено пам'ятник Тарасу Шевченку у тозі (ніби давньоримський трибун), а також бюсти Івана Котляревського і Маркіяна Шашкевича. Усі ці пам'ятники, а також два сфінкси при вході в університет, функція яких — «берегти знання», виконані відомим італійським скульптором Уго Маццеї.

Йосиф Сліпий також заснував музей, директором якого стала Софія Янів. Спочатку він мав два відділи — природничий і мистецький, і функціонував тільки у двох залах. На початку 1970-х років мистецький відділ музею переїхав до Патріаршого двору, поруч із храмом Пресвятої Богородиці Жировицької і св. Мученика Сергія і Вакха, де зайняв близько 50 кімнат. У звіті про діяльність музею за 1972 р. говорилося, що у його фондах налічується понад 5 тис. мистецьких експонатів, а у 1976 р. там було вже близько 10 тис. експонатів. Серед них унікальні збірки речей українських митрополитів, колекції старовинних ікон та хрестів, церковний та народний одяг, мистецькі твори українських художників, а також велика збірка народно-етнографічного мистецтва.

Іншою мрією Блаженнішого, яку вдалось реалізувати на Заході, було бажання відродити роботу знищеної у Львові духовної семінарії та заснувати Український католицький університет ім. Св. Климента Папи (далі — УКУ). До того, як за пожертви благодійників та особисті заощадження митрополита була придбана земля для побудови споруди університету в Римі, студії проходили в «Студіоні» — українському монастирі студитів поблизу Рима. Після того як 1966 р. було зведено сучасну споруду, в університеті засновано

чотири факультети: теологічний, філософічно-гуманістичний, математично-природничий, правничий і суспільних наук.

Очолити цей навчальний заклад як його ректор, блаженніший Йосиф Сліпий зумів зібрати талановитий науковий колектив, ядро якого склали колишні викладачі та науковці Львівської богословської академії, які перед наступом радянських військ виїхали на Захід. Проректором і першим деканом теологічного факультету став о. Василь Лаба — у минулому професор Богословської академії та військовий капелан. Інші факультети очолили відомі українські вчені: факультет правничих і суспільних наук — правознавець та історик, засновник американського НТШ Микола Чубатий; філософсько-гуманістичний факультет — психолог, соціолог, етнограф та громадський діяч Володимир Янів; математично-природничий факультет — агроном Петро Зелений. Надалі глава УКЦ запровадив систему жорсткої ротації, протегуючи молодим вченим: богословам о. Мирославу Марусину, о. Івану Хомі, о. Юлію Тицяку; філологам Василю Левуті і Богдану Лончині, історикам Ярославу Пастернаку, Михайлу Соневицькому та Михайлу Тершаківцю. До викладання в УКУ були запрошені музикознавець та співак Мирослав Антонович, політолог Богдан Боцюрків, письменниця Віра Селянська (Вовк), журналіст Петро Ісаїв, правник Юрій Старосольський та багато інших. Однак існувала проблема з набором студентів. Протягом перших п'яти років тут навчалось всього 111 осіб, з яких тільки 44 — на стаціонарі, а 67 — на заочній формі. Певну роль у цьому відіграла конкуруюча семінарія Св. Йосафата, керівництво якої заборонило своїм семінаристам відвідувати УКУ. Щоб вирішити цю проблему, Йосиф Сліпий запровадив «вакаційні» літні семестри, на які з'їжджалися українські студенти з різних країн світу, зокрема з Канади та США. Окрім того, під час своїх візитацій 1960—1970-х років кардинал Йосиф заснував філії УКУ в Буенос-Айресі (Аргентина),

Вашингтоні, Чикаго та Філадельфії (США), Монреалі (Канада) та Лондоні (Велика Британія).

Свою нову місію глава Української церкви вбачав у тому, щоб донести до західного християнського світу, що східну схоластику можна узгодити з томізмом. Науково-богословські і філософські дослідження у цій царині він виклав у найважливіших своїх творах про Святу Трійцю, походження Святого Духа і Святого Таїнства: «Die Trinitatslehre des byzantinischen Patriarchen Photios», «De principio spirationis in SS. Trinitate», «Про Святі Тайни», «Die Auffassung des «Lebens» nach dem Evangelium und I. Briefe des Hl. Johannes».

Український католицький університет ім. Св. Климента Папи та Богословське наукове товариство у Римі залишили також велику наукову спадщину. Були видані твори митрополита Андрея Шептицького та документознавча збірка «Monumenta Ukrainiae Historica». Не втратили і сьогодні свого наукового значення серія видань «Богословія», періодичне видання «Благовісник верховного архієпископа візантійсько-українського (греко-руського) обряду», дослідження наукового центру монастиря «Студіон», праці чину отців-сезезіян, журнал «Дзвони» тощо. Тут також діяли науковий архів та бібліотека, які постійно поповнювались та досягли чисельності у понад 30 тис. видань та 20 тис. одиниць періодики. Йосиф Сліпий приділяв особливу увагу видавництву української релігійної літератури, завжди залишаючи частину виданих книг для Церкви в Україні. О. І. Дацко, згадуючи про книговидавничу діяльність Йосифа Сліпого, зауважував, що для потреб діаспори достатньо було тиражу у тисячу примірників, а «Патріарх Йосиф щоразу замовляв півтори тисячі, мовляв, решта піде в Україну». Не було місця для зберігання книг, деякі з них псувалися, але Патріарх твердо вірив, що настане час, коли діаспорна література буде потрібна у незалежній Україні [6].

Очевидно, що за умов радянського режиму не йшлося про розповсюдження літератури в УРСР, але окремі видання потрапляли за «залізну завісу». Партійні чиновники у Львівській області згадували про поширення в середовищі підпільних греко-католиків брошури про «Мовчазну Церкву». Аналізуючи звіти про релігійну ситуацію на Львівщині, о. Т. Бублик звертає увагу, що у них наголошувалось на важливості постійного вистежування каналів потрапляння «уніатської літератури і атрибутики». Особлива роль у боротьбі з «релігійними контрабандистами» відводилась радянській прикордонній та митній службі. Поширення закордонної релігійної літератури й атрибутики була важливою підставою для адміністративного і навіть кримінального покарання [2, с. 154]. Завдяки колишній працівниці Львівського музею історії релігії З. Сухановій значна частина такої конфіскованої літератури сьогодні зберігається у музейних фондах.

З приїздом до Рима Йосифа Сліпого українці в діаспорі активізували свою інформаційну діяльність через «Радіо Ватикан», «Радіо Свобода», «Голос Америки» та інші служби. «Радіо Ватикан» щонеділі транслювало на коротких хвилях Літургію із Рима, яку могли слухати українці усього світу. Чимало ефірного часу у цих передачах присвячувалось діяльності кардинала Йосифа Сліпого, пропагувалися наукові дослідження Українського католицького університету. Для греко-католиків СРСР це був сигнал, що УГКЦ продовжує існувати, незважаючи на жорстокі репресії і переслідування. У звіті для союзної і республіканської Рад у справах релігій про діяльність «уніатів» від 9 грудня 1969 р. зазначалося, що більшість греко-католиків регулярно слухає радіопередачі української служби «Радіо Ватикан», а в окремих селах це роблять навіть організованими групами. О. Т. Бублик вважає, що «ворожі голоси» (за компартійною термінологією) залишалися ефективним способом

інформування віруючих у цілком інформаційно-контрольованому суспільстві за «залізною завісою» [2, с. 154].

Окрім інформаційної підтримки катакомбної Греко-католицької церкви, блаженніший Йосиф Сліпий зумів налагодити і матеріальну допомогу для підпільного духовенства і мирян в Україні. Зокрема, Предстоятель у 1970 р. заснував Товариство Св. Софії з метою об'єднати мирянський рух і наділити його відповідальністю за долю Церкви в Україні і на поселеннях. У 1978 р. на його прохання засновник організації «Церква в потребі» о. Веренфрід ван Страатен виділив окремий фонд для висилання посилок в Україну [4, с. 24]. Інспектор республіканської Ради у справах релігій М. Божко у доповідній записці про діяльність уніатів стверджував, що наприкінці 1970-х років зі стихійної і неорганізованої маси сформувалася організаційна структура, яка веде планомірну роботу, єпископи підтримують зв'язок з Йосифом Сліпим через його емісарів, отримуючи значну матеріальну підтримку [2, с. 155].

ЗА УКРАЇНСЬКУ ПОМІСНУ ЦЕРКВУ І УКРАЇНСЬКИЙ ПАТРІАРХАТ

Протягом усіх понад 20 років свого перебування за кордоном Верховний архієрей Йосиф Сліпий не покидав надії домогтись визнання Патріархату Української католицької церкви східного обряду.

Не можна передбачати, чи було б позитивно вирішене питання Патріархату, якби жив Іоан ХХІІІ, але з початком понтифікату Павла VI (червень 1963 р.) східна політика Святого Престолу значно змінилася. Позиціонуючи себе як продовжувача курсу Іоана ХХІІІ, новий Папа, тим не менш, виробив свою власну політичну лінію в питаннях екуменічного діалогу з православними церквами і міждержавних відносин Ватикану з СРСР.

Переговори Павла VI з Московським патріархатом і налагодження дипломатичних стосунків з країнами соцтабору викликали чимало запитань у середовищі греко-католиків. Митрополит Йосиф декілька разів звертався до Папи Павла VI з пересторогами з приводу зближення Ватикану із Московським патріархатом, нагадуючи, що світ розділений на два табори — з Богом і проти Бога, і що репресії проти греко-католиків мають місце не тільки в Україні, але й в інших соціалістичних країнах, зокрема в Румунії, де із шести єпископів півтора мільйонних греко-католиків чотири померли в

ув'язненні, а двоє і надалі мучились за ґратами [17, с. 182]. Поворот у політиці Римського престолу зумовив нові хвилі протистоянь і конфліктів у релігійному середовищі.

Влітку 1963 р. було оприлюднено Перший Меморіал до Папи Павла VI, де окреслено історичну потребу створення Українського патріархату. Наступною спробою піднесення Верховного архієпископа Української церкви до рівня Патріарха було звернення до Папи Римського, підписане українськими владиками восени 1969 р. на синоді з нагоди посвячення храму Св. Софії у Римі та Українського католицького університету. Але в особистому листі до Йосифа Сліпого Папа писав, що «бодай у цьому часі» він не може прихильно поставитись до цього прохання через низку канонічних, історичних, духовних і пастирських причин [13, с. 105]. Офіційне пояснення причин відмови надання Патріархату від імені Папи озвучене кардиналом Жаном Війо на Єпископському синоді, що проходив у Римі 29 вересня — 4 жовтня 1969 р. Визначено три причини, які цьому перешкоджали: по-перше, визнання Римом Українського патріархату могло б викликати посилення релігійного переслідування в Радянському Союзі; по-друге, з огляду на розвиток екуменічного руху, створення Патріархату УКЦ завадило б контактам з Московським і Константинопольським патріархатами, які тільки почали зароджуватись; по-третє, в умовах «холодної війни» це ще більше загостило б відносини з Радянським Союзом. Виявити живучість підпільної УГКЦ означало б для Ватикану заперечити твердження радянської пропаганди про те, що українцям не потрібна своя окрема церква, що вони цілком добровільно з'єдналися з Московською церквою і Львівський собор був загальноукраїнською ініціативою.

Подвійність курсу Папи Павла VI стала причиною того, що у Ватикані була відсутня єдина позиція з питання про Український патріархат, а серед ієрархів УГКЦ були як його прихиль-

ники, так і противники. Останні побоювалися, що підвищення статусу переслідуваної в СРСР церкви негативно позначиться на екуменічному діалозі з Московським патріархатом і викличе роздратування радянської влади. Відмова від визнання патріаршого статусу також мотивувалась тим, що Українська католицька церква східного обряду перебуває поза територією України. Окрім того, для визнання у структурі Римо-католицької церкви заснованого на східних традиціях Патріархату існувало багато канонічних розбіжностей. Зокрема, канонічними труднощами на цьому шляху були питання церковного календаря та питання безженства українських священників [17, с. 207–208]. Водночас Папа Павло VI не висловлював публічно свого заперечення ідеї Українського патріархату і був схильний використовувати це питання як «тиск» у переговорах з Москвою.

Усе це добре розумів кардинал Йосиф, але не полишав, однак, спроб досягнути церковної самостійності Помісної Української католицької церкви, яка мала б бути тимчасовим субінститутом Української держави на чужині. На ХХХ конгресі організації «Церква в потребі» крм Йосиф Сліпий перерахував сім основних ознак Помісної церкви: 1) власний обряд; 2) власна мова; 3) богослов'я, яке має специфічні для кожного народу особливості; 4) Літургія; 5) літургійне святкування цілого року; 6) власна духовність; 7) власне церковне право [70].

Ідея патріархального способу управління церквою була підтримана всіма українськими ієрархами на Конференції єпископів 1964 р. Це питання знову порушувалось на синодах 1969-го і 1971 рр. Отець Іван Шевців згадував, що після візитацій Йосифа Сліпого в Австралію, США, Канаду 1972 р. греко-католицькі священники Австралії на церковному соборчику ухвалили рішення поминати Блаженнішого Патріарха Йосифа на другому місці після Святійшого Вселенського Архієрея Папи Римського. Крім

цього в резолюціях згаданого соборчика утверджено позицію: «Зі шляху патріаршого управління нашої Церкви не зійдемо!» На Архієпископському синоді 1973 р. на основі прав Верховного Архієпископства Йосиф Сліпий схвалив «Патріарший устав помісної Української (Руської) Католицької Церкви», а на Великодньому Пастирському Посланні 1975 р. українські миряни під ім'ям «Смиренний Йосиф» побачили титул «Патріарх і кардинал».

У 1975 р. о. Іван Гриньох на Великій літургії в Римі вперше назвав главу УКЦ Патріархом, і з цього моменту сам блаженніший Йосиф Сліпий почав підписувати документи як Патріарх. Він вважав, що для визнання Українського патріархату Римом та іншими церквами необхідно жити патріархальним чином, застосовуючи не церковно-правові, а історичні аргументи.

Коли блаженнішого Йосифа Сліпого стали іменувати Патріархом, це обрушило на нього шквал звинувачень і образ, нерідко із греко-католицького середовища. Не підтримали ідею Українського патріархату Філадельфійська архієпархія та Василіанський чин. Йому дорікали за посилення репресій проти греко-католицького підпілля в СРСР, за те, що компрометує українців-католиків. Протівники Патріархату натякали, що Йосиф Сліпий «відстав від життя політичного і церковного» і так поводить, ніби не помічає всіх тих змін, які сталися навколо, тощо [2, с. 154]. У розряд противників перейшла навіть колишня палка його прихильниця Мілена Рудницька — авторка книги «Невидимі стигмати», яка звинуватила Владика у націоналізмі і написала це у відкритому листі (копію листа передано Львівському музею історії релігії з бібліотеки НТШ). На дорікання, що Йосифа Сліпого цікавить тільки українське питання і ніщо інше, він ствердно відповів: «Questo é giusto» (Це правда) [17, с. 175].

Щоб не допустити створення за кордоном Українського патріархату, до Рима були направлені радянські агенти КДБ. Свідченням

цього є передані у 1990-х роках до США майором В. Мітрохіним матеріали з архіву радянської політичної розвідки. Частина з них опублікована у співавторстві з професором Кембріджського університету Х. Ендрю під назвою «Операції проти Ватикану. Проникнення спецслужб у релігійні організації в 60—70-ті роки». Автори згаданої книги пишуть, що у липні 1967 р. в Будапешті відбулася нарада керівників розвідслужб країн Варшавського договору для розробки підходів в оперативній роботі проти Святого Престолу, зокрема і проти «уніатського духовенства». Відповідно до розроблених головою КДБ Андроповим заходів було доручено посилити агентурне проникнення в «головні ешелони ватиканської бюрократії»: орден єзуїтів, колегіум «Русікум» та інші папські заклади, де навчалися священики для церков країн Східного блоку. У січні 1968 р. агенти П'ятого управління КДБ Петров, Раїна, Роголін, Рожков прибули до Рима, щоб почати трирічне навчання у Папському Східному інституті. Протягом 1969 р. два агенти КДБ («Антанас» і «Відмантас») навчалися у Григоріанському університеті, а два інших («Дактарас» і «Жібуте») брали участь у засіданні робочої комісії з реформи Кодексу канонічного права, яка проходила у Ватикані весною 1969 р. У матеріалах В. Мітрохіна повідомлялось, що деякі з них навіть увійшли у близьке довір'я до Папи. Жінка-агент Поточініна була впроваджена в катакомбну греко-католицьку церкву і через Угорщину передавала дезінформацію про стан греко-католиків в Україні [19]. Радянська агентура також працювала у діаспорних парафіях з метою компрометації ідеї Патріархату.

І все ж проникнути в середовище Патріарха Йосифа радянській контррозвідці не вдалося — 18 років під прицілом і слідством органів безпеки виховали у ньому великий досвід. Отець Іван Дацко згадує, що Блаженніший «був дуже обережний»: «Ще довго після звільнення з таборів, коли вів важливі розмови, вмикав го-

лосно радіо, просив перевірити кабінет, чи, бува, не ведеться прослуховування. Я теж не мав його повної довіри відразу. Я думаю, що він нікому на сто відсотків не довіряв!» [6]. Спочатку Патріарх Йосиф давав о. Дацкові дрібні доручення: чи то написати різдвяне привітання, чи принести якусь посилку, тільки згодом, коли переконався у молодому отцю, доручав писати важливу документацію: звернення до Папи, кардиналів, різні меморандуми.

Доктор Іван Дацко також згадував, що наприкінці понтифікату Папи Павла VI «нам видавалося, що нас уже ніхто не розуміє»: Я звернувся до Патріарха Йосифа, нарікаючи: «Ваше Блаженство, що ж це таке відбувається: Синоду не можна скликувати, патріархату не визнають, обмежені права духовенства... Чому ж воно так?» А він мені каже: «Брате, які ви ще наївні. Все могло бути набагато гірше: вас могли ще бити й принижувати. Запам'ятайте, зло довго тривати не може!» Він мав глибоку віру, що настануть кращі часи [6].

Прихід до влади в жовтні 1978 р. кардинала Кароля Войтили ознаменував початок активнішої політики Ватикану на користь українських католиків у СРСР. Новий Папа Іоан Павло II (1978—2005), який добре знав умови комуністичної дійсності, радикально змінив політику римських єпископів щодо країн соціалістичного блоку. На зміну політичній стриманості «східної політики» Ватикану Папа Іоан II почав голосно говорити про релігійні утиски й обмеження свободи християн за «залізною завісою».

19 березня 1979 р. Папа надіслав листа кардиналу Й. Сліпому з нагоди наближення 1000-ліття хрещення Русі-України, в якому підтвердив законність Берестейської унії 1596 р. та засвідчив пошану страждаючій Українській католицькій церкві, її єпископату, духовенству та віруючим. У листі до радянського уряду, спираючись на Загальну декларацію прав людини, він закликав СРСР дозволити кожному віруючому сповідувати свою віру, а також бути актив-

ним учасником тієї церковної спільноти, до якої він належить [7]. 25 листопада і 2 грудня 1980 р. черговий Синод УГКЦ ухвалив Декларацію про недійсність рішення Львівського псевдособору 1946 р. про ліквідацію УГКЦ.

Папа Іоан Павло II визнав за Йосифом Сліпим титул «Отець і Глава Української Греко-католицької церкви». Однак у другому листі до глави УГКЦ від 5 лютого 1980 р. Папа відмовив у піднесенні Церкви до рангу Патріархату. А на майбутнє Папа вимагав «забезпечити канонічну єдність всієї ієрархії Української Греко-Католицької Церкви в з'єднанні з Апостольським престолом, використовуючи для цього можливості сучасного церковного законодавства». Як зауважує о. А. Чировський, новим у політиці Папи Іоана II було те, що він вирішив скликати серію надзвичайних синодів українських єпископів, але не від імені Верховного архієпископа Сліпого, а виходячи з власних повноважень глави Священної Римської Курії, що, на думку А. Чировського, було «прикладом безпрецедентного особистого втручання понтифіка у справи греко-католиків».

На Синоді українських єпископів у березні 1980 р. до 88-річного кардинала Йосифа Сліпого призначено коад'ютора (помічника) — главу Філадельфійської єпархії, яка якраз не поділяла ідеї Українського патріархату, Мирослава Івана Любачівського. Цим актом Іоан Павло II відмовився визнати дійсними єпископські хіротонії, здійснені Сліпим без узгодження з Ватиканом. Зокрема, блаженніший Любомир Гузар отримав від патріарха Йосифа єпископські свячення ще у 1977 р., але Папа визнав його хіротонію дійсною лише через 19 років — у 1996-му. На думку іншого сучасника о. Д. Блажейовського, «Папа наочно продемонстрував, що тримає під особистим і вельми жорстким контролем діяльність Унійної церкви. Це стосувалося, зокрема, і кадрових питань» [1].

За ініціативою Папи Іоана Павла II з 30 січня по 12 лютого 1983 р. у Римі був скликаний третій Синод УКЦ, на якому впродовж 17 синодальних сесій розглядалися проблеми життя церкви у каткомбах в Україні та в діаспорі, рішення щодо яких, разом із Статутом Синодів ієрархії УКЦ, були затверджені Папою 25 лютого 1984 р.

7 вересня 1984 р. патріарх Йосиф Сліпий відійшов у вічність. Згідно із «Заповітом» Блаженнішого, його тлінні останки спочили у соборі Святої Софії: «Поховайте мене в нашому Патріяршому Соборі Святої Софії, а як воплотиться наше видіння і постануть на волі наша Свята Церква і наш Український Нарід, занесіть мою домовину, в якій спочину, на рідну Українську Землю і покладіть її у храмі Святого Юра у Львові, біля гробниці Слути Божого Андрея». Здається, що пророчі слова українського патріарха були спрямовані у надто далеке майбутнє. Але минуло всього сім років, як Україна здобула незалежність і прах Йосифа Сліпого перевезли до Львова.

Величезна кількість людей стояла по обидва боки усїєї дороги від аеропорту до церкви св. Юрія, щоб привітати на рідній землі великомученика і сподвижника. Ще більший потік людей розтягнувся у нескінченній черзі впродовж наступних десяти днів. Люди прагнули доторкнутись до останків Блаженнішого, якого вважали святим. Виховане у душі прагматизму молоде покоління греко-католицьких священників, що прибули із Заходу, не могли зрозуміти цю жертвовність пострадянських людей, які навіть уночі по 10 годин вистоювали черги, і закликали, що немає потреби стояти всю ніч, що прах Йосифа буде відкритий для доступу так довго, доки будуть бажуючі. Але перед великою жертвовністю Патріарха греко-католицькі вірні бажали скласти свою маленьку жертву.

О. І. Дацко вважає, що Йосиф Сліпий належав до тої формації священників, які щоденно складали перед Господом іспит совісті.

«Пам'ятаю, — згадує він, — як Патріарх Йосиф нас часто питав: «Що про вас скаже історія? З яким багажем, добрим чи поганим, ти станеш перед Богом?» Для нього було важливо залишити для наступних поколінь добрий спадок. Аналізував не лише свої власні вчинки, а й глибоко роздумував над тим, що потребує його народ і що він може для цього зробити. Якби Патріарх Йосиф жив сьогодні, то виразно сказав би деяким владним людям, що так далі жити не можна. Пророків люблять по смерті, а за життя їх убивають в Україні. Бо пророки говорять правду, а вона особливо болить тим, на кому шапка горить. Нині бракує такої відповідальності й політикам, а то й декотрим церковнослужителям. Патріарх Йосиф критично, хоч і з великою любов'ю, оцінював Україну, кажучи, що «в нас кожен другий — геній, але що з того, якщо він безхребетний і нечесний» [6].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Блажейовський Д.* Ієрархія Київської Церкви (861—1966). — Львів: Каменярь, 1996. — 567 с.

2. *Бублик Т.* Діяльність патріарха Йосифа Сліпого щодо легалізації УГКЦ у світлі радянських документів (1960—1980-ті роки) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. — 2013. — Вип. XXXVII. — С. 152—157.

3. *Грабер Ф.* Зустріч з митрополитом Сліпим у Сибірі / Ф. Грабер // Русалка Дністрова. — 1997. — Ч. 3. — С. 2.

4. *Дацько І.* Передмова // Християнський голос. Збірник пам'яток самвидаву Комітету захисту Української Католицької Церкви. — Львів: Вид-во УКУ, 2007. — С. 11—51.

5. Заповіт Блаженнішого Патріарха Йосифа Сліпого [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dds.edu.ua/ua/component/content/article/952-zarovit-patriarha.html>.

6. Іван Дацько: У Йосифа Сліпого була далекоглядність Андрея Шептицького / інтерв'ю, записане С. Кочмар; спеціально для «Дня» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/220811>.

7. *Івасів Р.* Папа Іван-Павло II та українці // Галичина. — 2015. — 6 січня.

8. Ліквідація УГКЦ (1939—1946): Документи радянських органів державної безпеки: у 2-х т. / ред. С. Кокіна, В. Сергійчука. — К.: ПП Сергійчук М. І., 2006. — 920 с.

9. *Лубківський Р.* Князь неурямленої Церкви // Лицар нескореної церкви (до 120-ліття від дня народження Патріарха Йосифа Сліпого): Статті і матеріали. — Львів: Вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», 2012. — С. 14—15.

10. Масові розстріли 1941 р. [Електронний ресурс Національного музею-меморіалу жертв окупаційних режимів]. — Режим доступу: <http://www.lonckoho.lviv.ua/arhiv/masovi-rozstrily-1941>.

11. «Масштаб глави нашої церкви ми розуміли після того, як він вийшов на волю»: Співробітник Йосифа Сліпого о. Іван Музичка — про Патріарха / Інтерв'ю записане С. О. Кочмар [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrslovo.net/ukrainstvom/postati/11070.html>.

12. *Морозов Н., Рогачев М.* ГУЛАГ в Коми АССР (20—50-е годы) // Отечественная история. — 1995. — № 2. — С. 182—187.

13. *Нагаєвський І.* Патріархати, їх початок і значення в Церкві та Український Патріархат. — Лондон, 1976. — 217 с.

14. Пастирське послання Митрополита Андрея Шептицького до духовенства «Обернулася картка історії» 26 вересня 1939 року // Митрополит Андрей Шептицький. Пастирські послання. — Т. 3: 1939—1944. — Львів, 2010. — Док. № 2. — С. 7—8.

15. Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки 1939—1987: у 2 т. — К.: ПП Сергійчук М. І., 2012. — Т. 1: Док. 1—118. — 656 с.; Т. 2: Док. 119—245. — 480 с.

16. Патріарх Йосиф Сліпий. Собор Святої Софії у Римі [Електронний ресурс] // Католицький оглядач. — Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/patriyarth-yosif-slipiy-sobor-svyatoyi-sofiyi-u-rimi>.

17. *Пелікан Я.* Ісповідник віри між сходом і заходом / пер. з англ. В. Ящун; ред Т. Шманько. — К.: Варта, 1994. — 304 с.

18. Послання Блаженнішого Патріарха Йосифа до українців в Америці // За Патріярхат. — 1976. — № 11-12. — С. 1-3.

19. Реферат по книге Кристофера Эндрю и Василия Митрохина «Щит и меч: Архив Митрохина и тайная история КГБ» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://antisionizm.info/Proniknovenie-spetssluzhb-SSSR-v-religioznie-organizatsii-v-6070-e-godi-417.html>.

20. Рішення Ради послів держав Антанти щодо східних кордонів Польщі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.litopys.com.ua/encyclopedia/ukra-na-u-m-zhvo-nniy-per-od-1921-1927-rr/rishennya-rady-posliv-derzhav-antanty-shchodo-skhidnykh-kordoniv-pol%60shchi-vid-15-bereznya-1923-r>.

21. Рудницька М. Невидимі стигмати. — Рим; Мюнхен; Філадельфія: Тов-во за Патріархальний Устрій Української Католицької Церкви, 1971. — 445; іл.

22. Садовников В. Записки шестидесятника. От мордовских лагерей до расстрела белого дома: Воспоминания. — Часть 2: Семнадцатый. — Дубравлаг 1961—1966 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.hrono.ru/statii/2004/sad04.html>.

23. Світильник істини: Джерела до історії Укр. катол. богослов. академії у Львові 1928—1929—1944 рр.: у 3 т. / упоряд. П. Сениця. — Т. 1. Торонто; Чикаго, 1973. — С. 719 с.; іл.

24. Сердюк Н. Справа ієрархів УГКЦ (1945): документи і матеріали // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ: Церква і влада. — 2003 — № 1 (20). — С. 287-354.

25. Ситко Л. Дубравлаг при Хрущеве // Новый мир. — 1997. — № 10. — С. 142-166.

26. Сліпий Йосиф. Спомини. — Львів — Рим: Видавництво УКУ, 2014. — 608 с. + 40 іл. [Електронний ресурс] / ред. Іван Дацько, Марія Горяча. — С. 24-96. — Режим доступу: <http://mreadz.com/new/index.php?id=351548&pages=24> — <http://mreadz.com/new/index.php?id=351548&pages=96>.

27. Спогади Нормана Казенса про обставини звільнення митрополита Йосифа Сліпого [Електронний ресурс] // Там само. — С. 133–157. — Режим доступу: <http://mreadz.com/new/index.php?id=351548&pages=133> — <http://mreadz.com/new/index.php?id=351548&pages=157>.

28. *Стадник Г.* Єврейські погроми у Львові: забутий Голокост [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dw.com/uk>.

29. Твори Патріарха і Кардинала Йосифа Сліпого. — Т. XIV / зібрали о. д-р Іван Хома і о. д-р Іван Музичко. — Рим: Український Католицький Університет ім. Св. Климента Папи, 1985. — 369 с.

30. *Топтыгин А.* Неизвестный Берия. — Санкт-Петербург: Изд. дом «Нева»; Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. — 480 с.

31. *Хома І.* Патріарх Йосиф. — Вид. 2-ге, перероблене і доповнене. — Львів: Дон Боско, 2009. — 172 с.

32. Хресною дорогою: Функціонування і спроби ліквідації Української Греко-Католицької Церкви в умовах СРСР у 1939—1941 та 1944—1946 роках. Збірник документів і матеріалів / упоряд. М. І. Гайковський. — Львів: Місіонер, 2006. — 652 с.

33. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІАУ у Львові). — Ф. 408. — Оп. 1. — Спр. 279.

34. Там само. — Ф. 451. — Оп. 2.

35. *Чировський А.* До церковної самоідентифікації Української Греко-Католицької Церкви // Сопричастя. — 1998. — № 4. — Жовтень-грудень. — С. 6—47.

36. *Яців А.* Достойний ти взяти книгу і розкрити печаті її // День [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/dostojnij-ti-vzyati-knigu-i-rozkriti-pechati-yiyi.html>.

37. 1917: з оповідання політичного полоненого [О. Юрика] // Діло. — 1917. — № 140. — 17 червня.

ЗМІСТ

Від сільського хлопця до доктора богослов'я і професора (1892—1924)	3
Ректор Львівської духовної семінарії та Богословської академії (1925—1939)	18
«Обернулась картка історії» (1939—1945)	33
Вісім років по тернистому колу: Київ — Новосибірськ — Маріїнськ — Баїми — Печора — Інта — Потьма — Київ — Потьма — Київ (1945—1953)	53
Москва: оманливий промінь у царстві п'їтми (травень—липень 1953)	69
«...І звірі не з'їли Його»: Маклаково — Київ — Октябрськ — Явас — Київ — Явас (1953—1962)	77
Із царства п'їтми (грудень 1962 — лютий 1963)	92
«Збирати у розсіянні сущих» (1963—1984)	100
За Українську помісну церкву і Український Патріархат	112
Список літератури	121

Науково-популярне видання

КИРИЧУК
Олександра Степанівна

КАРДИНАЛ СЛІПИЙ

Формат 70×108 ¹/₃₂.
Умов. друк. арк. 5,60. Облік.-вид арк. 6,56.
Тираж 4000 прим. Замовлення № 8-10-1526

ПрАТ «Харківська книжкова фабрика «Глобус»
КП «ДАК «Укрвидавполіграфія». 61012, м. Харків, вул. Різдяна, 11.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК №3985 від 22.02.2011 р.

Віддруковано у ПрАТ «Харківська книжкова фабрика «Глобус».
Свідоцтво ДК №3985 від 22.02.2011 р.

Киричук О. С.
К43 Кардинал Сліпий / О. Киричук. — Харків: ПрАТ «ХКФ
«Глобус», 2018. — 128 с.
ISBN 978-966-7083-86-1

Ім'я Йосифа Сліпого (справжнє прізвище Коберницький-Дичковський) відоме як в Україні, так і далеко за її межами. Провідник Греко-католицької церкви, верховний архієпископ Львівський і митрополит Галицький, кардинал, визначний церковний і науковий діяч був людиною трагічної долі. Репресований радянською владою, протягом 18 років Йосиф Сліпий поневірявся по тюрмах і таборах, проте не скорився, не зрікся віри, і його слова про головне лихо українців — брак єдності — і сьогодні звучать дуже актуально: «Внутрішні непорозуміння і дух незгоди — це одна з найголовніших причин нашого упадку... Тому провідною думкою є за всяку ціну втримати єдність...».

ББК 63.3(4УКР)